

BELVEDERE

MERIDIONALE

TÖRTÉNELEM ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK XXVII. ÉVFOLYAM, 3. SZÁM

A Nílustól az Eufráteszig

*Pillanatképek a Masrek
20. századi történetéből*

A TEMATIKUS LAPSZÁM SZERKESZTŐJE
FERWAGNER PÉTER ÁKOS

BELVEDERE

TÖRTÉNELEM ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK

Főszerkesztő KISS GÁBOR FERENC

Szerkesztőbizottság SZEGFÜ LÁSZLÓ (elnök), JANCSAK CSABA, KISS GÁBOR FERENC, MARJANUCZ LÁSZLÓ, NAGY TAMÁS, NÓTÁRI TAMÁS, PÁSZKA IMRE, RÁCZ LAJOS

Tanácsadó testület ANDAHÁZI SZEGHY VIKTOR, BANGÓ JENŐ, GARDA DEZSŐ, GEBEI SÁNDOR, **KOSZTA LÁSZLÓ** KUBINSZKY MIHÁLY, SZAKÁLY SÁNDOR, SZELÉNYI IVÁN

Szerkesztők HALMÁGYI MIKLÓS, KOVÁCS ATTILA, MALÉTH ÁGNES, MIKLÓS PÉTER, NAGY GÁBOR DÁNIEL

Munkatársak GATTI BEÁTA, KISPÁL RICHÁRD

Számunk az EIKKA Alapítvány, az EMKE Kft., a Dél-magyarországi Pedagógiai Alapítvány, a Magyar Történelmi Társulat Csongrád Megyei és Szegedi Csoportja, a Nemzeti Kulturális Alap, a Szegedi Tudományegyetem Polgáraiért Alapítvány, az SZTE Bölcsészettudományi Kar, az SZTE Juhász Gyula Pedagógusképző Kar, az SZTE Alkalmazott Humántudományi Intézet, az SZTE Történettudományi Intézet, az SZTE JGYPK HÖK és a SZEPA Alapítvány támogatásával készült.

A Belvedere Meridionale online elérhető itt:
www.belvedere.meridionale.hu

A lap tanulmányokat, interjúkat, ismertetéseket és kritikákat közöl a történelem és a társadalomtudományok köréből. A közlésre benyújtott cikk még nem publikált és más folyóiratnál elbírálás alatt nem lévő, eredeti írásmű lehet. A benyújtott és a lap jellegének megfelelő írásokat két, a szerző számára ismeretlen szakmai lektor bírálja el. A két lektor véleményének figyelembevételével a szerkesztőség döntést hoz a megjelentetésről, melyet a szerzővel közöl.

A folyóirat megjelenik évente négy alkalommal: tavasszal, nyáron, ősszel és télen.

A szerkesztőség címe: 6725 Szeged, Hattyas sor 10. Tel.: +36 62/546-252

E-mail: belvedere@jgytf.u-szeged.hu, szerk@belvedere.meridionale.hu

Kiadja a Belvedere Meridionale Kft.

ISSN 1419-0222 (print) ISSN 2064-5929 (online, pdf)

Tartalomjegyzék

TANULMÁNYOK — STUDIES

- FERWAGNER PÉTER ÁKOS
Az első szíriai állam története: a kérészetű damaszkuszi Arab Királyság
 History of the first Syrian State: the Short-lived Arabian Kingdom {5}
 DOI 10.14232/belv.2015.3.1
- J. NAGY LÁSZLÓ
Magyar–egyiptomi kapcsolatok a második világháború után (1947–1955)
 Hungarian–Egyptian Relations after the World War II (1947–1955) {15}
 DOI 10.14232/belv.2015.3.2
- KRAJCSÍR LUKÁCS
*Az 1955-ös csehszlovák–egyiptomi fegyvervásárlási egyezmény és következményei:
 Nasser „keleti nyitása”*
 The Czech–Egyptian Arms Deal in 1955 and its Consequences: the “Eastern” Opening of Nasser {23}
 DOI 10.14232/belv.2015.3.3
- GULYÁS K. LÁSZLÓ
II. Szaúd uralkodása a trónra lépéstől a szuezi válságig
 Reign of Saud II from his Succession to the Throne of Suez crisis. {34}
 DOI 10.14232/belv.2015.3.4
- KÁDÁR JÓZSEF
Magyarország és Jordánia
Kapcsolatok és a jordániai események magyarországi visszhangja (1964–1972)
 Hungary and Jordan. Relations and Echoes of the Jordanian Events 1964–1972 {46}
 DOI 10.14232/belv.2015.3.5
- PRANTNER ZOLTÁN
Függetlenség vagy unió? Szeparatista tendenciák Jemenben
 Independence or Union? Separatist Tendencies in Yemen {56}
 DOI 10.14232/belv.2015.3.6
- JUHÁSZ PÉTER
A honfoglalók létszámának kérdéséhez
 Population of a Hungarian tribes in the 9th. century {66}
 DOI 10.14232/belv.2015.3.7

KÖZLEMÉNYEK — PUBLICATIONS

- KISPÁL RICHÁRD
Magyarországi szerbek a század eleji sajtó tükrében (1914–1918)
 Serbs in the Contemporary Hungarian Press (1914–1918) {77}
 DOI 10.14232/belv.2015.3.8

SZANKA BRIGITTA

Luxemburgi Zsigmond utazásainak gyakorlata az 1414. év példáján keresztül

The practice of Sigismund of Luxemburg's travels through the example of 1414

DOI 10.14232/belv.2015.3.9

{90}

ELEK MÁRK

Az ókori Skandinávia és kapcsolata a Római Birodalommal

Ancient Scandinavian Peoples and their Connections to the Roman Empire

DOI 10.14232/belv.2015.3.10

{100}

T É K A — R E V I E W

KACZURAGNES: *A Franco-rezsimről...másképpen. ...és sokkal többről is, nyíltan...*

About Franco-regime in other way...

DOI 10.14232/belv.2015.3.11

{110}

HORVÁTH TAMÁS ILLÉS: *Kolumbiai álom*

Columbian dream

DOI 10.14232/belv.2015.3.12

{112}

KOVÁCS ATTILA: „A nemzet érdekeit tartva szem előtt”

Mindszenty József koalíciós évekbeli tevékenységéről

„Keeping in Mind the National Interests”

DOI 10.14232/belv.2015.3.13

{115}

NYERGES ÁDÁM: *Egy távoli Európa-kép*

Europa at a distance

DOI 10.14232/belv.2015.3.14

{117}

H Á Z T Á J I — H O M E G R O W N

HALMÁGYI MIKLÓS: *Emlékezés Koszta Lászlóra*

Remembrance to Laszlo Koszta.

DOI 10.14232/belv.2015.3.15

{120}

*Borítón balról jobbra haladva:**Nasszer Manszúrában köszönti a tömeget, 1960**A fiatal Nasszer ezredes 1954-ben**II. Szaúd még koronahercegként 1937-ben a londoni BBC mikrofonja előtt**II. Szaúd szaúdi és Husszein jordániai király 1953-as látogatása Jeruzsálemben*

FERWAGNER PÉTER ÁKOS PhD

ferwagner@hist.-szeged.hu
egyetemi docens (SZTE BTK)

Az első szíriai állam históriája: a kérészéletű damaszkuszi Arab Királyság

History of the first Syrian State: the Short-lived Arabian Kingdom

Abstract The modern Syrian state was born immediately after the First World War from the Arab nationalists' initiative of the region. But the state which had been established in 1920 had a vague future, because France was to dominate the territory through his Syrian interests. It was not opposed to Britain owing to great-power deals, so the French troops easily liquidated the Syrian resistance and removed King Feisal from the country. In the next two and a half decades, as a trust territory, Syria was an integrant part of the French colonial empire.

Keywords Syria, France, Middle East, Feisal, Arab nationalism, system of mandates

DOI 10.14232/belv.2015.3.1 <http://dx.doi.org/10.14232/belv.2015.3.1>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article:

Ferwagner, Péter Ákos (2015): Az első szíriai állam históriája: aérészéletű damaszkuszi Arab Királyság. Belvedere Meridionale 27. évf. 3. sz. 5–14. pp

ISSN 1419-0222 (print) ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

Az első világháború idején az Oszmán Birodalom közel-keleti arab tartományaiban a feszültség és az elégedetlenség folyamatosan növekedett. Már a háború kitörése előtt felbukkantak a Masrek bizonyos nagyvárosaiban olyan arab nacionalisták, akik reformokat, autonómiát, sőt a birodalomtól való elszakadást szorgalmazták. A nacionalista szervezkedés egyik központja a mai Szíria (*es-Sám*) volt, amely a történelemben sohasem alkotott önálló, egységes államot, az oszmán időkben is több különálló vilajetre tagolódott. Mikor 1916-ban a britek támogatásával

törökellenes felkelés robbant ki a Vörös-tenger melléki Hidzsáz tartományban Huszein mekkai saríf vezetésével,¹ kézzelfogható közelségbe került a Közel-Keleten létrehozandó egységes arab királyságnak a megvalósítása. Erre ugyan a világháború után a nagyhatalmi érdekek miatt nem került sor, viszont az arab felkelés tényleges vezetője, Huszein saríf fia, Feiszal emír joggal remélhette, hogy legalább a belső területek felett uralmat gyakorolhat, miközben a britek és a franciák Palesztina, a levantei partvidék és Mezopotámia egyes részei fölé terjesztik ki az uralmukat.

Feiszal arabiai származású beduin harcosai 1918. október 1-jén vonultak be Damaszkuszba, ahol megpróbálták megvetni az új állam alapjait. Mindez azonban végső soron annak a függvénye volt, hogy a nagyhatalmak miként fogadják az emír törekvéseit. Különösen Franciaország támaszthatott kifogásokat, mivel évszázados szíriai érdekei miatt már korábban jelezte a területre vonatkozó igényét, amit antantpartnerei az 1916-ban megkötött Sykes–Picot–Szazonov-szerződésben el is fogadtak. S habár London a törökök mudroszi kapitulációja után megpróbálta távol tartani a franciákat Damaszkusztól és a belső szíriai területektől, a párizsi békekonferencián végül engedni kényszerült Clemenceau miniszterelnök nyomásának, s beleegyezett abba, hogy Franciaország és Feiszal megállapodása nyomán alakuljon a térség jövője. Az emír 1919 folyamán két ízben is Párizsba utazott, hogy érdekeinek érvényt szerezzen, s több alkalommal is tárgyalta a francia kormány képviselőivel. E tárgyalások „gyümölcse” lett a Feiszal–Clemenceau-megállapodás. Úgy tűnik, a megállapodás legfontosabb pontjait 1919. december 17-én hozta Feiszal tudomására Philippe Berthelot, a *Quai d’Orsay* főtitkára. Ezek szerint Szíria egész területe *de facto* francia mandátummá válik. Franciaország felajánlotta „egész Szíria függetlenségének és minden határának garantálását külső agresszió ellen”. Cserébe Párizs azt kérte, hogy Szíria ismerje el Franciaország diplomáciai és gazdasági egyeduralmát más hatalmakkal szemben, hogy Szíria diplomáciai képviseletét Franciaország láthassa el, hogy Szíria „igazítsa” külpolitikáját Franciaországhoz és tegye lehetővé Franciaország számára a szíriai árucikkek külföldi értékesítését. Ezenkívül Feiszal ismerje el Libanon függetlenségét francia mandátum alatt.² A levélváltások során kifejezésre juttatták „a vélemények kölcsönös bizalomra épülő harmóniáját”.³ Az 1920. január 6-án aláírt ideiglenes és titkos szerződés tehát elismerte „a szíriai területen élő, arabul beszélő és különböző felekezetekhez tartozó népek egyesüléshez való jogát, abból a célból, hogy független nemzetként önmagukat kormányozzák”, de előírta a francia mandátum alatti önálló Libanon leválasztását („Ő Királyi Fensége, Feiszal emír elismeri Libanon függetlenségét és integritását Franciaország mandátuma alatt”). Magát Szíriát illetően Franciaország fenntartotta magának az ország diplomáciai képviseletét, a gazdasági koncessziók monopóliumát, valamint a rendfenntartás és a pénzügyek terén tanácsadók kiküldetésének a kizárólagos jogát.⁴ A csalódott és frusztrált Feiszal nagyon nehezen egyezett bele ezekbe a kérlelhetetlenül szigorú francia feltételekbe. Utólag kijelentette, „ez a megállapodás legnagyobb részét visszataszító volt

¹ E tisztségviselő tekintélye hagyományosan két forrásból fakadt: egyrészt ő volt a szent helyek őrzője, másrészt Mohamed próféta leszármazottjaként viselhette az előkelő saríf titulust. Neki kellett garantálnia az évenkénti mekkai zarándoklat biztonságát és ellátnia a környékbeli törzsek feletti ellenőrzést. 1908 óta a Hásimita családból származó Huszein ibn Ali (1854–1931) töltötte be ezt a tisztséget, akit a szultán támogatásának köszönhetően neveztek ki. Kinevezése nem számított meglepetésnek, mivel megfelelt a hagyományoknak: több mint 700 éve a Hásimiták birtokolták a mekkai saríf tisztségét.

² Ezt a franciák a nagyszámú libanoni keresztény népesség miatt tartották elkerülhetetlennek.

³ WOODWARD, E. L. – BUTLER, ROHAN (szerk.) (1952): *Documents on British Foreign Policy 1919–1939. First Series*. 4. k. H. M. London, Stationery Office. 625–627.

⁴ A Clemenceau–Feiszal ideiglenes megállapodás. Párizs, 1920. január 6. LUGOSI Győző (szerk.) (2006): *Dokumentumok a Közel-Kelet XX. századi történetéhez*. Budapest, L’Harmattan. 70–71.

számára, a nép körében pedig népszerűtlen, de a brit kormány magatartása nem hagyott neki más választási lehetőséget”.⁵ A francia törekvések és az arab követelések közötti egyenlőtlen kompromisszumként a szerződés szövege fel is keltette a damaszkuszi nacionalisták dühét.

Feiszal párizsi távollétében a szíriai helyzet folyamatosan romlott. A feszültség egyenes arányban nőtt a térség jövőjével szemben érzett bizonytalanság növekedésével. Mendemondák keringtek, melyek szerint az emír készen áll Franciaországgal egy szerződés aláírására, ami ugyebár be is következett, s ezt az otthoni nacionalisták behódolásként értékelték. Az elfogadhatatlan kompromisszum „forradalomhoz vezethet Damaszkusz kapuinál”, legalábbis Zaid emír, Feiszal szíriai ügyekkel ideiglenesen megbízott öccse aggodalommal teli távirata szerint.⁶ A katonai ügyek felelőse, Jaszin al-Hásimi általános mozgósítást rendelt el a francia csapatok által megszállt levantei partvidék és az arabok által uralt belső szíriai területek vitatott határán a francia hadsereggel megsokasodott incidensek miatt. A Tripoli mellett található Tell-Kalah francia helyőrségét támadás érte, 1920. január 5-én pedig több tucatnyi keresztényt mészároltak le a dél-libanoni Mardzsajunban.

A franciákkal kötött januári megállapodás még azokat az előnyöket sem tudta a Hási-mitáknak biztosítani, amelyek pedig természetes módon következtek volna belőle, Feiszal négy hónapos európai távolléte alatt a radikális arab nacionalisták ugyanis rátették a kezüket Damaszkuszra. Európából való visszatérésekor, 1920. január 16-án Feiszalt Bejrútban „Egység, függetlenség!” kiáltásokkal fogadták, miután a francia *Le Temps* című lap nyilvánosságra hozta a Clemenceau-val aláírt megállapodását. Az emírnek meg kellett értenie, hogy még a legközelebbi hívei is elfordultak tőle a franciáknak tett engedmények miatt, s az arab utca is ellene fordult. Ennek a mozgalomnak éppen az ambiciózus Jaszin al-Hásimi, ez az iraki születésű egykori oszmán főtitkár volt a mozgatórugója.⁷ A legradikálisabb hívei által még a nemzeti legalitásában is megkérdőjelezett emír január 22-én így kiáltott fel a damaszkuszi Arab Klub, e nacionalista szervezet tagjai előtt: „Én vagyok a mozgalom és a nemzet lelke, aki a kormányra támaszkodik, az rám támaszkodik!”⁸ Hogy ismét a helyzet ura lehessen, a klubban összegyűlt arab előkelőket biztosította arról, nem változtatta meg az álláspontját a franciaországi tartózkodása alatt, célja pedig változatlanul az összes arab föld függetlensége. Mindössze bizalmat és józanságot kért, hogy elfogadható megoldást dolgozhasson ki Franciaországgal.⁹ A jelenlévők udvariasan megadták ugyan a hozzájárulásukat, az utcai tüntetések azonban folytatódtak. Törzsi harcosok és falusiak portyáztak és fosztogattak a nyugati parti sávban, a zabrállást pedig patriotizmussal vegyítették.

A ránehezedő nyomás alatt Feiszal már-már meghátrált, de azért tett még egy utolsó kísérletet a mérsékelt konszenzus érdekében, ezért március 6-ra összehívta az 1919-ben egyszer már ülésező, de időközben feloszlott Arab Kongresszust. Ez a gyűlés annak idején bemutatta a követeléseit a közel-keleti lakosság körében „közvélemény-kutatást” végző amerikai King–Crane-bizottságnak is. A jogászok, sejkék, kádik és más előkelők alkotta kongresszus tagjai között ott voltak Palesztina képviselői is, akik 1920. február 27-én külön „Palesztinai Kongresszust” tartottak, melynek keretében elutasították a cionisták Szentföldre vonatkozó igényeit, most pedig

⁵ WOODWARD – BUTLER 1952. 630.

⁶ Zaid 1919. október 27-i távirata Feiszalnak. KEDOURIE, ELIE (1978): *England and the Middle East. The Destruction of the Ottoman Empire, 1914–1922*. London, The Harvester Press. 162.

⁷ NEVAKIVI, JUKKA (1969): *Britain, France and the Arab Middle East 1914–1920*. London, The Athlone Press. 210.

⁸ KEDOURIE 1978. 163.

⁹ ZEINE, ZEINE N. (1960): *The Struggle for Arab Independence. Western Diplomacy and the Rise and Fall of Faisal's Kingdom in Syria*. Beirut, Khayat's. 132.

csatlakoztak a szíriai nacionalistákhoz. A kormánnyal szembeni bizalmatlansági indítvány megszavazásának elvéről a kongresszussal folytatott vitában Feiszal leszögezte: „Én hoztam létre a kongresszust, és nem fogom felruházni olyan joggal, mely megakadályozhatja a kormányt a cselekvésben!” Mire Rasid Rida, a kongresszus akkori elnöke így tromfolt: „A kongresszus hozta létre önt, mivel ön csak egy tábornok volt az Allenby parancsnoksága alatt álló szövetséges tábornokok sorában; a kongresszus tette önt Szíria királyává!”¹⁰

Az „Általános” Arab Kongresszus 1920. március 8-án végül nem éppen konszenzusos döntést hozott. Megtagadta a Feiszal–Clemenceau-megállapodást és proklamálta a Szíriai Arab Királyság egyoldalú, teljes és oszthatatlan függetlenségét, mely hajlott a libanoni autonómia megadására „azzal a feltétellel, hogy az mentes lesz mindennemű idegen befolyástól”. A nyilatkozat Palesztinát Szíria szerves részének tekintette. A delegátusok egyúttal Feiszalt alkotmányos királyukká választották és kinyilvánították „a jelenlegi [brit] katonai kormányzatok megszűnését a három övezetben”.¹¹ A deklarációt ünneplő tömeg előtt olvasták föl a damaszkuszi városháza erkélyéről. Feiszalt eksztatikus éljenzessel köszöntötték és 101 ágyúból eldördülő üdvölvés jelezte az új állam születését. Néhány perccel később újabb bejelentés hangzott el, melynek értelmében deklarálták „Irak teljes függetlenségét” Feiszal bátyja, Abdalláh emír uralma alatt.

Az immár királlyá kikiáltott Feiszal nyomban hozzálátott a kormány felállításához, jogállamot, rendet, egyenlőséget ígért és a külföldi érdekek védelmét. Bizottságot állítottak fel a szíriai alkotmány kidolgozására, mely tíz hét alatt megszerkesztette a szöveget. Fő vonásaiban európai modellt követett, de mélyen hallgatott az ország határaitól. A király időközben baráti hangvételő táviratokat küldött az antant fővárosaiba, köztük Párizsba. A Szajna partjáról azonban nem érkezett válasz. Londonból a dühös Lord Curzon külügyminiszter-helyettes viszont figyelmeztette Feiszalt, hogy Nagy-Britannia nem fog elismerni egy önjelölt rezsimet, és bizonyosan nem fogja szentesíteni semmilyen damaszkuszi embercsoport jogát sem arra, hogy Palesztina vagy Mezopotámia nevében beszéljen (ezek angol érdekszférák voltak). A maronita pátriárka Libanon minden részéből keresztények tiltakozó leveleinek sokaságát kapta, melyek határozottan elvetették a muszlim Hásimiták szuverenitását a hegyvidék felett. Francia ösztönzésre és védelem alatt libanoni keresztény előkelők egy csoportja március 22-én Baabdában formálisan proklamálta Libanon függetlenségét, a kormányzó házára pedig kitzúzte az első libanoni zászlót.

E reakciók egyértelmű ellenségesége dacára a tántoríthatatlan Feiszal a koronázása után még négy hónapig uralkodott, mintha a királysága teljes biztonságban lenne, és kiválóan működne. A valóságban az állapotok úgyszólván anarchikusak voltak, hiába állította az angol T. E. Lawrence, az emír segítőtje az oszmánellenes felkelés alatt később azt, hogy Damaszkuszban életképes rezsimet hoztak létre. Desmond McCallum őrnagy, a Hásimita udvarhoz delegált brit összekötőtiszt utólagosan ezt írta: „Damaszkusz és a környező vidék 1920. január 1. és január 24. között leírhatatlanul szélsőséges anarchiába és káoszba sülyedt. Gyakran megesett, hogy a keresztény negyed egész lakossága a házaiba zárkózott tartva a muszlimok általános öldöklésétől; a kereskedelem megbénult, a közbiztonság megszűnt.”¹² Az arab katonatisztek

¹⁰ KEDOURIE 1978. 164. A brit Edmund Allenby tábornok volt az Egyiptomi Expedíciós Hadsereg parancsnoka, mely a világháború utolsó szakaszában meghódította Palesztinát és Szíriát. Feiszal arab felkelői e hadsereg kvázi „jobbszárnyát” képezték, s döntően diverzáns tevékenységet folytattak.

¹¹ A függetlenségi nyilatkozat teljes szövegét lásd: HOKAYEM, ANTOINE – BITTAR, MARIE-CLAUDE (1981): *L'Empire ottoman, les Arabes et les Grandes Puissances 1914-1920*. Beyrouth, Les Éditions Universitaires du Liban. 34–38.

¹² MCCALLUM, MAJOR D. (1925): The French in Syria, 1919–1924. *Journal of the Royal Central Asian Society* vol. 12. no.1. 3–25.

annyira bizonytalanok voltak a királyság jogállásával kapcsolatban és annyira féltek a franciák retorziójától, hogy sürgették Feiszalt, vegye fel a kapcsolatot Musztafa Kemállal, a nacionalista török vezetővel. Annál inkább – érveltek –, mert a törökök végtére is muszlimok, a szultán-kalifa pedig változatlanul elvi összekötő kapocsként szolgált közöttük. A muszlimok közötti újfajta összhang bizonyosan kívánatosabbnak tűnt, mint egy centralizált katolikus nagyhatalom uralmának veszélye. Fogadókészség lett volna török részről, hiszen a török nacionalisták is kemény harcokat vívtak a franciák ellen Kilikiában, Anatólia déli részén. Kemál ennek jegyében 1919. december 20-án felhívást intézett a szír néphez.¹³ A szorosabb együttműködés reményében 1920 tavaszán két prominens szíriai személyiség utazott Kemálhoz Ankarába és a török nemzeti kormány képviselőivel kidolgoztak egy szerződéstervezetet, melynek értelmében a törökök és az arabok ugyanolyan módon egyesültek volna, mint Ausztria és Magyarország a háború előtti dualista monarchiában. De mire áprilisban a küldöttek visszatértek Damaszkuszba, Feiszal már annyira elkötelezte magát a nacionalista irányvonal mellett, hogy ez a terv nem realizálódhatott. Később, 1920 júniusában, szembesülve a francia támadás közvetlen veszélyével, a szíriai hadügyminiszter, Juszuif al-Azma személyesen utazott a szír–török határhoz, hogy tárgyaljon a kemálistákkal, ezek a megbeszélések azonban ugyancsak nem vezettek eredményre, hiába hajlott volna már a király a megegyezésre.

Tegyük rögtön hozzá, a megállapodás nemcsak a szíriaiak szélsőséges nacionalizmusán bukott meg. A végkifejlet valójában már a szíriai brit kivonulásról döntő 1919. szeptemberi Lloyd George–Clemenceau-megegyezés után sem lehetett kétséges. Néhány héttel később az angolok elkezdték kiűriteni a tengerparti sávot, a helyüket pedig nyomban francia-afrikai csapatok foglalták el, melyek nagy számban érkeztek jelentősen felduzzasztva az eredeti hatezres helyőrséget. 1920 márciusára a létszámuk meghaladta a 20 ezer főt. A franciák magabiztossága természetesen a kontingens bővülésével párhuzamosan nőtt, amit kihangsúlyozott a Maurice Gouraud tábornok szíriai főbiztossá és a Levantei Hadsereg főparancsnokává történt kinevezése. Gouraud a gallipoli hadjáratban elvesztette fél karját, később pedig a nyugati fronton energikusságával szerzett magának hírnevet. Tekintélye magas volt, vezetői képességeit Mauritániában és Marokkóban is bizonyította. A francia katolikus körökben – amelyek különösen szenvedélyesen védtek a szíriai francia érdekeket – lelkesen fogadták a kinevezését, mivel Gouraud egyrészt az egyház iránti elkötelezettségéről, másrészt a muszlimokkal szembeni rendíthetetlen, határozott fellépéséről volt ismert. Küldetésére főtitkári minőségben elkísérte őt a tudós és Közel-Kelet-szakértő Robert de Caix, ez a buzgó és céltudatos imperialista.

A franciák magatartásában bekövetkező fordulatot jól érzékelték a Masrekben tartózkodó brit katonatisztek. Meinertzhagen ezredes a külügyminiszter-helyettesnek írt levelében felhívta a figyelmet Franciaország egyre harciasabb attitűdjére, a libanoni francia tisztek ama arrogáns fenyegetőzésére, hogy tetszésük szerint bármikor és bárhol bevonulhatnak a belső területekre.¹⁴ 1920 elején vészjósló jelentések jutottak el Londonba, amelyek szerint Franciaország megszállás alá vont olyan közösségeket is, melyek az 1919. szeptemberi Lloyd George–Clemenceau-megállapodás vonalán kívül estek. A *Foreign Office* érdeklődésére a Quai d’Orsay azt felelte, a hadmozdulat célja csupán „a rend helyreállítása” volt a libanoni Bekaa-völgyben. Nyilvánvaló volt azonban, hogy a franciák nem halogatják tovább keleti irányú expanziójukat, mihelyt a Levante kikötővárosaiban kellő katonai erőt halmoznak fel.

David Lloyd George angol miniszterelnök pontosan érzékelte, hogy válság közeleg. „A fran-

¹³ HOKAYEM – BITTAR 1981. 295–297.

¹⁴ WOODWARD – BUTLER 1952. 591.

ciák – emlékezett vissza később – arra törekedtek, hogy megértessék az arabokkal és a britekkel, nem áll szándékukban elhagyni Szíriát, mihelyt ellenőrzésük alá vonták, valódi céljuk pedig az ország annektálása és a gyarmatbirodalom integráns részévé tétele.”¹⁵ Ez a benyomás még határozottabbá vált 1920. január 18. után, amikor Alexandre Millerand váltotta Clemenceau-t a francia kormányfői székben. Az új kormány jobboldali pártok koalícióját jelentette, a közel-keleti politikáját pedig javarészt a külügyminisztérium imperialista főtitkára, Philippe Berthelot szabta meg. Egy Lloyd George-nak küldött február eleji levelében nem hagyott kétséget afelől, hogyan szeretné rendezni a szíriai kérdést:

„Ő [Berthelot] személy szerint a legnagyobb bizalmat táplálja [Feiszal] jóhiszeműsége iránt. [De] pontosan tudja, hogy az emír gyenge jellem, a helyzete pedig nehéz, mivel Damaszkuszban ellenséges csoportoknak van kitéve, amelyek franciaellenes érzelmekkel viselkednek. Amennyiben Feiszal emír a gyengesége következtében elveszítené a hatalmát, magától értetődik, hogy a vele megkötött egyezmények (pl. a Clemenceau–Feiszal-megállapodás) *ipso facto* hatályukat vesztenék.”¹⁶

Éppen márciusban, mikor a szíriai kongresszus proklamálta Szíria függetlenségét, Feiszal pedig elfogadta a felajánlott koronát, francia és brit államférfiak megegyeztek abban, hogy itt lenne az ideje a közel-keleti problémák végső, *de jure* rendezésének. Ennek érdekében 1920. április 19-én a békekongresszus Legfelsőbb Tanácsa sebtében újra összeült az észak-itáliai San Remóban. Hat szekcióban 19-től 24-ig kidolgozták a török békeszerződés alapelemeit. Ekkor már nemigen volt szükség az idealista eszmék követésére és az Egyesült Államok morális jóváhagyásához sem kellett folyamodni (az amerikai nagykövet, Robert Underwood Johnson a szálloda kertjében újságolvasással múlatta az idejét, miközben a brit és a francia delegátusok elrendezték a legfontosabb kérdéseket). A szerződés 94. cikkelye leválasztotta Mezopotámiát és Szíriát Törökországról, ideiglenes önállóságukat pedig mandátumterületekként rendezte. A mandátumok kiosztását San Remóban külön egyezményben határozták meg a nagyhatalmak.

Senkit nem ért váratlanul, hogy Berthelot tántoríthatatlanul követelte az egységes francia mandátumot Szíria fölé. Azt bizonygatta, hogy a Hásimitákkal kötött összes megállapodást közvetlenül Damaszkusznak és Párizsnak kell végrehajtania. Ebbe Lloyd George lényegében az előző év szeptemberében már beleegyezett. A Millerand-kormány valójában ennek a végső törvényes elismerését akarta. Ezenkívül azonban Franciaország arra is rá akarta venni Nagy-Britanniát, hogy egy az egyben hagyja sorsára az arabokat, s elutasította a Mezopotámia és Palesztina fölötti brit mandátum elismerését, valamint az Irak kapcsán korábban megkötött angol–francia kőolajjegyzmény megerősítését. Ez utóbbi különösen érzékeny kérdés volt London számára, ami abban öltött testet, hogy 1919-ben a Long–Bérenger-féle megállapodás a moszuli olajmezők hozamának 25%-át Franciaországnak ítélte, Nagy-Britanniának pedig jogot biztosított kikötő és olajvezeték építésére, valamint használatára Szíriában. A szerződés aláírása után azonban a britek újabb igényrel álltak elő, ezúttal vasutat szerettek volna építeni ugyanezen a területen.¹⁷ Berthelot kijelentette, hogy a *quid pro quo* elvét azzal már beváltották, hogy Lloyd George nem támasztott több ellenvetést a szíriai mandátummal szemben, ráadásul ezek az ellenvetések amúgy sem jelentettek többet a Feiszalnak tett színlelésnél. Ezzel a miniszterelnökök egyetértettek. Az

¹⁵ GEORGE, DAVID LLOYD (1972): *Memoirs of the Peace Conference*. II. New York, Howard Fertig. 1089–1091.

¹⁶ GEORGE 1972. 1107–1108.

¹⁷ WOODWARD – BUTLER 1952. 1092.

olajszerződés végső formáját április 25-én Sir John Cadman brit olajmérnök és Berthelot látta el kézjeggyel. Másnap a Legfelsőbb Tanács egyhangúlag kiosztotta a palesztinai és mezopotámiai mandátumot Nagy-Britanniának, a szíriait pedig Franciaországnak.

A San Remó-i konferencia után a politikai helyzet tovább radikalizálódott Damaszkuszban, ahol az intranzigensebb Hásim al-Atászi kormánya vette át a mérsékeltebb Ali Rida ar-Rikabi helyét. A rajtaütések sokasodtak a nyugati (francia) övezet ellen és az arabok elvágták a kilikiai francia csapatok utánpótlásához elengedhetetlen Raják–Aleppó vasútvonalat.

Éppen a kemalista csapatoktól elszenvedett kilikiai francia vereség gyorsította fel az eseményeket Szíriában. Amikor a francia kormány 1920. május 23-án fegyverszünetet kötött a török nacionalistákkal, úgy döntött, lemond Kilikiáról, hogy erőfeszítéseit Szíriára koncentrálhassa. Már csak valamilyen indok kellett a Damaszkusz elleni offenzíva megindításához. Az okot végül 1920. július 8-án a libanoni Adminisztratív Tanács hét tagjának letartóztatása szolgáltatta, akik megpróbáltak a szíriai fővárosba jutni, hogy csatlakozzanak egy Párizsba induló újabb szíriai küldöttséghez. A Szíriával kötendő gazdasági unió híveiként Gouraud azzal vádolta meg őket, hogy Feiszaltól kenőpénzt fogadtak el.

Valójában Libanonban a feszültség a tetőpontjára hágott, a nyugalanság a politikai eliten belül folyamatosan nőtt a szíriai függetlenség proklamálása óta. A kemalisták és a saríf híveinek közeledéséről szóló pletykák terjedtek. A francia főbiztosnak több alkalommal is meg kellett nyugtatni a pátriárkát elismételve neki, hogy „semmi sem változott a francia kormány Libanont érintő szándékaiban”. Az új miniszterelnök, Millerand március 20-án megerősítette hazája Nagy-Libanon iránti elkötelezettségét a bejrúti érsek, Abdalláh el-Húri vezette delegáció előtt, két nappal később pedig Franciaország hivatalos támogatásában részesítette a libanoni függetlenség baabdai proklamálását.

Ilyen körülmények között az Adminisztratív Tanács hét tagjának „lázdása” Gouraud tábornok számára a várt ürügyet szolgáltatta ahhoz, hogy leszámoljon a Hásimitákkal. A zsigereiben mérsékelt Feiszal a San Remó-i megállapodásban első ránézésre nem látta bele a Franciaországgal vívott háború lehetőségét. Nem volt elég ereje azonban ahhoz, hogy féken tartsa nacionalista tisztjeit és az irreguláris fegyveres csoportokat a francia megszállás alatt álló területek elleni támadásoktól. A partvidéken a legnagyobb részét egyszerű banditának számító arab gerillák valószínűleg terrorhadjáratot indítottak a libanoni keresztény települések ellen.¹⁸ Falvakat fosztottak ki és égettek fel, a lakóikat pedig legyilkolták, a városok közötti kereskedelmi forgalom jobbára megbénult. A támadások egyre sűrűbbek lettek a franciák ellen is. Az arabok harci heve, mely már a törökök elleni felkelés idején is megmutatkozott, láthatólag még intenzívebben lobogott a hitetlen európaiakkal szemben. Francia tisztet, katonákat fogtak el a libanoni hegyek hágóin, kirabolták, olykor meg is ölték őket.¹⁹ Mégis maga Feiszal volt az, aki 1920 júniusának végén siettetett az ellenségeskedések kezdetét, amikor váratlanul kijelentette, nem ismeri el a francia hadseregnek azt a jogát, hogy használja a Raják–Aleppó vasútvonalat. Ez azért jelentett húsbavágó kérdést, mert ekkor a közel-keleti francia helyőrségek java Kilikiában tartózkodott, az ellátásuk, utánpótlásuk pedig javarészt ettől a vasútvonaltól függött. Feiszal döntése nyomban veszélybe sodorta a velük való kommunikációt.

Gouraud tábornok számára Feiszal váratlan lépése az utolsó cseppet jelentette a pohárban.

¹⁸ MCCALLUM 1925.; LYAUTEY, PIERRE (1923): *Le drame oriental et le rôle de la France*. Paris, Société d'éditions géographiques, maritimes et coloniales. 167–168.

¹⁹ LYAUTEY 1923. 164.

Július 14-én éles hangú ultimátumot küldött Damaszkuszba. Azzal vádolta a Hásimiták kormányát, hogy a Franciaország és a keresztény arab közösség elleni egyre hevesebb hadjáratával elárulja az 1919 decemberében megkötött Clemenceau–Fejszal-megállapodást (amit még nem ratifikáltak), s nem hajlandó elfogadni a békekonferenciának ama döntését, hogy Franciaországnak kell „biztosítania a rendet és a békét Szíriában”. Gouraud öt pont azonnali elfogadását követelte a damaszkuszi kormánytól: (1) ismerje el Franciaországnak azt az „abszolút” jogát, hogy használhassa a Raják–Aleppó vonalat, s garanciaképpen megszállhassa Aleppót; (2) töröljék el a kötelező katonai szolgálatot az arab övezetben; (3) a Hásimita rezsim ismerje el a francia mandátumot; (4) az arabok ismerjék el a francia fizetőeszközt Szíria valutájaként; (5) büntessék meg a franciák és a libanoniak ellen erőszakos tetteket elkövetőket.²⁰ Ezeket a követeléseket *egyben* kellett elfogadni három napon belül, ellenkező esetben Gouraud nyilvánvalóvá tette, hogy megteszi „a szükséges lépéseket”. Az ultimátum mellé ugyanakkor a tábornok egy magánlevelet is mellékel a király számára, amelyben felszólította „Öfelsége Fejszal emírt” arra, hogy hallgasson a józanészre, és határolódjon el kormánya szélsőségeitől, „ne közösködjön egy olyan kormánnyal, mely csak a lakosság szélsőséges részét képviseli”.²¹

Amint az ultimátum Damaszkuszba ért, kitört a pánik. Jaszin al-Hásimi vezérkari főnök figyelmeztette Fejszalt, hogy a hadsereg csupán alig kétórányi lőszerkészlettel rendelkezik.²² A figyelmeztetés hatott. A király 18-án táviratozott Gouraud-nak, s elfogadta az ultimátumot, egyúttal feloszlatta a tiltakozó kongresszust. De nem törődött a damaszkuszi nép ellenzésével sem, mely az utcákon tüntetett és kifosztotta a fegyverraktárt (a megtorlás során mintegy százan vesztették életüket). A tábornok elégedettségének adott hangot és 21-én éjfélig meghosszabbította az ultimátum végrehajtására szabott határidőt. Hiába küldött azonban Fejszal habozás nélkül beleegyező üzenetet, 21-én reggel a francia katonaság megindult a belső területek felé. A megdöbbszent király megbízható küldöncöt menesztett Bejrútba, hogy tiltakozzon a megegyezés megszegése ellen. A főhadiszálláson a küldöncöt, Száti el-Huszrit, a későbbi neves teoretikust Gouraud tájékoztatta, hogy Fejszal távirata a határidő lejártá után félórával érkezett meg: biztosan arab irregulárisok vághatták el a távíróvezetékét. Huszri kétségbeesetten próbálta rávenni a főmegbízottat, hogy legalább most, hogy már kezében van Fejszal engedelmisséget fogadó üzenete, rendelje el a csapatok visszavonását. Gouraud hidegen csak annyit válaszolt, „már késő”. Majd újabb nyolc követeléssel állt elő. Ezek lényege abban állt, hogy az arabok adják meg magukat, s fogadják el Szíria francia megszállását. Amint erről Fejszal tudomást szerzett, azonnal kormányülést hívott össze. Mindenki egyetértett abban, hogy az újabb ultimátum elfogadása egyenlő lenne a polgárháború lángra lobbantásával, a muszlim lakosság franciaellenes hisztériáját nem lehetne lecsillapítani.

Július 22-én a levantei francia hadsereg 3. hadosztálya három hadoszlopban megindult Damaszkusz felé. A legnépesebb oszlop, a Mariano Goybet tábornok parancsnoksága alatt álló tízezres francia–szenegáli egység a Bejrút–Damaszkusz út mentén nyomult előre. Nem ütközött ellenállásba, s elvágta az arabok visszavonulásának lehetőségét Palesztina felé. 23-án átkelt a sziklás, meredélyes Antilibanon-hegységen, s akadálytalanul tört előre. Az arab erők parancsnoka, Juszuf al-Azma nem volt tapasztalatlan és képzetlen katona. Franciaországban és

²⁰ ZEINE 1960. 171–173.

²¹ RABBATH, EDMOND (1973): *La formation historique du Liban politique et constitutionnel*. Beyrouth, Université Libanaise. 318.

²² RÉMUSAT, PAUL DE (1924): Les cent jours du roi de Syrie. *Revue des études historiques*. Vol. 90. Avril–Juin 211–226.

Németségben is tanult, az első világháború alatt az oszmán hadseregben kitüntette magát. Az egyik szűk szorosban gépfegyverekkel súlyos veszteségeket okozott Goybet-nak, de a francia hadrendet felbomlasztani nem tudta. A légierő és egy bekerítő hadmozdulat hatására az arab csapatok rendetlenül elkezdtek visszaözönlenni Damaszkusz felé. Azma bejt, aki vitézül próbálta összegyűjteni fejvesztve menekülő embereit, egy gránát darabokra tépte.²³ Így zajlott le a maiszalúni csata. A fővárosban a visszatérő, frusztrált arab katonák hihetetlen felfordulást okoztak, raboltak, a civilekre lövöldöztek.

A franciák 26-án vonultak be Damaszkuszba és azonnal helyreállították a rendet, ellátták a sebesülteket. A szíriai hadsereget ellentmondást nem tűrve lefegyverezték és feloszlatták. Tízmillió frankos kártérítésre kötelezték az arab kormányt, hogy kárpótlásban tudják részesíteni a nacionalisták zaklatásainak kitett arab lakosokat. A főkolomposokat francia haditörvényszék elé állították. Az arab zászló kitűzését, használatát betiltották.

A várostól délre lévő Kisvába menekült Feiszal megpróbált még mérsékelt kabinetet alakítani és tárgyalni Gouraud-val, aki azonban július 27-én a párizsi kormány nevében felszólította őt arra, hogy augusztus 1-je előtt hagyja el az országot. Feiszal és Zaid 114 főtisztviselőjükkel együtt a franciák által biztosított vonaton távozott Palesztinán keresztül Egyiptomba. Az angolok kényelmetlenül érezhették magukat, amit Churchill a Lloyd George-nak írt levelében jól érzékeltet:

„Rendkívül fájdalmas a brit közvéleménynek és különösen az araboknak segítő brit katonatiszteknek azt látni, hogy akik nem is olyan régen még a bajtársaik voltak, s akik védelmezőként tekintettek ránk, most legyőzve és eltiporva menekülnek, városaikat pedig a megállapodások szelleme, sőt betűje ellenére a franciák foglalják el. (...) Bennünket azonban szoros kapcsolatok fűznek a franciákhoz, ezek pedig felülkerekednek az érzéseinken, így most nem tehetünk semmit az arabok érdekében.”²⁴

De azért a látszatra adtak. Miután a lodi vasútállomáson Sir Herbert Samuel palesztinai brit főbiztos díszőrsége tiszteleggett Feiszal előtt, az emír megérkezett el-Kantarába, ahol – mivel az egyiptomi uralkodó nem ismerte el királyi címét – kénytelen volt a csatlakozásra megalázó módon a peronon várakozni, s egyszerűen a csomagjain ücsörögve várni a port-szaídi postát.²⁵ Egyiptomból hamarosan Olaszországba távozott.

Feiszal emigrációja és híveinek szétszóródása véget vetett a kérészetű damaszkuszi Arab Királyságnak és szabad kezet adott Franciaországnak Szíriában. Bábkormányt állítottak fel, majd augusztus 8-án Gouraud megérkezett Damaszkuszba, ahol centralizált francia adminisztrációt hozott létre. Augusztus 8. és szeptember 1. között a tábornok rendelettel egymástól elkülönülő öt entitást alakított ki, a Damaszkuszi Független Államot, az Aleppói Kormányzóságot, az autonóm Alavita Területet, az autonóm Drúz-hegységet (Dzsebel-ed-Drúzt) és Nagy-Libanont. Franciaország megteremtette „a helyi autonómiák föderációját”, amelyről Clemenceau már 1919 áprilisában beszélt. Ahelyett, hogy megfeleltek volna „a lakosság hagyományainak és elvárásainak”, ahogy akkoriban a miniszterelnök mondotta, ez a feldarabolás kedvezett Franciaország felekezeti klientúrájának, elsősorban a libanoni keresztényeknek, akik annak idején bedobták

²³ McCALLUM 1925.

²⁴ GEORGE 1972. II. 1113–1114.

²⁵ SACHAR, HOWARD M. (1970): *The Emergence of the Middle East: 1914–1924*. London, Allen Lane The Penguin Press. 290.

a köztudatba Nagy-Libanon eszméjét.

Az új állam mindazonáltal azonnal kiváltott néhány szkeptikus véleményt. Szolímán Kanaan, a libanoni Adminisztratív Tanács 1920-ban Gouraud által letartóztatott hét tagjának egyike a következő évben ezt írta: „Nagy-Libanon létrehozása a jelenlegi formájában téves döntés, mely nem elégíti ki sem a lakóit, sem a hozzácsatoltakat. A bekebelezett muszlimok Libanont életcéljuk megvalósulása akadályának tekintik. (...) A libanoniak elvesztették előjogaikat és személyiségüket.”²⁶ A *La Correspondance d'Orient* című lapban, melyet Párizsban jelentetett meg, George Samné „a kör négyesítéséről” beszélt egy olyan ország apropóján, mely a Közel-Keleten a „keresztény nemzeti otthon” címére pályázott, miközben hegyvidéki magjában többségében muszlim, ezzel az integrációval általában ellenséges népességet koncentrált.²⁷ Tudni kell, hogy Nagy-Libanon lakossága 1921-ben már csak 55%-ban volt keresztény, míg Kis-Libanoné 1914 előtt még 80%-ban. Louis Massignon is Bejrútnak az új entitáshoz való csatolása ellen érvelt: „Szíria nagy értelmiségi, sőt gazdasági *emporiuma*, az arab irodalmi megújulás központja önmaga kell, hogy maradjon; ugyanúgy nem maradhat hozzácsatolva Libanon hegyvidéki közösségeihez, ahogy egy idő után nem tarthatott Genf sem Savoyához vagy Lyon sem Dauphinéhez.”²⁸ Bejrút, ez a mediterrán árucserére nyitott városvilág korábban alá volt vetve a maronita hegyvidék szimbolikájának és a hagyományos urbánus rendnek, ráépült a gazdasági és kulturális interakciókra, most pedig az új libanoni állami rend részévé vált.

Ez az oszmán birodalmi struktúrák összeomlása után az egész Termékeny Félhold területén létrejövő új állami rend határokat jelölt ki, amelyek szétrombolták a gazdasági és szociális kapcsolatok régi hálózatait és megszakították azokat az évszázados csereáramlatokat, melyek Levante városi központjait táplálták. A térség egyik legrégebbi kereskedelmi csomópontja, Aleppó el lett választva az anatóliai kapcsolataitól, hiszen meghúzták az új szír–török határt. Tripoli kikötőjét elvágták szíriai hátszágától, Bejrút pedig nem lehetett többé Damaszkusz természetes földközi-tengeri kijárata.

Csakhogy ez az új etatista rend nem korlátozódott olyan új térségek kialakítására, amelyek átirányították az árucseré-kapcsolatokat. Felforgatta a helyi társadalmakon belül a politika módózatait is. Libanonban a vallásos felekezetek politikai erőkké váltak és egyenlőtlen viszonyba kerültek a hatalommal, miközben ideológiai szakadékok keletkeztek az új állam ellentmondásos legitimitása körül. Szíriában a Franciaország által 1920-ban legyőzött városi nacionalizmus támogatásra fog lelteni az 1925-ös drúz felkelésben, mely egy tradicionális előjogaihoz ragaszkodó vidéki régió lázadása volt. Ezáltal ez a nacionalizmus az egységes arabizmus nevében újra felvehette a küzdelmet a mandátumrendszer ellen, habár ez az arabizmus valamelyest jelképes ellenképe volt a Termékeny Félhold földrajzi és társadalmi feldaraboltságának. *

²⁶ Kanaan, S.: *Requête au Parlement français*. Imprimerie pontificale, Rome, 1921. 8–9. Idézi: PICAUDOU, NADINE (1992): *La décennie qui ébranla le Moyen-Orient, 1914-1923*. Bruxelles, Éditions Complexe. 127.

²⁷ SAMNÉ, GEORGE (1921): La Question du Liban ou la quadrature du Cercle. *La Correspondance d'Orient* Vol 14. no. 261., 1921. Mai 15. 385–390.

²⁸ MASSIGNON, LOUIS (1963): *Opera Minora*. 3. köt. Dar-al-Maaraf. 459. Idézi: PICAUDOU 1992. 127

J. NAGY LÁSZLÓ DsC

jnagy@hist.u-szeged.hu
professor emeritus (SZTE BTK)

Magyar–egyiptomi kapcsolatok a második világháború után (1947–1955)

Hungarian–Egyptian Relations after the World War II (1947–1955)

Abstract The Hungarian–Egyptian relations have a long past and between the two world wars they become definitely manifold. After suffering an eclipse, the interest of in each other restarted from 1947. In the next decade, which was a determinant period in the history of both countries, in addition to political ones, economic, cultural and sport contacts dominated the bilateral relations. From the reports of the Hungarian ambassadors, some interesting details of the Egyptian history unfolds.

Keywords Egypt, Hungary, relations, Middle East, revolution, Arabism, communism

DOI 10.14232/belv.2015.3.2

<http://dx.doi.org/10.14232/belv.2015.3.2>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article:

J. Nagy, László (2015): Magyar–egyiptomi kapcsolatok a második világháború után (1947–1955). *Belvedere Meridionale* 27. évf. 3. sz. 15–22. pp

ISSN 1419-0222 (print)

ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

A széleskörű kapcsolatok kialakulása és elmélyülése Egyiptom és Magyarország között az Osztrák–Magyar Monarchia időszakára tehető. A Monarchiának komoly érdekeltségei voltak a Balkánon, s így érintkezve az Oszmán Birodalommal az sem volt közömbös számára, hogy mi történik Észak-Afrikában. Magyarország Fiumében az Adrián keresztül tengeri kijáráttal is rendelkezett a Mediterráneumra, s a magyar sajtó is élénken követte az ott zajló eseményeket.

1869-ben a Szezei-csatorna megnyitása alkalmából rendezett ünnepségeken a Monarchia is küldöttséggel képviseltette magát. Tagja volt a delegációnak Kecskeméthy Aurél hírlapíró és

báró Pongrács Emil pénzügyminisztériumi hivatalnok. Mindketten könyvet írtak élményeikről. Kecskeméthy könyvét Egyiptom lakosságának etnikai, vallási szempontból történő bemutatása teszi értékessé.¹ Pongrács könyve pedig szinte nélkülözhetetlen a korabeli Egyiptom gazdasági-pénzügyi helyzetének tanulmányozásához. A munka legértékesebb része a birtokviszonyok bemutatása, különösen pedig az ország 1867–1868-as pénzügyi helyzetét leíró fejezet.² A sajtó (*Pesti Hírlap*, *Pesti Napló*, *Vasárnapi Újság*) bőségesen tudósított az 1880-as évek eleji egyiptomi történesekről, az európai nagyhatalmak Észak-Afrikáért folytatott küzdelméről.

Egyiptom azzal hívta fel magára a világgözpontú figyelmét, hogy Ahmed Arábi pasa vezetésével a hadsereg fellázadt a külföldi befolyás, különösen pedig az angolok ellen. S amikor az uralkodó, Taufík kedive, az európai hatalmak bábja Arábit hadügyminiszterré nevezte ki 1881-ben, a pasa kiadta a jelszót: „Egyiptom az egyiptomiaké!” Válaszul az angol és francia flotta bombázta Alexandriát, majd a partra szállt angol csapatok 1882. szeptember 13-án Tell-el-Kebírnél szétverték Arábi seregét.

A magyar újságírók, kommentátorok jól látták, hogy a britek mindenáron meg akarják tartani döntő befolyásukat Egyiptomban, mert az Indiába vezető út egyik fontos stratégiai láncszeme a Szezei-csatorna, ahol az 1878-ban átkelt 1593 hajóból 1267 angol volt.³ Arábi pasa történelmi személyiség, nemzeti hős, emléke mindörökre megmarad nemcsak az egyiptomiak körében, de az egész muszlim világban is – állapítják meg a magyar lapok.⁴

Az események kibontakozásakor Egyiptomban tartózkodott tanulmányúton a neves iszlamológus, Goldziher Ignác. Hazatérve hosszabb tanulmányt írt az Egyiptomban, s általában az iszlám világban zajló eszméi, politikai forrongásáról, annak okairól.⁵ Napjainkban is tanulságos, megkapó élelétást bizonyító megállapításait érdemes hosszabban idézni. Szemléletesen írta le, hogyan mutatják be az európaiak Arábi pasát: „Mysticus gondolkodású, vallásos rajongónak rajzolták, katonaruhában megjelent dervisnek, kard a kezében, Korán az ajkán”. A nemzeti pártnak, amelyhez Arábi is tartozott, vagy ahogyan másként nevezték, „az ezredesek pártjának” több összetevője van, de „minden árnyalata abban az egy gondolatban találkozik, hogy a nemzeti elem az, amelynek Egyiptomban uralkodni joga van”. Az egyik elem az európai típusú modernizáció, ami nem azonos az utánzással! Hívei fontosnak tartják az európaiak közreműködését, de „ellenzik az ország abszorbeálását az európaiak által”. A másik irányzatot az iszlám megújításáért küzdők alkották. Központja az Al-Azhar egyetem, kimagasló szellemi irányítója pedig az akkor ott tanító, de az angolok által rövidesen elűzött al-Afgáni, a pániszlamizmus apostola. (Goldziher 1873–1874-es kairói tartózkodása idején naponként találkozott vele, s erről *Naplójában* meg is emlékezik.) A harmadik irányzat az arabizmus, az arab nacionalizmus, amelynek képviselői mind az európaiak, mind az oszmánok ellenében arab Egyiptomot akartak. A „egyiptomi Egyiptom” politikai rendszerét mindhárom irányzat hívei alkotmányos liberális formában képzelték el.

Ebben az időben a gazdasági fellendülést élő Magyarországot egyre jobban kezdték érdekelni a Dél-Mediterráneum országai. Az 1870-es években Fiumében nagyszabású építkezés folyt, modernizálták a kikötőt. 1881-ben megalakult a kizárólag magyar állami irányítás alatt álló vállalat, az *Adria Magyar Királyi Tengerhajózási Rt.*⁶ Az Észak-Afrikával, de különösen

¹ KECSKEMÉTHY AURÉL (1870): *Háromezer tengeri mérföld*. Pest.

² PONGRÁCS EMIL (1870): *Szezeig és vissza*. 1–2. k. Pest.

³ *Pesti Napló* 1882. május 14.

⁴ *Vasárnapi Újság* 1882. július 31.; *Pesti Napló*, 1882. szeptember 14.

⁵ GOLDZIER IGNÁCZ (1882): A muhammedán közvéleményről. *Budapesti Szemle* 65. sz. 234–265.

⁶ SZÉLINGER BALÁZS: „Idegen és mégis magyar.” A magyar Fiume története 1776–1914. *Limes*, 2002. 5. sz. 29–45.

Egyiptommal dinamikusan fejlődő kereskedelmünket az első világháborút követő geopolitikai változások tönkretették. Ám a tengeri kijárat elvesztése ellenére is az erős gyökerekkel bíró egyiptomi kapcsolatból sikerült valamit újjáépíteni a két világháború között. Szerepet játszott ebben a nagy tiszteletnek örvendő, az uralkodó által is mindig megbecsüléssel emlegetett mintegy 300 fős magyar kolónia. I. Fuád, aki ismerte Magyarországot, szimpatizált a magyar revíziós törekvésekkel. Többször nyilatkozott annak jogosságáról. Minden bizonnyal ez is közrejátszott abban, hogy 1926-ban a Magyar Érdemrend Nagykeresztjével tüntették ki.⁷

Egyiptom a világháború kirobbanásakor megszakította diplomáciai kapcsolatait Berlinnel, néhány évvel később pedig annak szövetségeseivel, így Magyarországgal is 1942-ben. A diplomáciai kapcsolatok öt évvel később álltak helyre.

A Magyar Köztársaság követe, Csornoky Viktor (Tildy Zoltán köztársasági elnök veje) 1947 novemberében érkezett Kairóba, és december 29-én adta át megbízólevelét, amiről másnap a kairói lapok részletesen beszámoltak. Fárúk király (1936–1952) 1948. március 31-én fogadta magánkihallgatáson Csornokyt, aki átadta köztársasági elnökünk ajándékát is, egy érem- és bélyeggyűjteményt.

„A beszélgetés azzal indult – olvashatjuk a követ jelentésében⁸ –, hogy a király, aki néhány nappal ezelőtt vidéken járt és ott saját birtokából 3000 feddán⁹ földet a parasztok között felosztott, megkérdezte, hogy mi magyarok mit gondolunk erről? Azért kérdezi, mert úgy tudja, hogy Magyarországon a háború után volt valamilyen földreform, egyébként is Egyiptomban a magyar mezőgazdaságnak jó híre volt.”

A követ vázolta a második világháború után Magyarországon történt változásokat, külön kitérve a földreformra. Az uralkodó a beszámoló után egy ideig szótlan volt, majd hangosan gondolkodva a következőket mondta: „Az egyik legnagyobb baj az, hogy Egyiptomnak nincs középosztálya, tulajdonképpen sohasem volt. Több mint 100 évvel ezelőtt Mohamed Ali próbált katonatisztekkel és hivatalnokokkal valami efféle kialakítani, de bizony Egyiptomnak ma is egyik legnagyobb baja az, hogy voltaképpen nincsen rendes középosztálya. Ez az oka annak is, hogy hiába veszik át sokszor az idegenek helyét ma már egyiptomiak, rendszerint sokkal rosszabbul csinálják. A parasztokkal lehetne talán valamit csinálni, csak hát az nem megy egyik napról a másikra, ott hosszú, nyugodt fejlődésre van szükség.”

Követünk akkor érkezett Egyiptomba, amikor a feszültség robbanáshoz közelített a térségben. Maga az uralkodó is úgy vélekedett az említett kihallgatáson, hogy a háború elkerülhetetlen, és rövidesen ki fog törni a Közel-Keleten. A követnek a palesztin problémáról adott jelentésében reális kép rajzolódik ki az arab államok álláspontjáról: az Arab Liga teljesen megosztott, bár „tagjai természetesen fantasztikus nyilatkozatokat adnak”.¹⁰

A követ sorra véve a térség országait megállapította, hogy Egyiptom politikai, gazdasági, katonai szempontból egyaránt ellenzi az intervenciót, Transzjordánia és Irak Fauzi al-Kavákidzsi fővezéri kinevezését, Szíria az iraki, Transzjordánia pedig a szaúdi seregek áthaladását a területén. Nincs egység az emigráns palesztin-arab kormány megalakulását illetően sem. A fő gond azonban az, hogy Abdalláh transzjordániai uralkodó be akarja kebelezni Palesztinát.

⁷ A két világháború közötti magyar–egyiptomi kapcsolatok történetét dolgozta fel 2014-ben megvédett és 2015-ben megjelent doktori disszertációjában ABDALLAH ABDEL-ÁTI ABDEL-SALEM MOHAMED: *Az egyiptomi–magyar kapcsolatok a két világháború közötti időszakban*. JATEPress, Szeged, 2015.

⁸ MOL XIX-J-11-a, Egyiptom, 17. doboz 113. sz. (1948. április 5.)

⁹ 1 feddán = 0,4 hektár

¹⁰ Uo. 1947. december 13-i jelentés.

Izrael Állam elismerését illetően azonban a követ megfontoltságot javasolt: „Tekintettel itteni jelentős gazdasági érdekeinkre, az arab államok előrelátható reakcióira és a nagy nemzetközi sajtóvisszhangra, a független zsidó állam május 15-i esetleges proklamálása alkalmával felelős tényezők nyilatkozatiban óvatosságot, tartózkodást javaslok addig, amíg az elismerés kérdésében az *egész helyzet vizsgálata alapján* (kiemelés az eredetiben – JNL) döntés nem történik. Határozott politikai cél nélküli, pusztán szimpátia nyilatkozatok kerülendők.”¹¹ A háború kirobbanásának másnapján írott jelentésében a konfliktus egyik legfontosabb okának a kőolajat jelöli meg: „Az olajkérdés talán a legerősebb mozgatója a közel-keleti politikai érdeklődésnek. Itt a Közel-Keleten minden összefüggés végső soron az olajhoz vetet.”¹²

Magyarország csak néhány héttel a megalakulását követően ismerte el Izrael Államot. Ezt Kairóban pozitívan értékelték, mivel „Magyarország nem sietett az elismeréssel”. Az Egyesült Államok elismerése viszont rendkívüli rosszallást váltott ki Egyiptomban.¹³ Csornoky Viktor követnek ez volt az egyik utolsó jelentése. Hazarendelték, majd két nappal megérkezése után, július 23-án letartóztatták. Hazaárulással, kémkedéssel vádolták, halálra ítélték, és 1948. december 7-én kivégezték.

A követ távozása nem kedvezett az egyiptomi–magyar politikai kapcsolatoknak, amelyeknek látványos fejlődésére maradása esetén sem számíthattunk volna, tekintettel Moszkva külpolitikai irányvonalára, amely ekkor még nem kedvezett az arab kapcsolatoknak. A kereskedelmi kapcsolatok viszont, amelyeket az 1930-ban kötött, de még érvényben lévő szerződés szabályozott, nem szenvedtek különösebb csorbát.

Az 1955-ben Egyiptom és Magyarország gazdasági kapcsolatáról írott memorandum szerint a két ország közötti kereskedelmi forgalom 1949 és 1955 között egyenletesnek mondható, és a mérleg az 1950-es év kivételével Magyarország számára volt pozitív. A kivétel-behozatal együttes átlagos értéke az említett években megközelítette a 3 millió egyiptomi fontot. Magyarország évente 40 ezer bála gyapotot vásárolt Egyiptomtól, és iparcikkeket (szerszámgepeket, vasúti kocsikat, vegyi anyagokat stb.) szállított.¹⁴

Az 1952. július 23-i fordulatot, a Szabad Tisztek hatalomátvételét a nemzetközi kommunista mozgalom nagyon negatívan ítélte meg; fasizmus felé hajló katonai diktatúrának minősítette, amely mögött az amerikaiak állnak, akik ki akarják szorítani a térségből az angolokat.¹⁵

A magyar követség azonban más, autentikusnak minősíthető forrásokból is szerzett információkat az új hatalomról. Elsősorban a kommunistáktól, akik az értelmiségi körökön kívül szinte nem is rendelkeztek befolyással és erősen megosztottak voltak. Egyik szervezetük, a Demokratikus Mozgalom a Nemzeti Felszabadulásért (HADITU) vezetője, Ibrahim Abdel-Halím költő és laptulajdonos (publikálta pl. Veres Péter *Próbatétel* című regényét) augusztus elején részletesen beszélt a belpolitikai eseményekről a követségen. Kedvezően nyilatkozott a Szabad Tisztek csoportjáról, a „Nagíb-mozgalomról”, ahogyan ő nevezte. Ezzel arra is utalt, hogy akkor a tábornok volt a csoport egyetlen népszerű és ismert tagja. A mozgalom 18 vezető tisztje közül négy a baloldallal szimpatizált, a többiek pedig nacionalisták, a nemzeti függetlenség elkötelezett hívei voltak. Megjegyezte még, hogy az Egyesült Államok a szimpátiáját kifejező gesztusai ellenére sem lesz képes érvényesíteni befolyását a mozgalomban.¹⁶

¹¹ Uo. Számjeltávirat. 1948. május 10.

¹² Uo. 1948. május 16-i jelentés.

¹³ Uo. 1948. június 27-i jelentés.

¹⁴ Uo. 4. doboz 0037/1955. sz. irat.

¹⁵ *Szabad Nép*, 1952. július 24.; *Tartós békéért, népi demokráciáért*, 1952. szeptember 14.

¹⁶ MOL Küm, XIX-J-11a, Egyiptom Tük, 1. doboz, 126. sz. irat (1952. augusztus 8.).

Egy másik csoport az ún. kommunista pártfrakció a HADITU értékelésével szemben foglalt állást. Meglehetősen merev, ortodox álláspontja szerint a HADITU „a katonai diktatúra uszályába került ... s így alulról egyrészt támogatást nyújt a faszálódásnak, másrészt megfosztja a kommunista pártot a munkásosztály és a széles dolgozó tömegek bizalmától”.¹⁷

Ma már tudjuk, hogy a HADITU valóban együttműködött a Szabad Tisztekkel, így az ő információja a reális, éppúgy, mint az új hatalomról adott értékelése. Az egyiptomi kommunista mozgalomról jóval később (1965-ben) írott, szinte tanulmánynak is felfogható jelentés részletesen mutatja be a HADITU szerepét. A jelentés egyébként a nasszeri Egyiptom történetének fontos forrásértékű dokumentuma.¹⁸

A HADITU tagja volt Háled Mohieddín, a páncélos egységek parancsnoka. Juszuf Szádikkal, a hatalomátvétel irányítójával a tiszti csoport balszárnyát alkották. A HADITU-csoport nyomdájában készült a *Szabad Tisztek Hangja* című újság és az illegális tiszti röpiratok többsége. Fontos szerepet játszott ez a 3-500 főt tömörítő kommunista szervezet a hatalomra került tiszti csoport programjának elkészítésében is. Ő szövegezte meg a dokumentumot, s azt két pont kivételével a tiszti csoport el is fogadta: „Törölte a programból a szocialista országokkal való szoros együttműködés szükségességére való egyértelmű utalást. Másrészt a HADITU által javasolt 50 feddános földbirtok-maximumot kompromisszumos megoldással 200 feddánra emelte.”¹⁹ Ezek után természetes, hogy ez a kommunista csoport pozitívan viszonyult a tiszti csoporthoz. A HADITU egyik tagjának – aki férje révén közvetlen kapcsolatban volt a Szabad Tisztekkel – emlékiratai megerősítik az idézett jelentés pontosságát.²⁰

A nemzetközi kommunista mozgalom és a többi egyiptomi kommunista csoport is szembelyezkedett a HADITU álláspontjával, s ezzel lényegében – ekkor, de a későbbiek folyamán is – ürügyet szolgáltatott az alapvetően nacionalista hatalmi blokk kommunistaellenes lépéseire. Már ekkor mutatkozott az a több arab országban (sőt általánosíthatunk: az egész ún. harmadik világban) később megismétlődő probléma, ami a nacionalista hatalmi blokk és a kommunisták ellentétte, sokszor pedig konfliktussá alakult viszonyában jelentkezett. Nevezetesen a kommunista mozgalom, amely némely esetben komoly politikai-társadalmi erőt képviselt, képtelen volt – legfeljebb csak ideig-óráig – „nacionalizálódni”. Ott akart szocializmust teremteni, ahol a történelmi-társadalmi (és ideológiai) folyamatok meghatározó eleme a nemzet, a nemzetné válás volt. Ami egyáltalán nem jelentette azt, hogy a nacionalista hatalmi blokk ne vállalt volna fel igen radikális szociális reformokat, társadalom-átalakítási programot.

A magyar követség igyekezett felhasználni nem kommunista kapcsolatait is, hogy informálódjon az új hatalom jellegéről, céljairól. Így került sor október közepén a magyar–egyiptomi kereskedelemben érdekelt vállalkozó, Ahmed el-Guindi lakásán egy találkozóra Gamel Szálem ezredessel, a légierő tisztjével, aki mint alapító a Szabad Tisztek szűk vezető csoportjához tartozott, a Forradalmi Tanács tagja volt. A magánjellegű találkozón Gamel Szálem a következőképpen jellemezte az új Egyiptomot: „Ami akár Nyugatnak, akár Keletnek az egyiptomi belső helyzetre való befolyását illeti, tesz egy kijelentést, amelynek az igazságát csak a történelem fogja bebizonyítani, azt ugyanis, hogy a »nyugat« azt állítja, hogy ők »keleti« intésre járnak el, »kelet«

¹⁷ MOL M-KS 276. f. 98. cs. (1952) 119. ö. e. (Másolat a kairói magyar követség 1952. szeptember 12-én kelt jelentéséről).

¹⁸ MOL M-KS 288 f. 32/1965. 14. ö. e. (Másolat a kairói magyar követség 1965. február 16-án kelt, 77. számú jelentéséről).

¹⁹ Uo.

²⁰ DIDOR, FAVZY-ROSSANO (1997): *Mémoires d'une militante communiste (1942–1990). Du Caire à Alger, Paris et Genève*. Paris. 86–87.

feltételezi, hogy a »nyugat« kezében vannak, pedig ez csak Egyiptom mozgalma az egyiptomiak érdekében. Függetlenséget akarnak és jobb életet a népüknek, azonban látják, hogy nehéz útra léptek, de biztosak benne, hogy eredményt fognak elérni.²¹ Az új hatalom nacionalista jellegéről a későbbiekben meggyőződhetnek a szocialista országok: a nasszeri Egyiptom egyáltalán nem bizonyult könnyű »természetes szövetségesnek».

Az Egyiptomban történt események megítélése a térségben hagyományos befolyással rendelkező hatalmak – Franciaország, Nagy-Britannia – és az Egyesült Államok közötti vetélkedés függvényében történt.

A nyugati nagyhatalmak, elsősorban Nagy-Britannia és az Egyesült Államok között burkolt, ám köztudott rivalizálás folyt a közel-keleti befolyásért. Ezt mindketten Egyiptom megnyerésén keresztül szándékoznak elérni. Ebben a küzdelemben – nem lévén gyarmatosító hatalom – az Egyesült Államoknak nagyobb esélyei voltak. Ugyanakkor Washington sem tudta megnyerni az egyre határozottabban az arab világ vezetőjének szerepére törő Nasszert egy szovjetellenes paktumhoz, s a térségben mind erősebb nacionalizmus következtében a többi államot sem. A Bem rakpart politikai főosztályán az arab államok külpolitikájáról készített jelentés (1954 ősze) a tendenciákat jól érzékelve állapította meg, hogy »nem várható rövid időn belül az arab államok agresszív (ti. szovjetellenes – JNL) blokkba való tömörülése». Azt is helyesen állapítja meg, hogy Kairó az 1954. július 27-én aláírt angol–egyiptomi szerződés ellenére továbbra is »a semlegesség és az imperialista hatalmaktól minél nagyobb engedmények kicsikarásának alapján» igyekszik maga mögé tömöríteni az arab államokat.²²

Az angol–egyiptomi szerződés kölcsönös kompromisszum, illetve a Washington által Londonra gyakorolt nyomásnak az eredménye is volt. Nagy-Britannia kötelezettséget vállalt, hogy húsz hónapon belül kiűríti a csatornaövezetet, ahol 80 ezer katonája tartózkodott. Cserébe Egyiptom elfogadta, hogy bizonyos számú »technikai személyzet» maradhat ott, illetve a brit katonai erők visszatérhetnek abban az esetben, ha az Arab Liga védelmi paktumához tartozó valamely államot vagy Törökországot támadás éri. Ezzel – indirekt módon – lényegében Egyiptom a NATO-hoz kötődött. S ez azt is jelentette, amint azt Nasszer a szerződést magyarázó beszédében megerősítette, hogy országát a nyugati tömbben képzelel el, mivel Törökországot egy világháború esetén a Szovjetunió fogja megtámadni a moszuli és az ábádáni olajmezők elérése céljából.²³

A szocialista országok a Nasszer–Nagib vetélkedés mögött nem a nagyhatalmak rivalizálását, s nem személyi ellentéteket láttak, hanem – a valóságnak megfelelően – »az alkotmányos élet és a katonai diktatúra hívei közötti harcot».²⁴

A magyar–egyiptomi kapcsolatokban 1955-ig sem bővülésről, sem elmélyülésről nem beszélhetünk. A kereskedelem normális ütemben folyt. A kulturális kapcsolatok területén sikerült figyelemfelkeltő rendezvényeket szervezni: 1953 júliusában Kairó második legnagyobb mozijában bemutatták az *Erkel* című filmet. A nagy sikert és Magyarország igazi népszerűségét azonban a futball teremtette meg.

A magyar labdarúgó-válogatott 1954. január végén érkezett Egyiptomba. Az egy hónapig tartó turné a svájci világbajnokságra történő felkészülés szerves részét is képezte. A csapat több mérkőzést játszott. A játékosokat február 20-án fogadta Nagib elnök is. »A magyar csapat kitűnő

²¹ MOL Küm, XIX-J-11a, Egyiptom Tük, 1. doboz. 145. sz. irat (1952. október 22.).

²² MOL M–KS 276. f. 98 cs 123. ö.e.

²³ LAURENS, HENRY (1999): *Paix et guerre au Moyen-Orient. L'Orient arabe et le monde de 1945 à nos jours*. Paris. 137.

²⁴ MOL Küm, XIX-J-11a, Egyiptom Tük, 6. doboz. 0371. sz. irat (országismertetés, 1956. január 1.).

és magas fokú képzettségről tett tanúságot. Még soha nem láttam ennél képzettebb együttést.”²⁵ Az elnök úgy látta, hogy a magyarok sokszor fölöslegesen alkalmaznak technikai fogásokat (valószínű az történt, hogy a magyar focisták a szó szoros értelmében játszottak, bemutatót tartottak). Ugyanakkor többször is megismételte, hogy ilyen bámulatosan játszó labdarúgókat még nem látott. A turné csúcspontja az egyiptomi liga válogatottja elleni mérkőzés volt február 22-én, amelyet – kezét szorítva valamennyi játékosal – Nagíb elnök nyitott meg 30 ezer néző előtt. Az összecsapásra, amely magyar győzelemmel (3:0) végződött, Alexandriából és más városokból különvonatokat indítottak.

A kapcsolatokban 1955-ben következett be változás. Ebben az évben egyre határozottabb közeledés történt Egyiptom és a szocialista országok, köztük Magyarország között. Ez a tendencia egybeesett nemcsak a szocialista országok külpolitikájában, hanem az egész nemzetközi politikai kapcsolatokban elkezdődő változásokkal is.

1955. február 24-én Törökország és Irak aláírta a Bagdadi Szerződést, amelyhez csatlakozott Nagy-Britannia, Irán és Pakisztán. Egyiptom ezt nem nézte jó szemmel, mivel a szerződéssel Irak lényegében az arab egység kialakulását gátolta meg. Április 16-án Moszkva is nyugtalanságát fejezte ki, mivel a katonai blokk létrehozása és katonai bázisok telepítése határa közelében közvetlenül érintette biztonságát. Ez volt az első alkalom a második világháború után, amikor a Szovjetunió állást foglalt a Mediterráneumban zajló eseményekkel kapcsolatban, s ez egyértelműen jelezte a szovjet külpolitika változását.

Áprilisban a fontos külpolitikai változások jeleként új, a bipoláris világot elutasító tömörülés, az el nem kötelezettek mozgalma született meg Bandungban. Nasszer itt vált nemzetközi jelentőségű személyiséggé. Itt, a Csou En-laj–Nasszer találkozón dőlt el, hogy Egyiptom és a Kínai Népköztársaság szorosabbra fűzi kapcsolatait, és minden valószínűség szerint az is, hogy Kairó a szocialista országoktól vásárol fegyvert.

A már említett Gamel Szálem ezredes 1952 nyarán Budapesten járt és találkozott a kínai követség kereskedelmi tanácsosával. Az említett októberi kairói magánjellegű megbeszélésen pedig azt kérte, hogy Magyarország közvetítsen a Kínai Népköztársaság felé, mivel Kairó formailag még Tajvant ismeri el, de ezen mindenképpen változtatni akarnak.²⁶

1954-ben a kairói lapok arról írtak, hogy a Kínai Népköztársaság elismerése erősíteni fogja Egyiptom függetlenségét Nagy-Britanniával és az Egyesült Államokkal szemben. Ugyanezen év nyarán Ali Szabri ezredes, a miniszterelnöki kabinet vezetője újra közvetítésre kérte Magyarországot, majd ezt megismételte az 1955. január 10-i megbeszélésen. Az átadandó egyiptomi üzenetnek a lényege, hogy (Kairó) „a dzsakartai (ti. bandungi – JNL) konferenciát kívánja a Népi Kína és Egyiptom közötti első hivatalos érintkezés felvétel színhelyéül megtenni”.²⁷ A bandungi találkozó egyik eredményeként Egyiptom 1955 szeptemberében konzulátust nyitott Pekingben. A Kínai Népköztársaság felé történő nyitás olyan *politikai* gesztus volt, amely azt bizonyította, hogy Kairó a szocialista országokkal történő kapcsolatépítés területén átlépte a Rubicont, s ez a fegyverüzlet létrejöttében is megnyilvánult.

A magyar diplomácia az egyre tartalmasabbá és politikailag is megalapozottabbá váló

²⁵ *Szabad Nép*, 1954. február 21.

²⁶ MOL Küm, XIX-J-11a, Egyiptom Tük, 3. doboz 145. sz. irat (1952. október 22.). A változás be is következett: Egyiptom és a Kínai Népköztársaság között a kereskedelmi forgalom 1953 és 1955 között folyamatosan emelkedve közel háromszorosára nőtt. Ld.: MOLNÁR FERENC (1956): Egyiptom és a szocialista országok kapcsolatáról. *Közgazdasági Szemle* 9. sz. 1077–1079.

²⁷ MOL Küm, XIX-J-11a, Egyiptom Tük, 3. doboz 0013/12/1955. sz. irat (Látogatás Ali Szabri ezredesnél, 1955. január 10.).

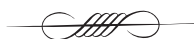
egyiptomi kapcsolat mellett Szíria iránt is fokozódó érdeklődést mutatott. Damaszkuszban hazánknek 1926 óta volt tiszteletbeli konzulja, akinek megbízatását Budapest 1945 után nem újíttotta meg. Kezdeményezte viszont már 1947 novemberében – az ankarai követségen keresztül – a diplomáciai kapcsolatok felvételét. A magyar javaslatra a szíriaiak – nagyon valószínű, hogy az 1948–1952 közötti számos puccs okozta zűrzavaros helyzet miatt – csak 1952 májusában válaszoltak. Jelezték, hogy készek diplomáciai kapcsolatot létesíteni Magyarországgal. Bonyhádi Károly ügyvivő 1954. május 13-án adta át megbízólevelét Fagdi Atászi külügyminiszternek, aki a rövid beszélgetés folyamán szinte kizárólag csak a mezőgazdaság iránt érdeklődött.²⁸ Tartalmas kapcsolatok kialakulása azonban csak 1956 után kezdődött. *

²⁸ MOL Küm, XIX-J-1-k, Szíria Adminisztratív iratok (Adm), 1. doboz. 007357 sz. és 07007. sz.

KRAJCSÍR LUKÁCS

krajcsir89@gmail.com
PhD-hallható (SZTE BTK)

Az 1955-ös csehszlovák–egyiptomi fegyvervásárlási egyezmény és következményei: Nasszer „keleti nyitása”

*The Czech-Egyptian Arms Deal in 1955 and its Consequences:
the “Eastern” Opening of Nasser*

Abstract One of the most important aims of Cairo between 1952 and 1955 was the modernisation of Egyptian army. In this time, the entire foreign policy of the Egyptian government was subordinated to this goal. First, they tried to come to an agreement with the United States, but because of the strict conditions of the Americans Gamal Abdel Nasser turned to the USSR for arms. The Kremlin did not reject the Egyptian approach, but they were cautious, so they involved a third mediating party in the 1950s: Czechoslovakia. This study aims to present the road to the Egyptian-Czechoslovakian arms deal, with a special regard to the reason why Nasser decided for the Soviet arms, why he had refused the American conditions and the consequences that the arms deal caused.

Keywords Egypt, arms trade, Soviet union, Czechoslovakia

DOI 10.14232/belv.2015.3.3

<http://dx.doi.org/10.14232/belv.2015.3.3>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article:

Krajcsír, Lukács (2015): Az 1955-ös csehszlovák–egyiptomi fegyvervásárlási egyezmény és következményei: Nasszer „keleti nyitása”. *Belvedere Meridionale* 27. évf. 3. sz. 23–33. pp

ISSN 1419-0222 (print)

ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

Bevezetés

Mohamed Murszi egyiptomi elnök 2013 nyarán bekövetkezett bukása óta jelentős változáson megy keresztül az egyiptomi külpolitika. Habár már a Muszlim Testvériség vezetője is fontosnak tartotta Kairó függésének csökkentését Washingtontól, és olyan országokkal igyekezett szorosabbra fűzni a kapcsolatokat, mint Irán vagy Kína, de Egyiptom eltávolodása az Egyesült Államoktól igazán csak 2013-ban vette kezdetét. Ez év októberében a Fehér Ház leállította az Egyiptomnak szánt 1,3 milliárd dollárnyi katonai segílyt, ami súlyosan érintette az egyiptomi haderőt: nem kapták meg a 120 db M1 Abrahams nehézpáncélost, a 20 db F-16-os vadászpilótát, a 12 db Harpoon rakétát és a 10 db AH-64 Apache támadóhelikoptert. Az egyiptomi hadseregnek rendkívül fontos lett volna különösen a helikopterek beszerzése, mivel Hoszni Mubarak 2011-es bukása óta kiújultak a harcok a szélsőséges iszlámista és militáns csoportokkal a Sínai-félszigeten, valamint Kairónak az egyre súlyosbodó líbiai helyzet miatt a nyugati határszakaszra is jobban oda kell figyelnie. Mivel Egyiptomnak égető szüksége volt a fegyverekre, ezért olyan országot kezdett el keresni, amely hajlandó – kizárólag kereskedelmi alapon, komoly politikai feltételek nélkül – hadieszközöket szállítani.

Hamarosan megtalálták a tökéletes üzletfelet: Oroszországot. 2013 novemberében Szergej Sojgu orosz védelmi miniszter, két nappal később pedig Szergej Lavrov külügyminiszter is Kairóba utazott, hogy tárgyaljon az egyiptomi átmeneti kormánnyal és a katonai vezetéssel. A tárgyalások során szóba került az esetleges fegyvervásárlási szerződés megkötése: az oroszok felújított Mi-35 helikoptereket, MiG-29M/M2 vadászgépeket, páncélosok elleni és légvédelmi rakétákat ajánlottak fel. Habár akkoriban Kairó a pénzügyi gondjai miatt nem tudta megvenni a repülőgépeket és helikoptereket, de az előzetes fegyvervásárlási szerződés egyértelmű üzenet volt az Egyesült Államoknak, hogy a nílusi ország szükség esetén mástól is hajlandó beszerezni a fegyvereket.

Azonban az USA később sem volt hajlandó változtatni a korábbi álláspontján. Az amerikai katonai segítség átutalásának elhalasztása, a többször beígért, majd visszatartott Apache-64-es helikopterek, az Obama-adminisztráció gyakori bírálatai, a betiltott Muszlim Testvériség elleni perek és tagjainak tömeges halálos ítéletei, valamint Kairó gyakori beavatkozásai líbiai eseményekbe mind oda vezettek, hogy Egyiptom még inkább távolodni kezdett az Egyesült Államoktól, s egyre inkább közeledni kezdett Oroszországhoz.¹ Végül Egyiptom 2014. szeptember 17-én – akkor még előzetesnek számító – fegyvervásárlási szerződést kötött egy orosz hadiipari vállalattal (a Rosoboronexporttal), amelynek értéke elérte a 3,5 milliárd dollárt és nemcsak rakéták és lőszer volt a szerződésben, hanem Mi-35-ös harci helikopterek, Mi-17-es szállító- és támogatóhelikopterek, illetve MiG-29 vadászpilóták is. Ezután Egyiptom és Oroszország között nemcsak a biztonságpolitikában, hanem más dimenziókban is komoly együttműködésekre került sor. Ezek tükrében – a nemzetközi médiában és az elemzők körében egyaránt – többször felmerültek olyan korántsem alaptalan kérdések, miszerint vajon Egyiptom „elveszett-e” az Egyesült Államok számára. Kairó ismételten Moszkva egyik legfontosabb szövetségese lett a régióban? Az egyiptomi vezetés számára a fegyvervásárlás tényleg annyira releváns és domináns kérdésnek számít, hogy háttérbe szorít minden más területet, s ez határozza meg a külpolitikáját?

¹ Reutersnek nyilatkozó forrás szerint „a támadó helikopterek néhány héttel ezelőtt érkeztek meg Egyiptomba”. Ugyanakkor a helikopterek leszállításának pontos időpontja és módja nem került szóba, sem Washington, sem pedig Kairó hivatalosan nem erősítette meg a híreket. „Egyptreives...”

Választ ezekre a kérdésekre a közeljövőben fogunk kapni, de már most támpontot adhat, hogy a fegyvervásárlás fontossága, az egyiptomi külpolitikát meghatározó szerepe és a viták nem példa nélküliek a modern Egyiptom történelmében. Ugyanis 1952 és 1955 között Kairó egyik legfontosabb célkitűzése volt az egyiptomi hadsereg modernizálása. Akkoriban az ország – akárcsak most – gyakorlatilag ez alá rendelte be az egész külpolitikáját: azzal a nagyhatalommal vagy országgal, amely hajlandó fegyvereket szállítani Egyiptomnak, fogja a vezetés szorosabbra fűzni a kapcsolatait. A Szabad Tisztek nevű csoport eleinte az Egyesült Államoknál próbálkozott, de mivel Washington kemény feltételeket szabott, Gamal Abdel Nasszer inkább a Szovjetunió felé fordult fegyverekért. A Kreml nem volt elutasító Nasszer kéréseit illetően, ugyanakkor óvatossan közeledett Kairó felé, mivel nem akarta, hogy a nyugati világ, mintegy ellenlépés gyanánt, felfegyverezze a közel-keleti szövetségeit. Ezért szükség volt egy közvetítő állam szerepére, amelyet az 1950-es években Csehszlovákia töltött be.

A tanulmány célja, hogy röviden bemutassa a csehszlovák–egyiptomi fegyvervásárláshoz vezető utat, különösen azt, hogy Nasszer miért döntött a szovjet típusú nehézfegyverek mellett, s miért utasította el az amerikai feltételeket, valamint ez milyen következményekkel járt nemcsak a két ország történelmére, hanem az egész régióra nézve.

A Szabad Tisztek külpolitikai útkeresése

Egyiptomban 1952. július 23-án a Szabad Tisztek nevű katonai csoport megdöntötte az 1936 óta uralkodó Fárúk király uralmát és véget vetett a monarchiának. A mozgalom célja az volt, hogyha egy kicsit megkésve is, de az észak-afrikai ország rátérjen a modernizáció útjára. A katonáknak komoly politikai, gazdasági és társadalmi elképzeléseik voltak, s a végcéljuk az volt, hogy Egyiptom legyen az arab világ vezető nagyhatalma. Ehhez azonban szükség volt a fejlett és erős egyiptomi hadsereg létrehozására is, mivel a tiszti csoport vezetője, Nasszer kiemelt célként jelölte meg az egyiptomi hadsereg modernizálását és az új, fejlettebb hadieszközök beszerzését, ami a Szabad Tisztek politikai programjának egyik legfontosabb pontja lett.²

Nasszer legelőször abban bízott, hogy ez a potenciális fegyverellátó, amely majd pártolja és segíti a modern egyiptomi haderő megszületését, az Egyesült Államok lesz. Ezenfelül abban is bíztak, hogy Washington nemcsak az esetleges fegyvervásárlásokban lesz partner, hanem London ellensúlyozásában is, mivel tartottak attól, hogy Nagy-Britannia nem lesz hajlandó kivonulni a Szezei-csatorna térségéből. Az Egyesült Államokkal való viszony javítása érdekében a Szabad Tisztek Mohamed Nagíb tábornokot nevezték ki Egyiptom első államfőjévé, aki széles körben ismert volt Amerika-barátságáról és demokratikus nézeteiről. Két hónappal a hatalomátvétel után, szeptember 18-án Nagíb személyesen találkozott Jefferson Caffery amerikai nagykövettel, s a beszélgetés során többször is biztosította őt kommunizmusellenességéről és az Amerika iránt érzett szimpátiájáról.³ Ugyanakkor a fegyvervásárlási tárgyalások rendkívül lassan haladtak és nem sikerült komoly áttörést elérni. Már mindjárt az első komolyabb tárgyalás kudarcba ful-

² A Szabad Tisztek további politikai programja röviden: az államszervezet megreformálása, a feudális viszonyok megszüntetése, földosztás, államosítás, a kommunisták és az iszlámisták elleni harc, agrárreform-program meghirdetése, az állami szuverenitás megteremtése, nemzeti termelési szervezetek és bankok létesítése, nagy fejlesztési projektek (Asszuáni-gát), az egyiptomiak életszínvonalának növelése és a nyomor csökkentése, szociális és egészségügyi reformok meghirdetése.

³ KALMÁR 2009. 128.

ladt. Nasszer 1953 januárjában kiküldte a külügyminiszterét Washingtonba, hogy véglegesítse az esetleges szerződést, csak hogy az amerikai vezetés hivatkozva arra, hogy Eisenhower elnök csak a beiktatása után hajlandó foglalkozni az egyiptomi kéréssel, nem folytatott megbeszélést az egyiptomi delegációval. Anvar Szadat visszaemlékezései szerint ez annyira „megviselte” Nasszert, hogy ezek után megkérdőjelezte „az amerikai segítségek és ajánlatok őszinteségét”.⁴ John Foster Dulles amerikai külügyminiszter 1953 elején közel-keleti körúton vett részt és az első megállóhelye Egyiptom volt. Biztosította Nagíbót, hogy hamarosan megérkezik a katonai és a pénzügyi segély. Azonban hónapok teltek el és a Dulles által beígért hivatalos amerikai segélyek még mindig nem érkeztek meg Egyiptomba. Ez tovább növelte Nasszer frusztrációját és a Szabad Tisztek mozgalmának elégedetlenségét. Ráadásul az Egyesült Államoktól való eltávolodásba az is közrejátszott, hogy Nagíb hiába folytatott titkos megbeszéléseket az amerikai gazdasági segítségről, a Fehér Ház még csak válaszra sem méltatta az egyiptomi kéréseket. 1953 végén tartott beszédében Nasszer arról beszélt, hogy Egyiptom a „pozitív semlegességet” képviseli a Kelet és a Nyugat között, és nem köteleződik el egyik nagyhatalom felé sem.

Ekkor már Washingtonban is érezték, hogyha nem lépnek közbe, akkor előbb-utóbb Kairó a Szovjetuniót fogja megkérni az egyiptomi hadsereg modernizálására. Sőt látva Nagíb perifériára szorulását és befolyásának csökkenését, gyorsan felajánlottak egy rendkívüli, 20 millió dolláros gazdasági és egy körülbelül ugyanekkorra nagyságú katonai segélyt. Ugyanakkor Washington több feltétellel volt csak hajlandó megadni ezt a támogatást. Az egyik, hogy Egyiptom óvatos nyitást tesz Izrael felé és a Szabad Tisztek biztosítják Ben Gurion izraeli miniszterelnököt arról, hogy az új egyiptomi vezetésnek nincsenek háborús szándékai Izraellel szemben. Habár ezekbe a feltételekbe Nasszer többé-kevésbé belement, de a másik amerikai kikötést egyáltalán nem volt hajlandó elfogadni, mert szerinte az sértette volna Egyiptom szuverenitását. Kairónak ugyanis el kellett volna fogadnia a MAAG-ot (Military Assistance Advisory Group – Katonai Kisegítő Tanácsadó Csoport), amely lényegében hivatalos amerikai katonai missziót jelentett. Ezenfelül az amerikai vezetésben azzal is számoltak, hogy a fegyverekért cserébe Egyiptom igent mond majd az akkoriban formálódó, közel- és közép-keleti országokat magában foglaló, nyugati vezetésű szövetségi rendszerre. Ez azonban Nasszer szerint az egyiptomi szuverenitás durva megsértése lett volna, mivel mindvégig „feltételek nélküli fegyvervásárlási egyezményt szeretett volna” kiharcolni magának, lehetőleg minél gyorsabban, de a nyugati országokkal folytatott fegyvervásárlási tárgyalások lassúsága és a szerinte teljesíthetetlen feltételek miatt elkezdett új alternatívák felé nézni.

Nasszer keleti blokkhoz való fordulásának okai

Nasszer nem kizárólag az Egyesült Államokkal való konfliktusok és a fegyvervásárlási tárgyalások lassúsága miatt döntött úgy, hogy Egyiptomot inkább a Szovjetunió felé fordítja. Kezdetben ő és a Szabad Tisztek nagy része is ellenséggént tekintett a helyi kommunistákra, és a Szovjetunióval sem szimpatizáltak. Nemcsak azért, mert a Kreml támogatta az egyiptomi kommunista mozgalmakat, hanem azért is, mert Moszkva túl szoros kapcsolatot ápolt Izraellel. A fordulat 1955-ben következett be, ugyanis ebben az esztendőben több olyan jelentőseseményre került sor, amely meggyőzte Nasszert, hogy a szovjetektől, vagy valamelyik szövetségesüktől szerezze be a szükséges hadianyagokat. Olyan eseményekről van szó, mint a Bagdadi Paktum aláírása, az 1955-ös gázai konfliktusok, a bandungi konferencia és az új szovjet közel-keleti politika.

⁴ SADAT 1978. 126.

A Bagdadi Paktum aláírása

1955 előtt nem kevés nyomásgyakorlás érkezett mind az Egyesült Államok, mind Nagy-Britannia felől, hogy Egyiptom legyen tagja egy akkoriban még formálódó szövetségnek. A kezdetben MEC (Middle East Command – Közel-Keleti Parancsnokság), majd később MEDO (Middle East Defense Organization – Közel-Keleti Védelmi Szervezet) név alatt futó szövetségi rendszer eredeti célja az volt, hogy feltartóztassa és körbezárja a Szovjetuniót a Közel-Keleten és Közép-Ázsiában. 1955 elején Anthony Eden brit miniszterelnök Kairóba utazott és a Nasszerral folytatott beszélgetések során többször felvetette, hogy „Egyiptom csatlakozása a szervezethez igencsak kedvező fordulat lenne”. Ezt azonban sem az egyiptomi vezérkar, sem a legtöbb tiszt nem támogatta, mivel szerintük a MEDO valójában nem volt más, mint a brit dominancia és befolyás újabb formája. Az egyiptomi államfőnek leginkább az nem tetszett, hogyha Kairó csatlakozik egy ilyen szervezethez, akkor a Szezi-csatorna továbbra is London fennhatósága alatt marad, ráadásul brit katonák visszatérhetnek az egykori katonai bázisaikra. Ezenfelül Nasszer nem hitt a szovjet fenyegetésben, expanzióban és veszélyben sem, s leginkább azt kifogásolta, hogyha Kairó csatlakozna a MEDO-hoz, ezzel megszűnne nemcsak Egyiptom, hanem minden arab ország semleges pozíciója és a Nyugat vazallusai lennének.⁵ Amikor 1955 januárjában Törökország és Irak aláírt egy közös védelmi szerződést, amely a MEDO alapkövének számított, Nasszer még nem bírálta a formálódó szövetséget. De amikor 1955. február 24-én Bagdadban Irakon és Törökországon kívül Irán, Pakisztán és Nagy-Britannia is csatlakozott a védelmi szerződéshez, ami később úgy vonult be a történelembe, mint a Bagdadi Paktum, akkor Nasszer már mereven elutasította a formálódó szövetséget és többször keményen kritizálta azt.

Fegyveres konfliktusok Gázában

Kezdetben Izrael kedvezően fogadta az egyiptomi forradalmat, maga Ben Gurion is pozitívan nyilatkozott a tisztekről, köztük Nasszerről. Nasszer szintén igyekezett normális kapcsolatokat kiépíteni Izraellel, hisz tudta, hogy Egyiptom sokkal rosszabbul kerülne ki egy újabb háborúból. A változás és a feszültebb légkör 1954 végén köszöntött be. 1955. február 25-én arab beszivárgók tüzet nyitottak izraeli civilekre Rehovot városában, amelyben többen is életüket veszítették. Az izraeli vezetés Nasszert tette felelőssé, mert az egyik támadónál olyan dokumentumokat találtak, amelyeken rajta volt az egyiptomi hírszerzéshez pecsétje.⁶ Megtorlásként az izraeli vezetés 1955. február 28-án katonai hadműveletet – „Fekete Nyíl” – indított az 1949 elején kairói közigazgatás alá került Gázai övezet ellen. Izraeli oldalról mintegy 150 ejtőernyőst vettek be, s a harcokban 38 egyiptomi és 8 izraeli katona vesztette életét. Az eset példátlan felháborodást váltott ki nemcsak Egyiptomban és a régióban, hanem az ENSZ-ben is. A szervezet hallgatólagos támogatásával Kairó lezárta az Akabai-öblöt az izraeli hajózás és légi forgalom elől. A fegyveres összecsapás egyik legfontosabb következménye volt, hogy az addig kizárólag a belpolitikai stabilitással és hatalmának konszolidációjával foglalkozó Nasszer szembesült azzal, hogy foglalkoznia kell Izraellel és megfelelő választ kell adnia a konfliktusra.⁷ Ugyanakkor nem engedett a tisztikar követeléseinek és nem indított büntetőexpedíciót Izrael ellen. Nasszer tudta,

⁵ BARNETT 1998. 107–109.

⁶ HESI 1999. 56.

⁷ GOLDSCHMIDT 1997. 306.

hogy az egyiptomi hadsereg által használt fegyverek alulfejlettsége már az első arab–izraeli konfliktusban bebizonyosodott és addig nem indíthat támadást vagy katonai akciót a zsidó állam ellen, amíg nincsenek komoly nehézfegyverek az egyiptomi hadsereg birtokában.

A bandungi konferencia

A Bandungban rendezett konferencia fontos állomás volt Nasszer életében és ezzel együtt Egyiptom történelmében. Az elnök különösen nagy reményekkel készült az április 18-i rendezvényre. A beszédeiben és kijelentéseiben – majd az 1957-ben megjelent *A forradalom filozófiája* című könyvében – többször említést tett a „pozitív semlegességről”, a pánafricanizmus és a pánarabizmus megvalósításáról, valamint a „tömbön kívüliségről”. Örömmel látta, hogy a semlegesség eszméje nemcsak benne fogant meg. A konferencia más szempontból is meghatározó volt a számára. Az egyiptomi elnök ugyanis a háttérben megbeszélést folytatott Csou En-laj kínai külügyminiszterrel arról, hogy kiemelten érdeklődik a szovjet fegyverek és üzleti lehetőségek iránt. A kínai diplomáciai vezetője biztosította az egyiptomi vezetőt, hogy amint hazaér, értesíti a Kremlt a kérésről és beszámol a reakciókról.

Az új szovjet külpolitika a Közel-Keleten

Sztálin halála után jelentős változások álltak be a szovjet közel-keleti politikában. Moszkva egyre nagyobb érdeklődést tanúsított az arab országok iránt, főleg azért, mert tisztában volt az Egyesült Államok feltartóztatási törekvéseivel és a MEDO küszöbön álló létrehozásával. Az 1947-ben életbe léptetett Zsdanov-doktrína, miszerint a világ két (reakciós és progresszív) részre oszlott, s „harmadik út egyszerűen nem létezik”, fokozatosan érvényét veszítette a szovjet külpolitikában, a helyébe pedig egyfajta „globális elkötelezettségű stratégia” lépett.⁸ Ezért 1954-től kezdve a Szovjetunió arabbarát politikát kezdett folytatni a régióban: támogatta Egyiptom britellenes pozícióját és Kairó mellé állt a szudáni kérdésben is. Márciusban Moszkva először vétózott meg az ENSZ-ben egy arab–izraeli konfliktussal kapcsolatos határozattervezetet, amely felhatalmazta volna Izraelt arra, hogy szabadon használja a Szuézi-csatornát.⁹

Nasszer számára a legnagyobb meglepetést – és egyben legnagyobb reményt a szovjet nehézfegyverek megszerzésére – az jelentette, hogy 1954-ben a Szovjetunió és Szíria fegyvervásárlási szerződést kötött egymással. Ez volt az első eset, hogy egy, a keleti blokkhoz tartozó állam és egy arab ország ilyen jellegű szerződést kötött egymással.¹⁰ Kairó számára a változó szovjet hozzáállás újabb ékes bizonyítéka volt, amikor a Szovjetunió külügyminisztériuma közleményt adott ki a „Közel- és a Közép-Kelet biztonságáról”. Az április 16-án közzétett nyilatkozat elsősorban a nemrég megkötött Bagdadi Paktumról szólt, amelyet Moszkva határozottan elítélt, mivel „a Közel- és a Közép-Keleten felállított katonai tömbökre nem a térség országainak van szükségük, hanem az agresszív amerikai és brit köröknek”.¹¹ A szovjet nyilatkozat jelentősége leginkább abban ragadható meg, hogy megszólította a MEDO-ból kimaradt államokat, tehát

⁸ J. NAGY 2006. 24.

⁹ GOLAN 1990. 44–46.

¹⁰ Uo. 140.

¹¹ LUGOSI 2006. 316–317.

Egyiptomot, Szíriát, Szaúd-Arábiát. Lényegében védelmet ígért az „agresszív tömbesítéssel szemben” és támogatta a szorosabb együttműködést Damaszkusz, Kairó és Rijád között a biztonságos Közel-Kelet érdekében.

Nasszer ekkor látta elérkezettnek az időt arra, hogy fegyvervásárlási tárgyalásokba kezdjen a Szovjetunióval. Kairó 1955 tavaszán a damaszkuszi szovjet nagykövetségen keresztül nyújtotta be a fegyvervásárlási igényeit a Kremlnek. Az egyiptomi elnök lényegében megismételte a Csou En-lajon keresztül küldött üzenetet és a szovjet vezetésben ekkor kezdték el komolyan venni Nasszer kéréseit. Moszkva Dimitrij Sepilovot küldte Kairóba tárgyalni, aki akkor hivatalosan a *Pravda* főszerkesztője volt, de 1956-ban ő lett Szovjetunió külügyminisztere. A szovjet delegáció 28 millió dolláros katonai segélyt ajánlott fel Kairónak, többek közt 30 db MiG–15-öst, 20 db IS–3 tankot és néhány IL–28-as bombázót, cserébe viszont azt kérték az egyiptomiaktól, hogy nyersanyagban, főleg gyapotban fizessenek. Habár a Kremlben szinte mindenki támogatta Egyiptom szovjet fegyverekkel történő ellátását, mégis aggódtak az esetleges következmények miatt. Tudták ugyanis, hogy ezzel a lépéssel egyértelműen kivívják majd az Egyesült Államok haragját és lépésre kényszerítik Washingtont. Ez pedig végső soron oda vezethetett volna, hogy az amerikai vezetés több fegyvert szállít a közel-keleti szövetségeseinek és Izraelnek, s ezzel intenzív fegyverkezési verseny vette volna kezdetét a régióban. Azonban hamarosan sikerült megtalálni a tökéletes megoldást a gordiuszi csomó feloldásához: Csehszlovákiát.

Tárgyalások Csehszlovákiával

Annak ellenére, hogy a Kremlben komolyan vették az egyiptomi államfő kéréseit, Antonín Zápotocký, a Csehszlovák Kommunista Párt főtitkára és közvetlen köre sokkal szkeptikusabb volt Nasszerrel kapcsolatban, mivel Prága gyakran bírálta az új vezetést az egyiptomi kommunistákkal szemben alkalmazott bánásmódja és a Szabad Tisztek nacionalista irányvonala miatt. A CSKP-ban igazából azt sem tudták, hogy miképp fogadják a Szabad Tisztek fellépését és a monarchia bukását, ráadásul az egész csehszlovák vezetést megdöböntette a forradalom „gyorsasága”. Az irányítás a Forradalmi Parancsnoki Tanács kezébe került, amely betiltott minden politikai pártot. 1953. június 18-án kikiáltották az Egyiptomi Köztársaságot, 1954 novemberére már Nasszer volt a kormányfő, az FPT elnöke és az államfő is. A nagyköveti jelentésekből kitűnik, Prága meg volt győződve arról, hogy Nasszer üldözi a helyi kommunistákat, ezért egyáltalán nem szimpatizáltak az egyiptomi vezetéssel, sőt mindenféle együttműködést lehetetlennek tartottak a Szabad Tisztekkel.¹²

Változás a csehszlovák–egyiptomi viszonyban 1955 elején következett be. 1955 májusában delegációt menesztettek Kairóba. Jaroslav Kohot, a delegáció vezetője csak kézfegyvereket ígért, 200 db pisztolyt és 120 000 lőszert. Mivel az egyiptomiak már nagyon szerettek volna komoly fegyverhez jutni, és a Kreml is fokozta a nyomást Prágára, hogy adjon el repülőket és tankokat, a CSKP végül belement az üzletbe, sőt sokkal kedvezőbb ajánlattal állt elő: 80 db MiG vadász-

¹² Egyiptomban két kommunista szervezet működött ekkoriban, a HADITU és a Kommunista Párt Frakció. Az Ibrahim Abdel-Halim által vezetett Demokratikus Mozgalom a Nemzeti Felszabadulásért (arab mozaikszóval HADITU) pozitívan nyilatkozott a Szabad Tisztekről. Ugyanakkor a riválisnak számító KPF, amelyben a szervezet véleménye szerint az „igaz kommunisták” ültek, „fasiszta csoportnak” tartotta a Szabad Tiszteket és a HADITU-t az ő bábjuknak nevezte. A csehszlovák nagykövetség az „ideológiaiilag sokkal megbízhatóbb” KPF beszámolóira támaszkodott és írásaira hivatkozott.

gép, 20 db bombázó, 100 db nehézpáncélos és 24 db 105 mm-es ágyú került a már meglévő kézifegyverek mellé.¹³

Az egyiptomi fél elfogadta az ajánlatot, csupán egy kikötést szabott: mivel tartottak a nyugati reakcióktól, arra kérték Csehszlovákiát, tartsa titokban az üzletet, sőt augusztus 15-e előtt lehetőleg egyetlen csehszlovák hajó se fusson be Alexandriába, mivel akkora várták a brit és az amerikai szállítmányokat. Habár az egyiptomiak fegyvervásárlási szándéka már ekkor biztos volt, annak pontos méretéről még augusztusban sem sikerült megegyezni. Ennek oka, hogy Nasszer sem tudta igazán, meddig mehet el úgy, hogy ne dühítse fel a nyugati országokat. Ugyanis az egyiptomi vezető sejtette, hogyha túl sok és túl komoly fegyverekre tenne szert az egyiptomi haderő, akkor válaszul Izrael is kapna nyugati nehézfegyvereket, bombázókat vagy akár hadihajókat. Végül Nasszer hezitálásának egy újabb határincidents vetett véget, amikor izraeli határőrök tüzet nyitottak egyiptomi katonákra és az összecsapás egy egyiptomi tiszt életét követelte. Augusztus 22-én Ali Szabri külügyminiszter berontott a szovjet nagykövetségre és nagyon erőiesen követelni kezdte a fegyverszállítmányokat, mivel szerintük a határincidents közvetlen kapcsolatban áll a Szudánban augusztus 18-án kitört Anyanya-felkeléssel és ott is „Izrael mozgatja a szálakat”.¹⁴ Végül a szovjet vezetés is zöld jelzést adott a csehszlovák–egyiptomi fegyvervásárlási szerződés megkötésének.

A csehszlovák–egyiptomi fegyvervásárlási egyezmény

„Csehszlovákiától viszont olyan választ kaptunk, amelynek értelmében kész az egyiptomi hadsereg szükségleteinek megfelelően fegyvereket juttatni, kereskedelmi alapon, bármely kereskedelmi ügyletnek hasonló tranzakció útján. Megállapodtunk, és az elmúlt héten Egyiptom fegyverszállításra vonatkozó kereskedelmi szerződést kötött Csehszlovákiával. Ez a megállapodás lehetővé teszi Egyiptom számára, hogy hazai termékekkel – azaz gyapottal és rizzsel – fizessen. Ezt az ajánlatot hálásan elfogadtuk. Ily módon, testvéreim, a forradalom elérte az egyik célját, az erős nemzeti hadsereg létrehozását elérhetjük”¹⁵ – jelentette ki szeptember 27-én Nasszer az egyiptomi rádióban, amikor a csehszlovák–egyiptomi fegyvervásárlási szerződésről beszélt. Habár magát a szerződést szeptember 12-én írták alá Prágában, de az egyiptomi elnök két hétig várt a bejelentéssel, mivel felkészült a nyugati reakciókra és az esetleges válaszlépésekre. A csehszlovák vezetést rosszul érintette, hogy Nasszer nem csinált titkot a szerződésből és világgá kürtölte azt. Viszont a CSKP nem ítélte el az egyiptomi államfőt, mivel egyenesen Moszkvából jött az utasítás: *„Nem szabad Nasszert sem nyilvánosan, sem titokban felelősségre vonni, mert azzal sérülnének nemcsak az egyiptomi, hanem az arab országokkal fenntartott kapcsolatok, s Nasszer közzétételét [a fegyvervásárlásról – KL] helyes lépésnek tartja.”¹⁶* A keleti blokk országai egy ideig még halogatták a bejelentést és a fegyvervásárlás tényének elismerését. Október 1-jén tettek róla említést a szovjet sajtóban, két nappal később pedig a CSKP a hivatalos közleményben ismerte el annak megkötését.

A csehszlovák–egyiptomi szerződés nagyságrendben és fegyverek minőségében egyaránt precedenst teremtett. A csehszlovák körökben „105-ös akciónak” nevezett hadművelet keretében az alábbi fegyverekben részesült az egyiptomi hadsereg: 86 db MiG–15, 220 db BTR–152-es

¹³ LARON 2007. 32.

¹⁴ Uo. 35–36.

¹⁵ LUGOSI 2006.315.

¹⁶ NA, A ÚV KSČ, f. 02/2, sv. 64.ar. j. 80, b. I, schůze PB ÚV KSČ zedne3. 10. 1955.

csapatszállító, 200 db T-34-es, 50 db SAU-100 önjáró löveg, 92 teherautó, 12 torpedónaszád, egy transzporthajó, több ezer kézifegyver, 10 000 db gyalogsági akna, 200 db tankelhárító töltet, 170 db légvédelmi ágyú (85 mm és 37 mm), 24 db rakétavető, négy db P-8-as radar. A vásárlás értéke elérte a 921 millió koronát; Kairó nem készpénzzel, hanem százezer tonnányi gyapottal fizetett. Prága három részletben küldte el a szállítmányt, az első már október 25-én befutott Alexandria kikötőjébe.¹⁷ A fegyvervásárlási szerződést kissé beárnyékolta, hogy Nasszer folyamatos kérése ellenére nem kapta meg az IS-3 (Josef Stalin-3) nehézpáncélosokat, két torpedónaszádot és három tengeralattjárót.¹⁸ Ennek ellenére az egyiptomi tisztikar és katonai vezetése elégedett volt a szerződéssel, a lakosság szintűgy üdvözölte a lépést, főleg azért, mert „megőrizték az ország szuverenitását”.

Konklúzió – A történelem megismétli önmagát?

Az 1955-ben kötött csehszlovák–egyiptomi fegyvervásárlási megállapodást Galia Golan amerikai Közel-Kelet-szakértő úgy értékelte, hogy „*a szerződés drámai bizonyítéka volt [a szovjetek – KL] új közel-keleti politikájának és a kapcsolatoknak*”.¹⁹ A fegyvervásárlási szerződéssel ugyanis megszületett egy új modell, amit később a szovjet vezetés gyakran alkalmazott: a Szovjetunió gyakran nem közvetlenül, hanem Csehszlovákián keresztül szállított fegyvereket a harmadik világba. Moszkva később nemcsak az arab államoknál, hanem például Kubánál, Etiópiánál és még számos szövetségesénél felhasználta Prága közvetítő szerepét. Így nem lehetett Moszkvát azzal vádolni, hogy közvetlenül szállít fegyvereket a konfliktusos régiókba, mivel azt egy (legalábbis papíron) független külpolitikával rendelkező ország végzi, amely történetesen szövetségben van a Szovjetunióval. Ezzel párhuzamosan a szerződés megkötésével Nasszer még inkább az arab országok figyelmének középpontjába került, sőt hirtelen „megkerülhetetlen tényezővé vált” azok számára, akik szintén szovjet nehézfegyverek után áhítottak. Nasszer gyakran vállalt közvetítő szerepet az arab és a keleti blokk országai között. Például az egyiptomi elnöknek nem kis szerepe volt abban, hogy 1956–1958 között Damaszkusz és Prága hat fegyvervásárlási egyezményt kössön egymással.²⁰ Azonban a legjelentősebb következménye az 1955-ös csehszlovák–egyiptomi fegyvervásárlási szerződésnek az volt, hogy Egyiptom a Szovjetunió egyik legfontosabb szövetségesévé vált a Közel-Keleten, s számos dimenzióban fontos együttműködésre került sor. A nyugati országok ezt követően döbbsentek rá, hogy egyrészt a Szovjetunió mennyire komolyan érdeklődik a Közel-Kelet iránt és lényegében a körbezárására tett erőfeszítések, vagyis a MEDO, kudarcot vallottak. Tehát a fegyvervásárlási szerződés alaposan meghatározta nemcsak Egyiptom és Csehszlovákia kapcsolatát, hanem a hidegháború későbbi menetét is. Néhányan már akkoriban érezték, hogy a csehszlovák–egyiptomi szerződésnek jelentős következményei lesznek a közeljövőre nézve, sőt az 1955-ös esztendő fordulópontnak tekinthető majd a hidegháborúban. Talán Hurewitz, az amerikai *Atlantic Monthly* újságírója szavai tükrözik legjobban vissza az akkori sejtelmeket: „*Amikor a jövő történészei leírják jelenkorunk történetét, akkor az 1955 júliusától szeptemberig tartó időszakot kritikus időszakként fogják nevezni, amely fordulópont volt a hidegháború evolúciójában.*”²¹

¹⁷ SIEBER – ZÍDEK 2009. 57.

¹⁸ LARON 2007. 37.

¹⁹ GOLAN 1990. 45.

²⁰ SIEBER – ZÍDEK 2009. 274–275.

²¹ HUREWITZ 1956. 46.

Ugyanígy nagyon valószínű, hogy a 2014. szeptember 17-én aláírt egyiptomi–orosz fegyvervásárlási egyezménynek hasonló következményei és kihatásai lesznek nemcsak a két ország viszonyára, hanem a régióra és a globális politikára nézve is. 2015 elejéig a 2014 májusában megválasztott Abdel-Fattah asz-Szisi háromszor találkozott Vlagyimir Putyin orosz elnökkel, miközben Barack Obamával egyszer sem, sőt 2014 nyarán lemondta a washingtoni útját, pedig egyenesen a Fehér Házból jött a meghívás. Az egyiptomi és orosz államfői találkozók közül eddig a 2015. február 9–10-i volt a legjelentősebb, mivel akkor több politikai, gazdasági, energetikai és katonai egyezményt írtak alá a felek. Ezek közül a legfontosabbak: Egyiptom szabadkereskedelmi övezetet hoz létre az Eurázsiai Gazdasági Unióval, Oroszország építi meg Egyiptom első atomerőművét az ország északi részén, orosz ipari övezet létesül a Szezei-csatorna közelében. Továbbá nem hagyható figyelmen kívül az a fajta politikai megállapodás sem, miszerint Kairó támogatja Oroszország Szíria-politikáját és a válság rendezésére tett erőfeszítéseit, cserébe Moszkva kiáll Kairó Líbia-politikája mellett.²² Minden jel szerint az egyiptomi–orosz – főleg biztonságpolitikai–együttműködés folytatódni fog a jövőben, sőt 2015-ben Egyiptom és Oroszország évtizedek óta először tartanak egyszerre két hadgyakorlatot is.

Figyelembe véve az elmúlt időszakban bekövetkezett eseményeket (például hogy Bassár el-Aszad szíriai elnök továbbra is megmaradt orosz szövetségesnek, Vlagyimir Putyin és Recep Tayyip Erdogan török miniszterelnök 2014 végi találkozója után jelentős javuláson mennek keresztül a török–orosz kapcsolatok, Moszkva szorosabb katonai kooperációról szóló szerződést írt alá Nicosiával az orosz hadihajók állomásozásáról Cipruson), bátran kijelenthető, hogy Oroszország ismételen meghatározó tényezővé vált a Kelet-Mediterráneumban, ugyanúgy, mint az 1955-ös csehszlovák–egyiptomi fegyvervásárlási szerződést követően. *

FELHASZNÁLT IRODALOM

Levéltári források

AMZV – Archiv Ministerstva Zaharničních Věcí ČR (A Cseh Külügyminisztérium Archívuma)

NA – Národní Archiv (Nemzeti Archívum)

Publikált források

LUGOSI Győző (szerk.) (2006): *Dokumentumok a Közel-Kelet XX. századi történetéhez*. Budapest, L'Harmattan Kiadó.

SIEBER, KAREL – ZÍDEK, PETR (2009): *Československo a Blízkývýchod v letech 1948–1989*. Praha, Ústav mezinárodních vztahů.

Sajtó és folyóiratok, internetes cikkek

Egyptreceives 10 Apachehelicopters from U.S. sources. In *Reuters* (2014.12.20.) Forrás: <http://www.reuters.com/article/2014/12/20/us-usa-egypt-apaches-idUSKBN0JY0JS20141220> Hozzáférés: 2015.03.05.

HUREWITZ, JAMES (1956): *Our Mistakes in Middle East*. In *Atlantic Monthly*. Vol.198. 46-52.

Tanulmányok és szakpolitikai elemzések

BARNETT, MICHAEL (1998): *Dialogues in Arab Politics: Negotiations in Regional Order*. New York, Columbia University Press.

GINAT, RAMI (1993): *The Soviet Union and Egypt, 1945-1955*. London, Frank Cass.

²² NAUMKIN 2015.

- GOLAN, GALIA (1990): *Soviet Policies in the Middle East From World War Two to Gorbachev*. Cambridge, Cambridge University Press.
- GOLDSCHMIDT, ARTHUR (1997): *A Közel-Kelet rövid története*. Budapest, Maecenas.
- HESI, CARMEL (1999): *Intelligence for Peace: The Role of Intelligence in Times of Peace*. London, Routledge.
- J. NAGY LÁSZLÓ (2006): *Magyarország és az arab térség*. Szeged, JATEPress.
- KALMÁR ZOLTÁN (2009): *Nincs Béke a Közel-Keleten*. Budapest, Áron Kiadó.
- LARON, GUY (2007): *Cutting the Gordian Knot: The Post-WWII Egyptian Quest for Arms and the 1955 Czechoslovak Arms Deal*. Washington, Arms Deal Cold War International History Project Working Paper No. 55.
- RUBIN, BARRY (1982): America and the Egyptian Revolution. *Political Science Quarterly* Vol. 97. No. 1. 73–90.
- NAUMKIN, VITALY: *Russia and Egypt's 'New Partnership'*. In *Al-Monitor* (2015.02.10.) Forrás: <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2015/02/egypt-efforts-libya-army-russia-weapons.html>
Hozzáférés: 2015. 03. 06.
- SADAT, ANWAR (1978): *In Search of Identity an Autobiography*. News York, Harper Collins.

GULYÁS K. LÁSZLÓ

gulyaslaszlo87@gmail.com

PhD-hallgató (SZTE BTK)

II. Szaúd uralkodása a trónra lépéstől a szuezi válságig

Reign of Saud II from his Succession to the Throne of Suez crisis

Abstract The reign of Saud II is rarely discussed by international historiography, especially compared to his predecessor, Abdulaziz Ibn Saud, the state founder or to his successor, Faisal. The years from his succession to the throne until the crisis of Suez are real blind spots, because historians tend to ignore them. This study aims to uncover these three unknown years when the United States tried to establish an alliance in the Near East and Saud II's reaction is also presented.

Keywords reign of II. Saud, Suez crisis, foreign affairs

DOI 10.14232/belv.2015.3.4

<http://dx.doi.org/10.14232/belv.2015.3.4>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article:

Gulyás, K. László (2015): II. Szaúd uralkodása a trónra lépéstől a szuezi válságig. *Belvedere Meridionale* 27. évf. 3. sz. 34–45. pp

ISSN 1419-0222 (print) ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

A nemzetközi szakirodalomban ritkán érintett kérdéskör II. Szaúd uralkodása, főleg ha az őt megelőző, államalapító Abdel-Azíz Ibn Szaúdhhoz hasonlítjuk, vagy éppenséggel az őt követő Feiszalhoz. Ha foglalkoznak is Szaúd-Arábia második királyával, azt többnyire az öccséhez, Feiszalhoz viszonyítva teszik. Ez persze nem azt jelenti, hogy semmi sem történt az ő uralma alatt, hanem inkább azt, hogy az ő uralkodásának idején a Közel-Kelet egészének térségében sokkal fontosabb dolgok történtek, mint Szaúd-Arábián belül. Ezenkívül a szakirodalom egyfajta „fekete báránynak” tekinti II. Szaúdot. A hatalomra kerülésétől a szuezi válságig tartó néhány év különösen „fehérnek” mondható, a történészek mellékesnek tekintik. Ezen tanulmány az első három

év viszonylagos ismeretlenségével foglalkozik, az Egyesült Államok azon törekvésével, hogy szövetségi rendszert hozzon létre a Közel-Keleten, és hogy II. Szaúd miként viszonyult ehhez.

Miután Abdel-Azíz Ibn Szaúd 1953 novemberében elhunyt, a trónon legidősebb fia, Szaúd ibn Abdel-Azíz (a szakirodalomban általánosan, az egyszerűség kedvéért II. Szaúdként nevezik) követte. Abdel-Azíz már 20 évvel korábban kinevezte őt az utódjának szóban, de a hivatalos kinevezés csak 1953. október 9-én történt meg.¹ A király tanácsadói már az 1930-as években is kételkedtek a döntés helyességében, hiszen már akkorra világos volt, hogy az öccse, Feiszal jobb képességű politikus, mint ő. Azonban Abdel-Azíz úgy gondolta, a Szaúd család uralmának fenntartásához, illetve a „dinasztia” alapításához elengedhetetlen, hogy a legidősebb fiú vegye át a hatalmat. Feiszal elfogadta édesapja akaratát és (legalábbis kezdetben) elfogadta bátyját uralkodónak.

Szaúd ibn Abdel-Azíz 1902-ben született Kuvaitban, abban az évben, amikor az apja elfoglalta Rijádot és ezzel elindult azon az úton, amely végül elvezetett Szaúd-Arábia 1932-es megalapításához. Hidzsáz meghódítása után apja Szaúdot tette meg a nedzsi ügyek intézőjévé (ez egyféle kormányzói tisztségnek felelt meg), majd pedig 1953-tól a minisztertanácsnak volt a feje.² Míg Abdel-Azíz élt, jól együtt tudott működni Szaúd és Feiszal. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint hogy mindkettőjüknek komoly szerepe volt a szaúdi közigazgatási rendszer kiépítésében: megszervezték a különböző minisztériumokat, illetve hivatalokat. Miután Ibn Szaúd elhunyt és II. Szaúd trónra lépett, hamar bebizonyosodott, hogy az új király nem akar semmi változást a meglévő „kormányzási rendszerben”. Ettől függetlenül sor került modernizációra, de természetesen ez nem egyik pillanatról a másikra következett be, hanem évtizedek kellettek hozzá. Belső-Arábia korábbi fejlettségi szintjét, pontosabban elmaradottságát figyelembe véve (mind technológiai, mind társadalmi aspektusban) azonban még így is figyelemre méltó a fejlődés sebessége.³

Tény, hogy II. Szaúdot az utókor hajlamos teljesen tehetségtelen, hozzá nem értő, reálpolitikai gondolkodással nem rendelkező vezetőnek beállítani, de az ennyire sarkosan megfogalmazott állításokat kritikával kell kezelni. Az igaz, hogy szerényebb képességekkel rendelkezett, mint az öccse, és az is helytálló, hogy a nyugati nagyhatalmak nem kedvelték őt. Azon túl, hogy a politikája elhibázott volt-e vagy sem, a megítéléséhez nagyban hozzájárult az öccsével hosszú éveken keresztül folytatódó viszálya is, amiben a Nyugat sokkal inkább Feiszalt támogatta, semmint őt.

Fontos megemlíteni, hogy Abdel-Azíz a politikai tevékenységét egy viszonylagosan békés időszakban kezdte meg: a nagyhatalmak nagy része nem foglalkozott vele és az első világháború is csak marginálisan érintette Arábia területét (leginkább az északnyugati peremét). Sőt a második világháború is elkerülte szinte teljes mértékben Szaúd-Arábiát. Ezzel szemben a trónra lépő II. Szaúd sokkal bonyolultabb regionális helyzettel szembesült, hiszen 1953-ra már megszületett Izrael Állam, felbomlott a mandátumrendszer és Egyiptomban átvette a hatalmat a *Szabad Tisztek* mozgalma, ezzel együtt pedig megjelent az arab nacionalizmus,⁴ amely Szaúd-Arábia

¹ British National Archives Foreign Office: Political Departments: General Correspondence from 1906–1966 (továbbiakban: FO 371) 104854 Es 1016/3.

² FO 371 104854 Es 1016/4.

³ CLARK 1995. Ez a kiadvány – lévén szaúdi kiadású – diszkréten nem tesz említést a fivére viszályáról és arról, hogy ez milyen következménnyel járt az ország számára.

⁴ Az arab nacionalizmus (gyakran nevezik arab szocializmusnak is) az 1950-es és 1960-as évek meghatározó eszméisége a Közel-Kelet térségében. Gyökerei a pánarabizmuson keresztül egészen a pániszlamizmusig

Nyugat-orientáltsága miatt elég hamar a sivatagi királyság ellen fordult. Könnyen belátható, hogy II. Szaúdnak már a kezdetektől nehéz dolga volt, de tény, hogy nem volt eléggé felkészült és jó képességű az uralkodáshoz.

Ibn Szaúd stabil uralmat hagyott maga után, illetve következetes külügyi politikát. Egyszersmind elkezdte modernizálni az államát, ő hozta létre a minisztertanács intézményét, bizonyos szempontból megteremtette a közigazgatás alapjait, illetve a modern infrastruktúra bázisát. Azt azonban nem szabad elfelejteni, hogy a legtöbb regionális „intézmény” élére nem szakmailag felkészült emberek kerültek (valójában nem is nagyon beszélhetünk az 1920-as és 1930-as években szakmaiságról Arábiában), hanem azok, akiknek a támogatására szüksége volt Ibn Szaúdnak; ők mintegy fizetségként kapták a tisztségeket. Másrészt pedig ily módon minden nagyobb hatalmú törzsi vezető szem előtt volt és emiatt sokkal nehezebben tudott ellene szervezkedni, amire korábban nem egyszer volt példa.

Felvetődhet a kérdés, hogy ha Abdel-Azíz egy minél modernebb, minél nyugatibb országot akart létrehozni (illetve hátrahagyni), akkor miért éppen Szaúdot jelölte ki utódjául, akiről már akkor köztudomású volt, hogy erőteljesen konzervatív és jó eséllyel visszafogja majd a fejlődést, szemben Feiszallal, aki egyértelműen a modern Szaúd-Arábia mellett szállt síkra. Valószínűsíthető, hogy Abdel-Azíz leginkább egyfajta „fontolva haladást” tartott elfogadhatónak, és semmi esetre sem egy ténylegesen modern, nyugati mintára épülő államot. Már csak azért sem, mert az nem volt összeegyeztethető az ő általa megteremtteni kívánt dinasztikus uralommal, illetve azzal, hogy minden hatalom egy kézben összpontosuljon külső kontroll nélkül.⁵

Rögtön a trónra lépése után egyértelművé vált, hogy II. Szaúd apja nyomdokain szeretne haladni, hiszen látogatást tett a fontosabb törzsi vezetőknél, illetve az erősebb beduincsoportoknál és „adományokat” osztott szét köztük, azaz gyakorlatilag megvásárolta hűségüket. Ez a fajta „pénzpolitika” egyébként II. Szaúd egész uralkodására jellemző volt: eléggé szabadon értelmezte az államkassza fogalmát, lényegében úgy gondolta, hogy Szaúd-Arábia állami vagyona és az ő személyes tulajdona ugyanaz. Mivel pedig a kettő megegyezik, ezért a saját pénzét arra használja fel, amire szeretné. Ez a tendencia csak fokozódott az uralkodása alatt. Azon túl, hogy megvette a törzsi vezetők lojalitását, hatalmas összegeket költött fényűzésre: több új palotát építtetett magának márványból úszómedencékkel, rengeteg autót vásárolt, az amerikai szériamodellek mellett különleges sportautókat is. Hosszan lehetne sorolni a pazarlásának módjait, viszont ami lényeges ebből az az, hogy ez üzenetként is felfogható volt: az, hogy ezt megtette, megtehetette, szimbolizálja az egyeduralmát az ország felett.

Ezzel szemben Feiszal elkötelezett híve volt a reformoknak, legalábbis ami az ország kormányzását illeti; bizonyos szempontból politikája „liberálisnak” tekinthető. Természetesen ez nem nyugati értelemben véve volt így, de mégis a szaúdi vezetőréteg jó részénél szabadelvűbb volt. A teljes egyeduralmat gyakorlati alapon vetette el: ha minden hatalom egy kézben összpontosul, akkor nem lehet számon kérni a döntéseket, illetve ez a fajta rendszer gátolja a jól működő, modern közigazgatás kialakítását. Feiszalnak ez volt a legfontosabb célkitűzése és minden döntését következetesen ennek érdekében hozta meg. Jól bizonyítja ezt az, hogy kiharcolta, a

nyúlnak vissza. Az eszme lényege, hogy az arab nyelvnek és kultúrának vissza kell kerülnie korábbi magas pozíciójába, és ez megerősítheti az arab államokat, megszüntetheti ideológiai alávetettségüket. Ezzel együtt az arab országokban is megjelent a klasszikus nacionalizmus. Amiben viszont több az arab nacionalizmus az európainál az az, hogy igen komoly figyelmet fordít a lakosság szociális jólétére, központilag irányított szociálpolitikával (innen ered az arab szocializmus elnevezés, nem pedig a szocialista mozgalmából).

⁵ CITINO 2002.

testvére, II. Szaúd hozzon létre miniszterelnöki tisztséget, s hogy bizonyos kormányzási és döntési jogkörök erre az új tisztségre szálljanak át, emiatt pedig az uralkodó ne tudjon önhatalmúlag dönteni minden kérdésben. Fejszal Hidzsáz kormányzójaként nem volt hajlandó lemondani erről a tisztségéről addig, amíg Szaúd nem tett ígéretet a miniszterelnöki poszt létrehozására. Mivel Hidzsázt Fejszal irányította és igazgatta, reális volt annak a veszélye, hogy ha Szaúd nem enged ebben a kérdésben, akkor Hidzsáz önálló kormányzatot alakít ki, ezzel kettészakítva Szaúd-Arábiát. Ezt mindenképpen el akarta kerülni a király, így tehát engedett az öccsének.⁶

II. Szaúd uralkodását több dolog nehezítette meg, ami apja bel- és külpolitikájához egyaránt kapcsolódott. Az államalapító törekedett arra, hogy minél jobb kapcsolatot építsen ki az Egyesült Államokkal, miközben fenntartja Nagy-Britanniához fűződő baráti viszonyát is, egyszersmind együttműködik Egyiptommal annak érdekében, hogy meghatározó legyen a regionális politikában (és hogy legyen egy stabil szövetségese a Hásimitákkal⁷ szemben). Ibn Szaúd meglehetősen kényes egyensúly fenntartására törekedett, amit képes volt véghezvinni. Ez azonban csak kisebb részben köszönhető annak, hogy milyen jó politikus, illetve vezető volt. Nagyobb részben – és ez jóval fontosabb – annak tulajdonítható, hogy a korszak politikai jellemzői lehetővé tették ezt. Ibn Szaúd uralkodásának végére, illetve halála idejére viszont alapvető változások következtek be a régió politikai életében. Miután a Szabad Tisztek 1952 júliusában hatalomra kerültek Egyiptomban, átalakulás kezdődött és nem csak Kairóban, hanem az egész Közel-Keleten. Széles körben ismertté vált az arab nacionalizmus, eszmeisége rohamosan kezdett elterjedni a régióban, sőt ami ennél is fontosabb, rövid idő alatt hatalmas befolyásra tett szert.

Az 1952 és 1954 között Egyiptomban hatalmon lévő Mohamed Nagíb tábornok, a Forradalmi Tanács elnöke jóval mérsékeltabb volt katonatársainak egy részénél (és főleg a későbbi elnök Nasszernél), politikája az egyiptomi viszonyokhoz mérten liberálisnak tekinthető, ugyanakkor viszont az iszlámista folytonosságot is képviselte. Ő maga is hithű muszlim volt és teljességgel élvezte a Muszlim Testvériség⁸ támogatását. Uralma alatt a nyugati hatalmak – elsősorban az Egyesült Államok – üdvözltek a reformokat, amelyeket végrehajtott, illetve kilátásba helyezett (királyság eltörlése, földreform stb.). Nagíb és köre mellett párhuzamosan ténykedett egy másik csoport is Gamel Abden Nasszer vezetésével. Ő laikus államban gondolkozott, amelyben nem szánt politikai szerepet a vallásnak, modernizálni akarta a társadalmat és a gazdaságot. Véleménye szerint a Muszlim Testvériség és annak célkitűzései ennek pontosan ellentmondtak. Nem tagadta meg az iszlámot és alapelveit, és nem lehetetlenítette el hívőit sem, de az iszlám alapokon álló állam gondolatát mereven elutasította.⁹ 1954-ben Nasszer került hatalomra és az arab nacionalizmus erősödött, erre reagálva a Nyugat egyre közvetlenebb (és erőszakosabb) módon kezdett el beavatkozni a térség mindennapjaiba.

Nasszer a nagyhatalmaktól független, semleges politikát folytatott, rendszeresen kritizálta

⁶ CITINO 2002.

⁷ A Hásimita család tagjai tradicionálisan Mohamed prófétáig vezetik vissza a vérvonalukat. Közülük kerültek ki a sarífbok, az iszlám szent helyeinek (Mekka és Medina) őrzői, amíg Ibn Szaúd el nem üzte őket 1925-ben. Ma Jordánia királyait adja a család, de az 1958-as forradalom bekövetkeztéig Irakban is ők uralkodtak.

⁸ 1928-ban Iszmáiljában alapította egy tanár, Hasszán al-Banna. Kezdetben szegényeket és elesetteket segítő szervezetnek indult, a célja az volt, hogy létrehozza azt a szociális hálót, amelyet az állam nem tett meg (iskolák alapítása, étkeztetés, kórházak építése, alamizsnaosztás stb.). Az idő múlásával egyre inkább politikai színezetet vett fel a szervezet: elkezdte hangoztatni, hogy az iszlám hagyományokat lábbal tiporják a nyugati elvek és emiatt azoknak el kell tűnniük. Ennek érdekében pedig egyre radikálisabbá és szélsőségesebbé vált, mind eszközeiben, mind retorikájában.

⁹ J. NAGY 2009.

a Nyugat szerepvállalását a Közel-Kelet térségében. Ez érthetően rosszallást váltott ki a britek és franciák részéről, akik a szuezi válság előtt a fő politikai szereplők voltak a régióban. Az Eisenhower-kormánynak pedig az nem volt ínyére, hogy Nasszert nem érdekelte a kétpólusú világrend, s emiatt nem volt hajlandó megszakítani a kapcsolatot a Szovjetunióval, sőt kifejezetten jó viszonyra törekedett Moszkvával. Ezt az amúgy sem egyszerű szituációt bonyolította a nyugati hatalmak egymáshoz való viszonya is, hiszen az sem volt mindig felhőtlen, mivel más-más módszerekben gondolkodtak és néhány aspektusban az érdekeik is különbözőek voltak.¹⁰

Ebben a bonyolult helyzetben kezdte meg uralkodását II. Szaúd és a regionális tényezők miatt eleve nem folytathatta az apja által megkezdett politikát: nem tudott egyszerre jó viszonyt fenntartani az amerikaiakkal, a britekkel és az egyiptomiakkal is. Ahogy már volt róla szó, ennek okai nem csak az ő vezetői kvalitásaiban keresendők. Az viszont már II. Szaúd hibája, hogy mindhárom főbb regionális szereplővel feszült viszonyba került (bővebben csak az amerikai és egyiptomi viszony kerül kifejtésre ebben a tanulmányban). Ezzel egy időben, és részben ennek következtében Szaúd-Arábián belül is egyre többen tiltakoztak II. Szaúd módszerei és uralkodása ellen (értelemszerűen itt nem általános, alulról indított tiltakozóhullámra kell gondolni, hanem az uralkodócsalád néhány befolyásosabb tagjára).

II. Szaúd uralkodásával az egyik legnagyobb probléma az volt, hogy teljességgel a saját feje után ment, nem fogadta meg a tanácsadói ajánlásait (beleértve az öccsét, Feiszalt). Ebből talán nem lett volna akkora probléma az ország számára, ha II. Szaúd tud önállóan felelős döntést hozni, az összes körülményt figyelembe véve és az országa érdekeit szem előtt tartva. Azonban sok esetben nem ez történt: a király óriási energiát ölt abba, hogy minél hatalmasabbnak láttassa magát, illetve hangsúlyozza, ő Szaúd-Arábia egyeduralkodója. Emiatt gyakran túlzásokba esett és hihetetlen mértékben költekezett, ami miatt tetemes államadósság keletkezett. Másrészt tovább növelte az ellenszenvet vele szemben, hogy a különböző minisztériumok élére jórészt a saját fiait ültette. Önmagában a nepotizmus nem feltétlenül lett volna probléma, viszont II. Szaúd fiai nem a nagyapjuk tehetségét örökölték, hanem sokkal inkább az édesapjuk tulajdonságait. Ennek következtében a minisztériumok élére hozzá nem értő emberek kerültek, és ez már nem csak Feiszalt zavarta, hanem a királyi udvar jó részét is. A helyzetet tovább rontotta, hogy az uralkodó nem sokkal apja halála után fokozatosan rászokott az alkoholra, emiatt pedig egyre kisebb lett a tekintélye (amelyből már trónra lépésekor sem rendelkezett sokkal).¹¹

II. Szaúdnak nem volt határozott, előre átgondolt politikája, nem voltak egyértelmű célkitűzései. Pontosabban csak egy volt neki: megpróbálni úgy manőverezni, hogy a lehető legkevesebb sérülést és hátrányt szenvedje el országa, ám ezt sem tervezte meg különösebben, sokkal inkább a pillanatnyi helyzetekre adott válaszreakciókat. Emiatt a sivatagi királyság politikai céljai folyamatosan váltakoztak az uralkodása alatt. 1955 végéig az Egyiptom-párti, Hásimita-ellenes irányvonalat favorizálta, a lehető legjobban együttműködve Nasszerrel, egyszersmind próbált kimérten viszonyulni a nyugati hatalmakhoz, ideértve az Egyesült Államokat is, amelyhez nagyon erős gazdasági szálak fűzték. Az 1956-os évre ez kezdett megváltozni. Még mindig próbált jó viszonyra törekedni Egyiptommal, de az erősödő arab nacionalizmus miatt ez egyre kevésbé sikerült (és a körülmények miatt nem is sikerülhetett), a britekkel végleg megromlott a viszonya és az Egyesült Államokkal is egyre gyakoribbá vált az összetűzés, elsősorban gazdasági kérdésekben. 1956 után viszont belátta II. Szaúd is, hogy az arab nacionalizmus teljes erejével ellene fog fordulni, és az USA-n kívül máshoz

¹⁰ SAFRAN 1991.; J. NAGY 2009.; BARRETT 2007.

¹¹ BRONSON 2006.

nem fordulhat védelemért, így tehát ismét közeledni kezdett az Eisenhower-kormányzathoz.

1953-ra nyilvánvalóvá vált, hogy a britek (és részben az amerikaiak) tervét a MEDO működtetéséről nem fogja siker koronázni. A Middle Eastern Defence Organizationt 1950-ben kezdték el szervezni azzal a céllal, hogy védje a Nyugat érdekeit, biztosítsa a Csatornaövezet zavartalanságát, illetve katonai támogatást nyújtson az olajtermelő országok számára, ha szükséges. Tagjai lettek volna Anglia, Irán, Pakisztán és Törökország, a katonai segítséget természetesen az Egyesült Államok nyújtotta volna szükség esetén, központját a tervek szerint pedig Egyiptomba helyezték volna (a Szezei-csatorna miatt). Nem lett nagy jövője ennek az elgondolásnak a Szabad Tisztek hatalomátvétele miatt: az imperializmus újabb hódító szándékát látták a szervezetben és határozottan visszautasították a hozzá való csatlakozást. Ezzel együtt a többi, Egyiptommal szomszédos arab állam sem lelkesedett a gondolatért. Az 1953-ban beiktatott Eisenhower azonban úgy gondolta, a MEDO alapjai felhasználhatók lesznek egy hasonló jellegű szövetség létrehozására.¹²

Már Truman elnök is őszintén hitt abban, hogy a MEDO, vagy valamilyen hasonló szervezet megvalósítható, azonban a mandátuma lejártakor semmi kézzelfogható eredményt nem sikerült felmutatnia. Az Eisenhower-kormány ugyancsak támogatta egy védelmi szervezet létrehozásának a gondolatát, azonban más alapokon, mint a britek. Ennek kiindulópontja azonban már nem Egyiptom lett volna, mivel az Egyesült Államok külügyminisztériuma – és elsősorban John Foster Dulles külügyminiszter – úgy gondolta, hogy a Csatornaövezetben lévő angol bázisokat át kell adni az egyiptomiaknak teljes körű hozzáféréssel (és a működtetésért is ők legyenek felelősek), valamint meg kell kezdeni az angol csapatok kivonását a Szezei-csatorna partjairól. Miután ez megtörtént, el lehetett volna kezdeni tárgyalni Kairóval a MEDO-ban (vagyis annak utódjában) való részvételéről, azaz Kairó önállóan dönthetne, akar-e csatlakozni vagy sem. Az 1952-es és 1953. eleji tárgyalások során azonban London ragaszkodott ahhoz, hogy mindenféle katonai szövetség főhadiszállását csakis a Csatornaövezet katonai létesítményei adhatják, természetesen angol irányítás alatt, illetve csak akkor hajlandók átengedni a létesítményeket Egyiptomnak, ha az garanciát vállal arra, hogy belép a MEDO-ba. Emiatt elég hamar holtpontra jutott az amerikaiak és britek tárgyalása a kérdésben, ráadásul az is feszültséget generált a felek között, hogy az USA ígéretet tett Nagibnak, hogy fegyvereket fog szállítani a számára körülbelül 10 millió dollár értékben, ez pedig egyértelműen gyengítette Nagy-Britannia helyzetét, hiszen elvesztette a fegyverszállítási monopóliumát. Továbbá az is komolyan nehezítette az egész kérdéskört, hogy nem csak az arabok nehezményezték (és ítélték el) a britek gyarmattartó múltját, hanem maga az Egyesült Államok is. Washington sokkal fontosabbnak tartotta a gazdasági és katonai támogatások rendszerének kiépítését, amelynek segítségével – az elgondolásuk szerint – az arab államok kiépíthetik a maguk (nyugati mintájú) demokratikus rendszereit, ezáltal elhárítva a kommunista térnyerést. A bonyolult kérdést végül is az döntötte el, hogy 1953. január 20-án beiktatták Eisenhowert és az ő külügyminisztere, Dulles egészen más elképzeléssel rendelkezett, mint elődje (sőt ebben a kérdésben szembe is ment az elnökkel). Végül a MEDO-t elvetették, s – elsősorban Dullesnek köszönhetően – ekkor született a *northern tier* (kb. „északi sorfal”) gondolata. Ennek létrehozásában pedig legalább akkora szerepe volt Dullesnek, mint Eisenhowernek. Az új szervezet alapelve: Egyiptomot (és a legtöbb arab államot) kikerülve, a Közel-Kelet északi részén hozzanak létre egy katonai szövetséget Törökország, Irak, Irán és Pakisztán részvételével, ezáltal teljesen elzárva az utat a térségbe a Szovjetunió elől.¹³

¹² PODEH 1995.

¹³ YESIRBURSA 2005.

1954 elejére egyértelművé vált, hogy az egyiptomiak nem hajlandók semmilyen katonai szövetségben részt venni, amelyhez köze van a briteknek, illetve amelyhez előzetesen feltételeket szabnak a Nyugat hatalmai, egészen addig, amíg a britek ki nem vonják a csapataikat a Csatornaövezetből. Ugyan a britek nehezen akarták elfogadni ezt, de végül kénytelenek voltak megbarátkozni a helyzettel és 1954 októberére aláírták a csapatkivonásról szóló megállapodást. A probléma az volt, hogy a Dulles segítségével létrehozott megállapodás érvénybe lépésével csökkent Kairó Washingtonra való utaltsága. 1954 novemberében (nagyjából egy hónappal a megállapodás aláírását követően) Nasszer átvette a hatalmat Egyiptomban. Azonban az „esetleges” Nyugat-barát politikája miatt szinte rögtön tüntetéseket szervezett ellene a Muszlim Testvériség (természetesen azért, mert ők Nagibot támogatták), amellyel nem sokkal később leszámolt ugyan (lásd később), de politikailag mégis megkötötték a kezét. Nasszer számára az év végére nyilvánvalóvá vált, hogy az Egyesült Államok által beígért pénzügyi és gazdasági segélyek komoly feltételekhez vannak kötve, emiatt a Washingtonnal fenntartott viszony fontossága és előnye rohamosan csökkent. Innentől Dullesék felismerték, hogy Egyiptomot nem tudják rávenni a katonai szövetségre. Törökország és Pakisztán került a fontossági sorrend elejére: velük sikerült a „barátságos együttműködésről szóló egyezményt” aláírni. Ezzel a britek MEDO-konceptiója véglegesen elhalt, ugyanakkor megszülettek Bagdadi Paktum csírái.¹⁴

A Bagdadi Paktum az 1955. február 24-én megkötött katonai egyezmény Törökország és Irak között, amelyhez az év végéig csatlakozott Nagy-Britannia, Irán és Pakisztán is. Fő célkitűzése az volt, hogy megakadályozza a Szovjetuniót az esetleges térnyerésben a Közel-Keleten. Hivatalosan az Egyesült Államok nem volt tagja a szövetségnek, „csupán” fegyverrel látta el a tagokat, illetve felajánlotta, hogy katonailag is a védelmükre siet, ha a helyzet megkívánna: nem szeretett volna összetűzést Izraellel az „arab szövetségi rendszer” miatt, illetve ekkor még Egyiptommal is törekedett a jó viszonyra. Valójában azonban Washington volt a megállapodás megkötésének fő mozgatórugója, ugyanis a Bagdadi Paktum a Truman által meghirdetett *containment policy* egyenes folytatásának tekinthető, amely a britek MEDO-jának alapjaira épült, kikerülve a „problémás” államokat (Egyiptomot és Szaúd-Arábiát). A korábban említett szaúdi Hásimita-ellenesség pedig ehhez köthető. Mióta létrejött Nedzsd és Hidzsáz királysága 1926-ban, illetve mióta Rijád és Bagdad 1927-ben lezárta a határvitáikat, azóta viszonylagos békében éltek. Ezt viszont gyökeresen megváltoztatta az 1955-ben megkötött katonai szerződés. A probléma ezzel a kérdéssel kapcsolatban is többretű. Egyrészt Egyiptom egyértelműen semleges, önálló politikát folytató állammá vált Nasszer irányítása alatt, és 1955-ben II. Szaúd még törekedett a jó viszonyra vele (de ez nem jelenti azt, hogy kedvelte volna, vagy hogy megbízott benne, sőt a brit jelentések alapján úgy tűnik, meglehetősen gyanakvással kezelte¹⁵), így ebben a kérdésben is őt támogatta. Északnyugaton és északkeleten a Szaúd-Arábiával szomszédos országokat (Jordánia és Irak) a Hásimiták irányították, akik a 19. század óta ellenséges viszonyban álltak a Szaúdokkal, ráadásul Szaúd-Arábia nem volt elég erős katonailag ahhoz, hogy mindkét állammal szembeszálljon, ha a helyzet úgy alakulna. Így viszont II. Szaúd csak olyan valakihez fordulhatott, aki elég erős volt a Közel-Keleten és nem szimpatizált a Hásimitákkal, ez pedig kizárásos alapon csak Egyiptom elnöke lehetett. A Hásimiták hagyományosan Nagy-Britannia szövetségesei voltak, azon országé, amely korábban szinte félgymarmati sorban tartotta Egyiptomot¹⁶ és még az 1950-es években is

¹⁴ BARRETT 2007.

¹⁵ Fo 371 114874 Es 1015/2

¹⁶ 1922. február 28-án Anglia egyoldalúan deklarálta Egyiptom függetlenné válását, de valójában kulcsfontosságú kérdésekben (hadsereg és védelem) továbbra is Londoné volt a döntő szó. Ezt követően 1936-ban egy másik

nagyon komoly katonai és gazdasági befolyással rendelkezett (sőt, az egyiptomiak szerint egyeseken megszállás alatt tartotta földjüket). Kézenfekvő volt tehát a baráti viszony kiépítése Rijád és Kairó között. II. Szaúd ezen törekvését erőteljesen nehezítette az, hogy Nasszer a beszédeiben mind többször kelt ki a konzervatív, „reakciós”, Nyugat-barát monarchiák ellen, ebbe pedig nem csak Irak és Jordánia, hanem Szaúd-Arábia is beletartozott. II. Szaúdnak volt egy másik, legalább ilyen komoly oka a Bagdadi Paktumtól való távolmaradásra: érzékenyen érintette és bizonyos mértékig fel is háborította, hogy a legfőbb szövetségese, az Egyesült Államok „lepaktált” a legnagyobb ellenségével. Ezt csak súlyosbította az, hogy Washington Jordániát is be akarta vonni a Bagdadi Paktumba.¹⁷

II. Szaúd komolyan tartott attól, hogy a Bagdadi Paktum valójában egy Szaúd-Arábia-ellenes szövetség alapját képezheti, amelybe Irak a szomszédos államokat is bevonná, és ezután megtorló hadjáratot indítana Szaúd-Arábia ellen, elfoglalná Hidzsázzal együtt a szent helyeket, majd pedig lerohanná Nedzsdet is. A király nem volt egyedül ezzel a gondolatával, tanácsadóinak egy része is elképzelhetőnek tartotta az események ilyenét alakulását. Ezt elkerülendő Szaúd-Arábia ugyanazzal az indokkal próbálta eltántorítani Irakot a szerződés megkötésétől, mint Egyiptom, azaz, hogy az arab államoknak törekedniük kell a semlegességre és az arab nacionalizmus szellemében kell politizálniuk. Belátható, hogy II. Szaúd ezen döntése finoman szólva is meglepő, még akkor is, ha 1955 elején még nem volt olyan feszült a viszony Rijád és Kairó között. Már csak azért is, mert a sivatagi királyság belső stabilitását és (hat)ta volna alá ezzel, azt nem is említve, hogy veszélyeztethette a szaúdi-amerikai kapcsolatok állandóságát is.

Ami viszont valóban furcsa döntés volt a szaúdi király részéről, az az, hogy az utasítására Fejszal, a miniszterelnök szaúdi küldöttséget vezetett Bandungba és több olyan hivatalos nyilatkozatot is tett Szaúd-Arábiát képviselve, miszerint a királyság kiáll az el nem kötelezettek mozgalma mellett, valamint támogatja a semlegesség koncepcióját. Igaz, hogy az utóbbi II. Szaúd szájából már korábban is elhangzott, de hivatalosan, nemzetközi delegációk előtt (és ráadásul a nemzetközi sajtó által nyomon követve) ez volt az első említése a sivatagi királyság ezen döntésének. Értelemszerűen az Egyesült Államok nem örült ennek, de a külügyminisztérium hiába próbálta elmagyarázni a szaúdi diplomatáknak a paktum fontosságát, illetve Szaúd-Arábiára nézve ártalmatlanságát, azok hajthatatlannak bizonyultak. Továbbá az amerikaiakban joggal vetődhetett fel az a félelem, hogy a dzahráni légi bázis bérletének megújításához óriási előfeltételeket szabnak majd a szaúdiak, amikor az lejár 1956-ban.¹⁸ Valójában azonban II. Szaúd soha nem volt Bandung elkötelezett híve, pontosan tisztában volt vele, hogy Szaúd-Arábia döntően függ a Nyugattól a kőolajpára révén, és az állami bevételek nagy része abból származik,

szerződéssel megerősítették Egyiptom függetlenségét, és hivatalosan is elismerték önálló államnak (nagy-követet cseréltek). Azonban a külső agresszióval szembeni védelem joga továbbra is Londont illette, részben emiatt Egyiptom elfogadta, hogy a Csatornaövezetben tízezres brit sereg állomásozzon, továbbá elismerte a britek érdekeit a térségben.

¹⁷ SAFRAN 1991.; BRONSON 2006.; CITINO 2002.

¹⁸ 1938-ban Dammam területén találtak először kőolajat a Californian Arabian Standard Oil Company szakemberei, ezért az ehhez közeli településen, Dzahránban hozták létre központjukat. A terület hamar felértékelődött, infrastrukturálisan is fejleszteni kellett, így kapott repteret is a várocska a második világháború végén (ez volt Szaúd-Arábia első légikikötője). A repteret eredetileg a csendes-óceáni hadszíntéren harcoló amerikai csapatok utánpótlására szánták, de a világháború után, a hidegháború kezdetén még inkább felértékelődött a szerepe, így amikor az amerikaiak tulajdonjoga lejárt, a bázisra új szerződést kötöttek bérleti jogra, amelyet újra és újra megújítottak egészen 1957-ig, amikor az arab nacionalizmus már olyan mértékig megerősödött, hogy mind Szaúd-Arábia, mind az Egyesült Államok számára károossá vált a bérlet megújítása.

tehát nem haragíthatta magára a „szövetségeit”.

Ígaza volt az amerikai külügyminisztériumnak abban, hogy II. Szaúd mindent el fog követni annak érdekében, hogy minél jobb feltételeket csikarjon ki a dzahráni légi bázis bérleti szerződésének megújításakor: hatalmas összegeket sikerült „kizsarolnia”, valamint rengeteg új fegyvert is szállított az országa számára az Egyesült Államok, ez azonban inkább csak nehezítette II. Szaúd belpolitikai helyzetét. Az egyre erősebb nyugati elköteleződés egyre erősebb nemtetszést váltott ki mind Egyiptom részéről, mind pedig a Szaúd-Arábiában egyre nagyobb arab nacionalista ellenzékéből.

Ahogy már volt róla szó, II. Szaúd szinte rettegett attól, hogy Irak vezetésével koalíció alakulhat ellene, így miután Irak és Törökország aláírták a szerződést, Egyiptom és Szaúd-Arábia kölcsönös védelmi egyezményt írt alá 1955 októberében, és mindent megtettek a felek annak érdekében, hogy megakadályozzák Jordánia és főleg Szíria paktumhoz való csatlakozását. Külön érdekesség, hogy II. Szaúd ugyanazt a módszert használta Irak, Jordánia és Szíria lakosságán, amelyet egy évvel később Egyiptom majd rajta használ: rádiós propagandával próbálta fellázítani a helyi lakosságot az „istentelen” vezetőkkel szemben, akik nem tesznek semmit azért, hogy segítsék az arab ügyet Izraellel szemben. Természetesen ezek mellett megpróbálta lefizetni a vezető politikusok egy részét is (ezt a taktikát is rendszeresen alkalmazta, és ez később komoly következménnyel járt számára: közvetett módon elvesztette a hatalma elvesztéséhez).¹⁹

II. Szaúd nem volt a mértékletesség híve, és ahogy már szó esett róla, nem mindig ismerte fel a politikai realitásokat. Emiatt voltak erősen megkérdőjelezhető döntései. Erre az egyik legjobb példa az, hogy teljes mellszélességgel kiállt az egyiptomi vezető mellett még meglehetősen kényes kérdésekben is: az 1955 szeptemberében bejelentett egyiptomi–szovjet fegyvervásárlási szerződést is üdvözölte és részben ez segítette elő a fentebb említett kölcsönös védelmi egyezmény aláírását 1955 októberében. Sőt még ezen is túlmént II. Szaúd: támogatta Nasszer azon döntését, hogy államosítsa a Szezi-csatornát, ez pedig felért egy arcucsapással mind az Egyesült Államok, mind Nagy-Britannia irányában, bár akkorra az utóbbival már eléggé megromlott a királyság viszonya (egy Buraimi nevű pár négyzetkilométeres oázis hovatarozása miatt), sőt a szuezi válság kitörésekor meg is szakította Angliával a diplomáciai kapcsolatot (ahogy Franciaországgal is).

Az Egyiptommal megkötött kölcsönös védelmi egyezmény után egyiptomi katonai tanácsadók és kiképzők érkeztek Szaúd-Arábiába, és párhuzamosan tevékenykedtek az 1951 óta az országban lévő amerikai kiképzőmisszióval. Ez azt a benyomást keltette, hogy a szaúdiak nem bíznak az amerikaiakban és jobbnak látták, ha arabok is részt vesznek a katonáik felkészítésében. Ezzel azonban együtt járt az, hogy sok szaúdi újonc közvetlen kapcsolatba került az arab nacionalizmus eszméjével, első kézből hallották az új ideológiát, ez viszont káros következményekkel járt Szaúd-Arábiára nézve a szuezi válságot követő években. Pontosan az egyiptomi kapcsolat miatt 1955-ben a sivatagi királyságban is létrejött a Szabad Tisztek mozgalom egyiptomi mintára, akik megpróbálták átvenni a hatalmat az országban, sőt Feiszalt meg is akarták öletni, azonban nem jártak sikerrel, a résztvevők nagy többségét kivégezték, majd II. Szaúd elrendelte a hadsereg megtisztítását (ami természetesen részben azzal járt, hogy jól kiképzett, hozzáértő katonák is áldozatul estek a tisztogatásnak).²⁰

¹⁹ A folyamatos rossz döntései miatt egyre többen támadták II. Szaúdot belföldön és külföldön egyaránt – főleg az arab nacionalista államok –, így amikor 1958 tavaszán kiderült, hogy meg akarta öletni Nasszert, elvették tőle a hatalmat, és öccse, Feiszal kezdett el kormányozni helyette (bár ekkor még a trónon maradt, sőt másfél évvel később vissza is szerzi vezető pozícióját).

²⁰ CITINO 2002.

A Bagdadi Paktum aláírói között folyamatosan terjesztették a szaúdi és egyiptomi propagandát a semlegesség és az önálló politizálás fontosságáról, viszonylag kevés eredménnyel. Jordániában azonban sikeresnek tekinthető Kairó és Rijád akciója, hiszen elérték, hogy Ammán nem csatlakozott a katonai szövetséghez: válság alakult ki Jordániában, egymás után több kormányváltás is történt, sőt még annak is megvolt a veszélye, hogy Husszein királyt letaszítják a trónjáról. Ez ugyan nem következett be, de jelentősen legyengült az ország, tehát ebből a szempontból nagyon is sikeresnek tekinthető a szaúdi–egyiptomi együttműködés.

Belpolitikai szempontból viszont nagyon visszás helyzetet eredményezett II. Szaúd politikája: a befolyásos réteg (vallástudósok, törzsi vezetők, a Szaúd család tagjai) döntő többsége nem értett egyet királya döntésével, sőt nagy részüket elítélte. Emiatt II. Szaúd próbálta enyhíteni a belső feszültséget és mind nagyobb hangsúlyt fektetett a *vahhábita* hagyományok betartására, egyre nagyobb hatalmat adott a vallásos rendőrségnek (mely nem egyszer vissza is élt ezzel). Így beleavatkozott évszázados törzsi szokásokba a vallás nevében, ezzel pedig éppen az ellenkező hatást érte el, mint amit eredetileg akart: még azok is nemtetszésüket fejezték ki, akiket addig nem érintett II. Szaúd politikája. Egyes törzsek még fel is lázadtak ellene, és a konfliktusokat csak tárgyalásos úton sikerült rendezni (bár II. Szaúd nem egyszer bevetette a katonaságot).²¹

1955 végétől aztán fokozatosan egyre feszültebbé vált a viszony Szaúd-Arábia és Egyiptom között, kiélesedett az „arab hidegháború”. Valójában ez nem csak Rijád és Kairó szembenállását jelentette, hanem minden monarchia és Egyiptom szembenállását. Az utóbbi volt az, aki az arab nacionalista, republikánus felfogást hangoztatta, amely önmagában materialista ideológia, alapvetően a vallást nem tekintette politikai tényezőnek. Bár Nasszer kezdetben elfogadta az iszlámista politikai szervezet, a Muszlim Testvériség ténykedését, de ez hamar megváltozott és ő maga iszlámellenessé vált (legalábbis ami a vallás politikai szerepvállalását jelentette). 1954. október 28-án (nem sokkal azután, hogy Nasszer átvette a hatalmat Nagíb tábornoktól) merényletet kíséreltek meg az egyiptomi vezető ellen. Mint kiderült, a Muszlim Testvériség egyik tagja próbálta meggyilkolni, ezt pedig Nasszer nem hagyta megtorlatlanul: több ezer embert börtönöztek be, a szervezet vezetői közül hetet kivégeztek. A Muszlim Testvériségnek menekülnie kellett. Szaúd-Arábia pedig örömmel fogadta be,²² hiszen ezzel rengeteg támogatót szerzett a laikus Egyiptommal szemben: a nasszerizmus elleni harcához ezzel ideológiai alapot kapott az iszlámizmus képében.²³

Bár az arab nacionalizmus alapvetően kevés követőre akadt Szaúd-Arábián belül, ez mégsem jelenti azt, hogy egyáltalán nem voltak olyanok, akik magukénak érezték az eszmét. Már az 1940-es években megfigyelhető volt az újonnan elkülönült társadalmi réteg, a munkásság létrejötte. Ezen munkásság értelemszerűen az amerikai olajcégnek, az ARAMCO-nak²⁴ dolgozott. Első sztrájkjára igen korán, már 1945-ben sor került a borzasztó munkakörülmények (alacsony biztonság, hosszú munkaórák és hetek, fizetett szabadság hiánya) és az alacsony fizetés miatt. Fontos azonban megemlíteni, hogy ez a munkásság ekkor még teljes mértékben külföldiekből került ki, tehát szaúdi nem dolgozott a cégnek. Mégis pár évvel később ezen előzményeknek komoly következményei lesznek: az 1950-es évek első harmadára már szaúdi munkásokat is alkalmazott az ARAMCO és ők is átvették külföldi társaik eszméit, aminek következtében az arab nacionalizmus gyökeret tudott verni a sivatagi királyságban is. A munkások 1947-re már

²¹ SAFRAN 1991.

²² Fo 371 114874 Es 1015/2.

²³ J. NAGY 2009; BRONSON 2006.

²⁴ 1944-ig Californian Arabian Standard Oil Company (CASOC).

elérték, hogy törvényileg szabályozzák a munkaórák és a munkanapok számát, valamint a fizetett szabadságokat (az más kérdés, hogy ekkor még ezen megállapodást nem nagyon tartotta be az ARAMCO). 1952-re pedig létrehoztak egy bizottságot, amely lényegében szakszervezetként működött. A kéréseik között szerepelt a bérek növelése, új szállás biztosítása, arab nyelvű továbbképzés, azonban ezeket a kéréseket is elutasította az amerikai olajcég. 1953 októberére viszont már volt olyan erős az arab nacionalizmus hatása, illetve az engedetlenség is odáig növekedett, hogy immár több mint 20 ezer munkás utasította vissza a munkafelvételt. A szaúdi lakosság egy része szimpatizált is velük. A kormányzat statáriumot hirdetett és kivezényelte a katonaságot a sztrájkoló munkások ellen, azok viszont nem voltak hajlandóak tüzet nyitni a munkásokra. A helyzetet az oldotta meg, hogy az ARAMCO hajlandó volt engedni: átlag 20%-os fizetésemelést kapott mindenki, valamint javultak a munkások lakhatási körülményei, étkeztetésben és oktatásban részesültek, azonban továbbra is tilos volt szakszervezetet létrehozniuk. A sztrájk véget ért november 1-jén, de hatása nem múlt el: egyértelművé vált, hogy az arab nacionalizmusnak Szaúd-Arábiában is rengeteg híve van. A következő három évben a szaúdi kormány és az ARAMCO mindent megtett, hogy megakadályozza szakszervezetek létrehozását, és azt, hogy a munkásság egységesen, szervezeten tudjon fellépni. 1956-ra a helyzet megváltozott. Már Szaúd-Arábiában is olyan erős volt a Nyugat-ellenes légkör, hogy amikor az év nyarán II. Szaúd Dzahránba látogatott, hatalmas zúgolódó tömeggel kellett szembesülnie, amely antiimperialista szlogeneket hangoztatott és követelte az amerikai bázis felszámolását, valamint politikai jogokat, magasabb fizetést és az amerikai munkásokkal egyenlő elbánást. Erre válaszul II. Szaúd betiltotta a sztrájkokat, amivel csak annyit ért el, hogy még többen szüntették be a munkát (ez persze még mindig kevés volt ahhoz, hogy megálljon az olaj kitermelése). Erre válaszul parancsba adta a munkásvezetők bebörtönzését és fizikai bántalmazását. Igaz ugyan, hogy II. Szaúd a sztrájkokat elfojtotta ezzel, de valójában Nasszer malmára hajtotta a vizet, hiszen egyre többen és többen kezdték magukénak vallani az arab nacionalizmus eszméit, és egyre komolyabbá vált az ellenállás II. Szaúd uralmával szemben, és nem csak a munkásság részéről. Ebben az időszakban jött létre a Szabad Hercegek nevű társulás, amely Szaúd-Arábia fiatalabb, külföldön tanult hercegeit foglalta magába, azokat, akik komoly politikai reformokat akartak a sivatagi királyság számára.²⁵

Miután a szuezi válság véget ért és a nasszerizmus soha nem látott mértékben megerősödött, II. Szaúd kénytelen volt változtatni a prioritásain: a Nyugathoz kezdett el húzni és Egyiptomtól próbált távolságot tartani. Érthető ez a lépése, hiszen csak a Nyugat menthette meg az arab nacionalizmus következményeitől, amelynek veszélye nem volt elhanyagolható Szaúd-Arábiára nézve, még úgy sem, hogy az országon belül csak pár ezres munkásrétegről beszélhetünk, akik magukénak vallották annak elveit, és rendszeresen hangoztatták is azokat. Mivel a szaúdi gazdaság nagy részben az olajbevételektől függött, egy esetleges általános sztrájk az olajcég dolgozói között nagyon komoly következménnyel járhatott volna. A másik, a munkások elégedetlensége szempontjából legalább ilyen problémás létesítmény a dzahráni repülőtér volt, ahol szintén fennálltak a rossz munkafeltételek. Ráadásul Nasszer is szította a feszültséget a konzervatív monarchia elleni folyamatos propagandájával, amely a rádiókból szólt.²⁶

II. Szaúd politikája 1953 és 1956 között nehezen átlátható, első látásra talán nem is tekinthető túl átgondoltnak, mindenesetre néhány kérdésben nagyon is következetesnek bizonyult. A legfontosabb, hogy valóban próbálta szem előtt tartani Szaúd-Arábia érdekeit a Közel-Kelet változó politikai viszonyait figyelembe véve (nem szabad elfelejteni, hogy lényegében a saját

²⁵ CITINO 2002.; VASSILIEV 2000.

²⁶ SAFRAN 2002.; BRONSON 2006

tulajdonának tekintette az országot). Emiatt viszont úgy tűnhet, hogy sok kérdésben ad hoc módon döntött, valójában azonban bizonyos döntései éppen, hogy logikusak voltak. Egyszerre próbált jó viszonyra törekedni Egyiptommal, támogatta annak külpolitikáját s ezzel együtt az arab nacionalizmust, valamint névlegesen elkötelezte magát a semlegesség mellett is. Belpolitikájában ugyanakkor nagyon erősen elnyomott minden törekvést, ami valamiféle változást akart elérni Szaúd-Arábia életében. Ez a kettősség nagyon jól látszik II. Szaúd döntéseinél. A hátránya viszont az volt, hogy erősen függött a külpolitikai viszonyoktól és a régió más szereplőitől, így amikor Nasszer szembefordult Szaúd-Arábiával, II. Szaúd elvesztette politikájának egyik pillérét, ami később a trónjába is került. *

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BARRETT, ROBY C. (2007): *The Greater Middle East and the Cold War. U.S. Foreign Policy under Eisenhower and Kennedy*. New York, I.B. Tauris.
- BRONSON, RACHEL (2006): *Thicker than Oil*. New York, Oxford University Press.
- CITINO, J. NATHAN (2002): *From Arab Nationalism to OPEC. Eisenhower, King Saud, and the Making of U.S.-Saudi Relations*. Bloomington, Indiana University Press.
- CLARK, ARTHUR P. (1995): *Saudi Aramco and its World. Arabia and the Middle East*. Dhahran, The Saudi Arabian Oil Company.
- J. NAGY LÁSZLÓ (2009): *Az ummától a nemzetállamig. Az arab országok a 19–20. században*. Szeged, SZTE Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó.
- PODEH, ELIE (1995): *The Quest for Hegemony in the Arab World. The Struggle over the Bagdad Pact*. Leiden, Brill.
- SAFRAN, NADAV (1991): *Saudi Arabia. The Ceaseless Quest for Security*. Ithaca, Cornell University Press.
- VASSILIEV, ALEXEI (2000): *The History of Saudi Arabia*. London, Saqi Books.
- YESIRBURSA, BEHCET KEMAL (2005): *The Baghdad Pact. Anglo-American Defense Policy in the Middle East 1950-1959*. Abingdon, Frank Cass.

Levéltári források

British National Archives Foreign Office: Political Departments: General Correspondence from 1906–1966
 FO 371 104854 Es 1016/3
 FO 371 104854 Es 1016/4
 FO 371 114874 Es 1015/2

KÁDÁR JÓZSEF

kadarjo91@citromail.hu
hallgató (SZTE BTK)

Magyarország és Jordánia

Kapcsolatok és a jordániai események magyarországi visszhangja (1964–1972)

Hungary and Jordan. Relations and Echoes of the Jordanian Events 1964–1972

Abstract After the establishment of the diplomatic relations between the Hungarian People's Republic and the Jordanian Hashemite Kingdom in 1964, Hungary was interested in only the trade and cultural relations between the two states. However, the Hungarian ambassadors sent a lot of information about the internal and foreign affairs of Jordan and tried to intensify the trade and cultural relations. This study presents the attempts Hungary has made to reach this goal.

Keywords Hungary, Jordan, foreign relations, 1964–1972

DOI 10.14232/belv.2015.3.5

<http://dx.doi.org/10.14232/belv.2015.3.5>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article:

Kádár, József (2015): Magyarország és Jordánia. Kapcsolatok és a jordániai események magyarországi visszhangja. *Belvedere Meridionale* 27. évf. 3. sz. 46–55. pp

ISSN 1419-0222 (print) ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

Bevezetés

Magyarországot, pontosabban Kádár János Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányát az 1956-os forradalom és szabadságharc után a nemzetközi politikában súlyos elszigeteltség vette körül, amit egyrészt a szomszédos szocialista országokkal való kapcsolatok normalizálásával, másrészt a harmadik világbeli, elsősorban szovjetbarát és el nem kötelezett országokkal való diplomáciai, kulturális, kereskedelemi kapcsolatok kiépítésével kívánt orvosolni.¹ Utóbbi nagyon

¹ ROMSICS 2010. 512.

jól jött a magyar állam számára, hiszen ekkoriban ért véget a harmadik világ dekolonizációja, ezzel alaposan megnövelve a független államok számát. A kapcsolatok kiépítésében nem is annyira az ideológiai okok (bár az imperializmus elleni harc, mint legfőbb indok, mindvégig megmaradt), mint inkább a gazdasági-kereskedelmi érdekek játszottak szerepet.² Az arab világ országai közül Magyarország az 1960-as évek közepén vette fel a diplomáciai kapcsolatokat többek között Kuvaittal, Libanonnal, Líbiával³ és Jordániával is.

A következőkben bemutatásra kerülnek a Magyar Népköztársaság és a Jordániai Hásimita Királyság közötti diplomáciai kapcsolatok kezdetei. Vizsgálódásunk a diplomáciai kapcsolatok 1964-ben történő felvételétől egészen az 1970-es évek elejéig mutatja be a két ország közötti érintkezést diplomáciai, gazdasági-kereskedelmi és kulturális téren. Minthogy két ország között az ilyen szintű kapcsolat egyet jelentett azzal is, hogy valamilyen módon reagálnak a másik országban történt eseményekre, szó lesz arról is, hogy a Jordániával kapcsolatos események milyen sajtóvisszhangot kaptak Magyarországon,⁴ és hogy a nagykövetség milyen információkkal látta el a külügyminisztériumot az arab államban történt politikai eseményekkel kapcsolatban. A Magyar Nemzeti Levéltárban fellelhető forrásokból arra vonatkozóan is találhatunk információkat, hogy a felek milyen kezdeményezéseket tettek a kapcsolatok elmélyítése érdekében.

A diplomáciai kapcsolatok felvétele

Bár a magyar kormány részéről cél volt a harmadik világ országaival a diplomáciai és kulturális kapcsolatok kiépítése, a gazdasági tevékenység növelése, Jordániával, „az imperializmus előretolt bástyájával”⁵ mégis vonakodott felvenni a kapcsolatot. 1962-ben és 1963-ban Jordánia bagdadi ügyvivőjén, Diáb Oránon keresztül tartották a kapcsolatot, aki saját elmondása szerint Ráth nagykövettel állt baráti kapcsolatban, és beszélgetéseik során Orán szorgalmazta a két ország közötti diplomáciai kapcsolat felvételét.⁶ Ekkor azonban a magyar fél nem reagált a kérésre. Amikor azonban 1963-ban a Szovjetunió, egy évvel később pedig Lengyelország létesített Jordániával diplomáciai kapcsolatot, a magyar vezetés, amelynek fő célja a szovjet külpolitikai irányvonal feltétel nélküli követése volt,⁷ részánta magát a nagykövetségi szintű kapcsolatfelvételre, amellyel kapcsolatban az Elnöki Tanács 1964. április 25-én hozott határozatot. A külügyminisztérium azonban nem kívánt Ammánban nagykövetséget felállítani, ezért Murai

² J. NAGY 2006. 73.

³ Vö. SZILÁGYI 2013. 151–170.

⁴ A *Népszabadság*a jordániai belpolitikai eseményekről nemigen számolt be, és nem kerültek szóba a két ország közötti kulturális, tudományos és kereskedelmi kapcsolatok sem, így ezekkel kapcsolatban csak a levéltári forrásokra támaszkodhatunk. A *Népszabadság*ban azonban a Jordánia és Izrael közötti katonai konfliktusok kiemelt figyelmet kaptak.

⁵ Jordániát 1921-ben a britek hozták létre, miután népszövetségi mandátumként megkapták a területet. A későbbi évtizedekben természetesen az angol, majd a második világháború lezárulásától az amerikai befolyás is jelentős volt az országban. Hadseregét, az Arab Légiót angol tisztek képezték ki és irányították. Lévéen az ország területének 90%-a sivatag, mezőgazdaságra alkalmas területe csak az 1950-ben anektált Nyugati Part (a Jordán folyótól nyugatra eső terület), más néven Ciszjordánia volt. Ásványkincsekben rendkívül szegény volt az ország (a foszfát a legjelentősebb), olajlelőhelyekkel nem rendelkezett. Jordánia csak a Nagy-Britannia, az Egyesült Államok és néhány gazdagabb arab ország által neki nyújtott pénzügyi segítségéből tudott megélni. Költségvetése ennek ellenére is deficitese maradt.

⁶ MNL-OL KÜM Adm. Iratok (XIX-J-1-k) Jordánia 1967. 21. d. 2618-1 (Továbbiakban: Adm. iratok)

⁷ ROMSICS 2010. 513.

István damaszkuszi nagykövetet⁸ akkreditálták Jordániába, aki ezentúl a szíriai és a jordániai, majd 1965-től a libanoni nagykövet tisztségét is betöltötte.

Murai megbízólevelének átadására 1964. szeptember 30-án került sor. A ceremónia előtt a jordániai külügyminiszter folytatott beszélgetést a magyar nagykövettel. Kora délután végül sor került a hivatalos átadásra is Husszein király jelenlétében, aki az ünnepség után személyesen is beszélt Muraival. A közvetlen, baráti hangulatú társalgás során a király kérte, hogy Murai a kapcsolatok szélesítése érdekében tegyen meg minden tőle telhetőt.⁹ Ezt, mint azt a későbbiek látni fogjuk, Murai és utódai is megfogadták. Az ünnepség után másnapra meghívást kapott a parlament őszi ülésszakának megnyitó ülésére.

Diplomáciai kapcsolatok

A hatnapos háború előtt

Magyarország és Jordánia között a diplomáciai kapcsolatok elsősorban a mindenkori damaszkuszi nagykövet ammáni látogatásaira korlátozódtak, melyek során más országok nagyköveteivel és jordániai tisztviselőkkel, miniszterekkel folytatott beszélgetések alkalmával jórészt a jordániai és általánosságban a közel-keleti helyzetről tájékozódott.

Murai első bemutatkozó látogatására 1964 utolsó napjaiban került sor. December 31-én látogatta meg Bahjat Talhuni miniszterelnököt, akinek a nagykövet elárulta, hogy Magyarország elsősorban a kereskedelmi és kulturális kapcsolatok fejlesztését tartja fontosnak.¹⁰ Ez legfőbbképp Jordánia eltérő politikai berendezkedéséből és külügyi kapcsolataiból fakad. A Nyugat-barát monarchiában a politikát a királyi család, mindenekelőtt Husszein király irányítja, aki egyben a nyugati orientáció legfőbb híve is. A hidegháborús gondolkodásban ez az erős amerikai–angol orientáció egyet jelentett azzal, hogy Jordánia révén az „imperializmus” a Közel-Kelet szívében is jelen van. Ezek alapján nem véletlen, hogy a nagykövetek jelentései a palesztin kérdéssel kapcsolatos jordániai–szíriai vagy jordániai–palesztin ellentétet is „imperialista–antiimperialista” harcnak bélyegezték.¹¹

A dolog azonban nem ilyen egyszerű, és nagy vonalakban meg kell említeni az előzményeket is. 1947-ben a brit mandátumot, Palesztinát az ENSZ Közgyűlése felosztotta, méghozzá oly módon, hogy területének egyik részét a zsidó államnak, a másik részét egy arab (palesztin) államnak adta, Jeruzsálem városát pedig nemzetközi felügyelet alá vette. Az 1948–1949-ben zajló első arab–izraeli háború¹² után Izrael és az arab országok között megkötött fegyverszüneti egyezmények értelmében meghúzták a határokat, aminek következtében Izrael az ENSZ

⁸ Murai István (1907–1974) diplomata, 1937-től volt a kommunista párt tagja. 1949-től állt a külügyminisztérium alkalmazásában, több külföldi nagyvárosban teljesített diplomáciai szolgálatot (Róma, Párizs, Teherán, Ankara, Kabul). 1964–1968 között damaszkuszi nagykövet, 1968-ban nyugdíjazták. *Magyar életrajzi lexikon 1000–1990.* (Főszerk.: Kenyeres Ágnes) <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/index.html>, letöltve: 2015. 02. 26.

⁹ MNL-OL KÜM TÜK Iratok (XIX-J-1-j) Jordánia 1965. 62. d. 2165/4 (Továbbiakban: TÜK iratok)

¹⁰ TÜK iratok 1965. 62. d. 00411/1

¹¹ Jordánia ezekben az időkben komoly politikai konfliktusban állt Szíriával és Egyiptommal. A legnagyobb egyetértés Jordánia és Szaúd-Arábia között alakult ki, utóbbi szintén szoros kapcsolatot tartott fenn az Egyesült Államokkal, és politikai berendezkedése is hasonló volt, lévén mindkét állam monarchia.

¹² Ezt a háborút Izrael Állam létrejötte (1948. május 14.) másnapján az arab országok indították el.

által 1947-ben a neki ítélnél jóval nagyobb területet vett birtokba, ráadásul a palesztin arab állam sem jött létre. A Nyugati Partot (Ciszjordániát), amely egyébként az arab állam része lett volna, Jordánia bekebelezte. Az itt élő palesztinai arabok épp ezért nem csak Izraelt tekintették ellenségnek, hanem Jordániát is.¹³ Az Arab Ligán belül a tagállamok többsége az 1950-es évek végétől kezdve támogatta a palesztinok mozgalmait, melyek célja természetesen Palesztina állam létrehozása, illetve felszabadítása volt.¹⁴ Részben ennek hatására, részben pedig amiatt, hogy a kb. 700 ezer palesztin menekült megelégedte, hogy „nyomorúságos körülmények között tengeti életét”¹⁵ az UNRWA¹⁶ által fenntartott, az izraeli határ mentén felállított táborokban, 1964-ben létrejött a Palesztin Felszabadítási Szervezet, amelynek vezetője Ahmed Sukeiri lett.

Jordánia számára nagy terhet jelentettek a palesztin menekültek, akik a nyomor és Palesztina elrablása miatt nemcsak az izraeliekkel, hanem gyakran a jordániai hatóságokkal is komoly összetűzésbe keveredtek. Megtorlandó és megelőzendő a palesztinok részéről az elégedetlenséget, Jordániában több letartóztatási hullám is zajlott, pl. 1966 nyarán, amikor állítólag több „haladó személyt, köztük 80-100 kommunistát is letartóztattak, fizikailag bántalmaztak és kínozták őket”.¹⁷ Jordánia kormánya és királya, valamint a PFSZ között tehát komoly ellentét alakult ki. Husszein és Sukeiri kölcsönösen megvádolták egymást. A PFSZ vezetője azt vetette a király szemére, hogy csak szóban támogatja a palesztinok ügyét, de valójában éppen ellenük dolgozik. Husszein viszont a palesztinok jordániai hatóságok elleni fellépéseit úgy értelmezte, mint a jordániai állam megszüntetését célzó kísérletet.¹⁸

1966. november 13-án végül Izrael is megelégedte, hogy Jordánia felől nap mint nap fegyveres támadások érik az országot, ezért a zsidó állam megtorló támadást intézett a Nyugati Part ellen, melynek során 18 jordániai állampolgár vesztette életét és 125 lakást semmisítettek meg.¹⁹ Az addigi egyik legsúlyosabb határincidensről a magyar sajtó is beszámolt.²⁰ Az incidens után Sukeiri követelte, Jordánia fegyverezze fel a palesztin lakosságot, hogy megvédhesse magát az izraeli agresszióval szemben. Erre Husszein természetesen nem volt hajlandó.

Jordánia tehát komoly belpolitikai válságot élt át az 1960-as évek közepén, ami állandó kormányválságokat eredményezett. Gyakoriak voltak a király és a kormány közötti ellentétek, amelyek nem egyszer a parlament feloszlatásához, kormányátalakításhoz, vagy éppen teljesen új kormány kinevezéséhez vezettek.

A magyar–jordániai diplomáciai kapcsolatok tekintetében komoly előretörés nem történt az első három évben. Murai István nagykövet a jordániai miniszterelnökökkel és külügyminiszterekkel folytatott beszélgetései alkalmával csupán a Magyarországra akkreditálandó jordániai nagykövet kérdéséről tudott tárgyalni, és bár minden alkalommal kapott ígéretet, Jordánia mégsem akkreditált nagykövetet Budapestre.

¹³ Ennek első megnyilvánulása Abdalláh jordániai király meggyilkolása volt 1951-ben.

¹⁴ J. NAGY 2006. 113.

¹⁵ TÜK iratok 1967. 50. d. 001634

¹⁶ Az ENSZ Segélyezési és Munkaügyi Hivatala a Közel-keleti Palesztin Menekülteknek. 1949-ben létrehozott szervezet a palesztin menekültek megsegítésére.

¹⁷ Mivel a kommunisták támadták leginkább a jordániai kormányt, és többek között ők támogatták a leginkább a palesztinokat, Husszein király keményen fellépett ellenük, még kommunistaelenes törvényeket is hozott a parlamenttel. TÜK iratok 1965. 62. d. 00411/2; 1967. 50. d. 001634

¹⁸ TÜK iratok 1966. 63. d. 00777/4

¹⁹ Az incidensről bővebben: GILBERT 2000. 341.; SALIBI 1998. 217–218.

²⁰ Vö. a *Népszabadság* 1966. novemberi számai.

A hatnapos háború után

Az 1967. június 5–10. között zajló harmadik arab–izraeli háború rendkívül súlyos csapást jelentett Jordánia számára. Nem csak mezőgazdaságilag hasznosítható területének legnagyobb részét veszítette el, hanem drasztikusan megnőtt a palesztin menekültek száma is, akik a Jordán folyó keleti partjára özönlöttek. A magyarországi sajtó napi rendszerességgel címlapon számolt be magáról a konfliktusról és utána az ENSZ Biztonsági Tanácsában zajló vitákról. Talán mondani sem kell, hogy Magyarország teljes szolidaritásáról biztosította, és erkölcsileg, pénzügyileg, valamint segélyszállítmányok küldésével támogatta az izraeli agresszió által sújtott arab országokat, amiért Jordánia részéről a külügyminisztérium köszönetet is mondott a magyar nagykövetségnek.²¹ Magyarország a Vöröskereszt Társaságok Ligája felhívásának eleget téve 1967 júliusában 500 ezer forint értékben háromtonnányi segélyt küldött a palesztin menekülteknek.²²

A háború után Jordánia, amely úgy érezte, hogy nyugati támogatói cserbenhagyták Izraellel szemben, felülvizsgálta addigi külpolitikáját, és már nem csupán a Nyugat, hanem a szocialista országok felé is nyitott.²³ Ennek első nagy lépése volt, hogy Husszein király 1967 októberében Moszkvába látogatott, ahol a kapcsolatok elmélyítéséről volt szó, elsősorban kulturális és gazdasági tekintetben. A magyar források szerint ekkor az amerikaiak meg is akarták akadályozni a király szovjetunióbeli látogatását, sőt még politikai nyomást is gyakoroltak rá. Husszein azt próbálta bebizonyítani a nyugati támogatóinak, hogy „Jordánia rendelkezik olyan kapcsolatokkal a Szovjetunióval, hogy egyszer akár katonai támogatásban is részesüljön”.²⁴

A jordániai külpolitika változása azt is eredményezte, hogy a baloldali irányultságú politikai erők elleni fellépések enyhültek. Nagy György ideiglenes ügyvivő 1968 eleji jelentése szerint a Jordániai Kommunista Párt helyzete „általánosságban javult”. A párt képviselői tárgyaltak Husszein királlyal, és úgy tűnt, „a király támaszkodni is kíván ezekre az erőkre”.²⁵ Hogy ez valóban így volt, az nem valószínű. Mindenesre ekkor már csak egy kommunista volt börtönben, de őt is hamarosan szabadon engedték.

Magyarország, miután 1968-ban két évre az ENSZ Biztonsági Tanácsának tagja lett, közvetlenül is részt vett az arab–izraeli konfliktussal kapcsolatos vitákban. Nagy port kavart a BT-ben, amikor 1968. március 21-én Izrael ismét támadást indított Jordánia ellen, egészen pontosan a karamehi palesztin menekülttábor ellen. A zsidó állam azonban súlyos veszteségeket szenvedett el, így visszavonulni kényszerült. Bár az izraeliek csupán „jordániai szabotázsponktokat akartak felszámolni”,²⁶ valójában legfőbb céljuk az volt, hogy a Jasszer Arafat vezette Fatah nevű szervezet²⁷ felszámolják, amelynek ekkor Karamehben volt a főhadiszállása.²⁸

A konfliktus után a Biztonsági Tanács vitájában Magyarország (Csatorday Károly képviselő révén) Jordániát támogatta, és kérte, hogy az ENSZ Alapokmányának VII. fejezete értelmében kényszerítő intézkedéseket vezessenek be Izrael ellen. Erre azért lett volna szükség, mert a zsidó állam addig minden BT-határozatot figyelmen kívül hagyott, így a magyarok szerint erélyesebb fellépésre lett volna szükség.

²¹ TÜK iratok 1967. 50. d. 001634/4

²² Adm. iratok. 1967. 21. d. 4979-1

²³ TÜK iratok 1967. 50. d. 001634/1

²⁴ TÜK iratok 1967. 50. d. 004026

²⁵ TÜK iratok 1968. 47. d. 00946

²⁶ *Népszabadság*, 1968. március 22.

²⁷ A Fatah 1957-ben létrejött terrorszervezet, legfőbb célja Palesztina felszabadítása. Vezetője Jasszer Arafat. A szervezet 1968-ben belépett a PFSZ-be, amelynek 1969-ben Arafat lett a vezetője. FERWAGNER–KOMÁR – SZÉLINGER 2003. 117–118.

²⁸ Az összecsapásról részletesebben ld.: FERWAGNER–KOMÁR 2003. 150–154.; SALIBI 1998. 228–229.

Husszein király 1970-ben elérkezettnek látta az időt arra, hogy háttérbe szorítsa a palesztin ellenállást, ami miatt polgárháborús helyzet alakult ki az országban a kormányzat és az ún. „kommandók” között, amelyeket javarészt a Fatah irányított. Husszein nagyon nehéz helyzetbe került, hiszen az arab országok a palesztinokat támogatták, így hatalma is megingott. A királynak végül sikerült kiszorítani 1970 szeptemberében a Fatahot Jordániából („fekete szeptember”).²⁹ Ezt követően Jordánia belpolitikai helyzete sokáig nem konszolidálódott, fegyveres összecsapások továbbra is gyakran előfordultak, és a Fatah is egyre több terrorakciót hajtott végre, amelyek közül a legnagyobb visszhangot Vaszfi al-Tall jordániai miniszterelnök meggyilkolása volt Kairóban, 1971. november 28-án.³⁰

Magyarország és Jordánia között a diplomáciai kapcsolatok közvetettek voltak, annak ellenére, hogy a magyar állam a Biztonsági Tanácsban, a sajtóban és már nyilatkozatokban is teljes mértékben Jordániát, tágabb értelemben az arabokat támogatta a közel-keleti konfliktusban. Ugyanakkor Mányik Pál nagykövet³¹ jelentése szerint Magyarország továbbra is „reakciós monarchiának” tekintette az arab országot, amely most már „kénytelen megtérni a haladó elemeket”, és a külpolitikában is együtt kell működnie a szocialista és az arab országokkal.³² Viszont jordániai részről továbbra sem akkreditáltak nagykövetet Magyarországra.

Gazdasági kapcsolatok

A két ország közötti kereskedelmi forgalom elsősorban a magyar állam libanoni kereskedelmi kirendeltségén keresztül zajlott, amely engedélyt kapott a jordániai kereskedelemre is. Kereskedelmi kapcsolataink Jordániával már a diplomáciai kapcsolatok felvétele előtt is kialakultak, még ha alacsony szinten is. Magyarország elsősorban textíliákat, közszükségleti cikkeket és hengereltárukat exportált Jordániába, 1960-ban 5,6 millió devizaforint értékben,³³ ami az évek során egyre növekedett. Ugyanakkor Magyarország semmit nem importált az arab országból, aminek az az egyszerű oka, hogy Jordánia ásványkincsekben rendkívül szegény országgént csak foszfáttal rendelkezett, amelyre viszont Magyarországnak nem volt szüksége.³⁴

A kapcsolatok fejlesztése érdekében Murai nagykövet többször is javasolta a külügyminisztériumnak, hogy egy kereskedelmi delegáció látogasson el a jordániai fővárosba. Núbar Kaprielian ammáni kereskedővel, a Kaprielian Trade Agency vezetőjével folytatott tárgyalásain úgy értesült, hogy a Bejrútból irányított magyar kereskedelmi tevékenység rendkívül hiányos, és nem elsősorban a magyar áruk eladására irányul. Murai véleménye szerint ezeket a kérdéseket a kereskedelmi delegáció megtárgyalhatná a helyiekkel. Ezenfelül a nagykövet fontosnak tartotta, hogy Ammánban diplomáciai képviselőt állítsanak fel, vagy ha erre nincs lehetőség, akkor kereskedelmi kirendeltséget, amely politikai feladatok elvégzésére is felhatalmazást kapna.³⁵

²⁹ Az 1970-es eseményekkel kapcsolatban ld. bővebben: FERWAGNER–KOMÁR 2003. 161–177.; SALIBI 1998. 233–239.

³⁰ TÜK iratok 1971. 56. d. 001472

³¹ Mányik Pál (1925–1974) diplomata, Budapesten bölcsészdiplomát szerzett, ezután a Sorbonne-on is tanult. 1949-től diplomáciai munkát végzett, 1968–1970 között volt damaszkuszi, ammáni és bejrúti nagykövet. *Magyar életrajzi lexikon 1000–1990.* i. m.

³² TÜK iratok 1970. 46. d. 001263

³³ MNL-OL MSZMP Külügyi Osztály (M-KS 288-32) 1964. 42. ő.e. 119-149.

³⁴ Uo.

³⁵ TÜK iratok 1965. 62. d. 00411/1

A kereskedelmi forgalom folyamatos növekedését megzavarta az 1967-es hatnapos háború, amely súlyos következményekkel járt Jordánia számára, hiszen – mint láttuk – elvesztette a mezőgazdasági termelésre alkalmas területének csaknem egészét, így a magyar export ebben az évben visszaesett. A visszaesés abban nyilvánult meg, hogy a Nyugati Part Izrael általi megszállásával a magyar állam jelentős piacot veszített el, ráadásul a Szezei-csatorna lezárásával az Akabai-öböl is megközelíthetetlenné vált, így az árukat Bejrútból gépkocsikon, teherautókon kellett Jordániában továbbszállítani, ami viszont jelentősen növelte a szállítási költségeket. A damaszkuszi nagykövetség jelentése szerint 1967 októberéig a kereskedelmi forgalom még csak 7,4 millió devizaforintot ért el.³⁶ A hatnapos háború után ismét nőtt a forgalom a két ország között, 1969-ben már elérte a 15 millió forintot.³⁷ 1967 augusztusában Murai egyik jelentésében arról írt, hogy a magyar–jordániai kapcsolatok jövőbeni fejlődése érdekében – ami véleménye szerint Jordániának is érdekében állt – szorosabbra kell fűzni a gazdasági kapcsolatokat, és javasolta, hogy a két állam kereskedelmi és iparkamarai szinten kössön kétoldalú megállapodást.³⁸

1969 tavaszán Mányik Pál nagykövet jordániai látogatásai során megbeszélést folytatott a jordániai külügyminiszter-helyettestel és a gazdasági miniszterrel, ahol arab részről szóba került a kereskedelmi kapcsolatok aránytalanságának bizonyos kompenzációja, nevezetesen a jordániai foszfát Magyarországra történő exportja.³⁹

Lehetőség nyílt légügyi egyezmény megkötésére is. Már közvetlenül a diplomáciai kapcsolatok felvétele után szóba került, hogy a MALÉV a Budapest–Damaszkusz repülőjárátát Ammánig meghosszabbíthatná. A kérdés azonban sokáig háttérbe szorult, végül 1971-ben kezdődtek meg a tárgyalások. Magyar részről semmi akadály nem volt az egyezmény megkötésének, ám a jordániai légügyi igazgató előzetesen pénzügyi egyezményt akart kötni a MALÉV-val, de a magyar légitársaság „közvetlen érdekeltség hiányában erre nem volt hajlandó”, így a légügyi egyezményt sem kötötték meg.⁴⁰

A nagykövetek a kapcsolatok elmélyítésére vonatkozó javaslatait a külügyminisztérium az 1970-es évek elejéig nem vette figyelembe, így nem csak konkrét kereskedelmi egyezmény nem jött létre a két ország között, hanem kereskedelmi delegációkat sem küldtek a felek egymáshoz. A magyar kormány mindössze annyit tett az ügy érdekében, hogy 1966-ban a libanoni kereskedelmi tanácsosunkat Jordániába küldte, hogy felmérje, milyen lehetőségek adódhatnak a kapcsolatok szélesítése érdekében, de a jelek szerint a hazai vezetők nem kaptak tőle pozitív visszajelzést.⁴¹

Kulturális és tudományos kapcsolatok

A két ország közötti kulturális kapcsolatok tekintetében már Murai megbízólevelének átadása utáni évben, 1965-ben nagyjelentőségű eseményre került sor. Isza an-Naúri jordániai író decemberben kéthetes látogatást tett Budapesten, eleget téve a Kulturális Kapcsolatok Intézete (KKI) meghívásának. 1964-ben Germanus Gyula orientalista professzor vetette fel a jordániai író Magyarországra való meginvitálásának ötletét. Ennek apropója az volt, hogy az irodalmár

³⁶ TÜK iratok 1968. 47. d. 00938

³⁷ TÜK iratok 1970. 46. d. 001263/6

³⁸ TÜK iratok 1967. 50. d. 001634/1

³⁹ TÜK iratok 1970. 46. d. 001246/2

⁴⁰ TÜK iratok 1972. 50. d. 00749

⁴¹ Adm. iratok 1966. 23. d. 1182-2

magyar műveket fog arabra lefordítani. Ittlétekor több, magyar írók, költők tollából származó művet kapott kézhez olasz és angol nyelven, többek között Madách Imre *Az ember tragédiája* című művét, vagy Molnár Ferenc és Mikszáth Kálmán írásait, és természetesen volt szerencséje megismerkedni a magyar irodalmi élet képviselőivel is.⁴² Később, 1970-ben an-Naúri az ammáni rádióban előadást is tartott Germanus Gyuláról és tudományos munkásságáról. Az előadás szövege az *al-Adib* (Az irodalmár) című bejrúti folyóiratban is megjelent.⁴³

Ugyancsak 1970-ben a jordániai kulturális miniszter azzal a kéréssel fordult Magyarországhoz, hogy egy néprajzban, folklórban jártas szakembert küldjenek az arab országba. Bár a magyar fél az akkor Etiópiában dolgozó Vadasi Tibort javasolta erre a feladatra, kiküldetésére mégsem került sor.⁴⁴

Ebben az évben kerülhetett volna sor a két állam között kulturális és tudományos együttműködési egyezmény aláírására is. A magyar fél még az egyezményt is megszövegezte, a magyar állami vezetők részéről végül mégsem kapott támogatást az ügy.⁴⁵ Ugyanígy nem jött létre a Magyar Rádió és a Jordániai Rádió között sem megállapodás, ennek megkötését ugyanis a magyar fél éppen a kulturális egyezmény aláírásától tette függővé.⁴⁶

1970 még egy kudarcról volt emlékezetes a kulturális kapcsolatok tekintetében. A Rajkó együttes a nagykövetség jóvoltából meghívást kapott Szíriába. Hosszas tárgyalások után végül sikerült Jordániában is fellépési lehetőséget biztosítani számára. Az együttes szíriai fellépése nagy sikert aratott, Ammán azonban szeptember 8-án (alig két nappal a fellépés előtt) az országban fennálló kedvezőtlen helyzetre („fekete szeptember”) hivatkozva visszalépett, és nem fogadta a magyar együttest.⁴⁷

1970 tehát mozgalmas év, egyszersmind nagy áttörés lehetett volna a magyar–jordániai kulturális kapcsolatok történetében, hiszen az egyszerű csomagváltásokon (könyvek, dokumentumfilmek stb.) túllépve nemcsak szakemberek, együttesek jordániai fellépéseinek kora kezdődött volna el, hanem létrejöhetett volna a két ország közötti kulturális egyezmény is.

A tudományos kapcsolatokat tekintve először is fontos kiemelnünk, hogy Magyarország évről évre ösztöndíjat biztosított néhány jordániai állampolgár részére, akik az ország különböző egyetemén tanulhattak, elsősorban az orvos- és mérnökképzésben. Természetes, hogy azokat a diákokat, akiknek rokona jó kapcsolatban állt a magyarokkal, vagy esetleg már korábbi években Magyarországon tanult, azt a Művelődési Minisztérium előnyben részesítette az ösztöndíjas helyek kiosztásánál. Így jutott magyarországi ösztöndíjhoz Aram Kaprielian is, a korábban említett Núbar testvére, aki a mérnöki képzésben kapott helyet, felesége pedig a tolmácsképzésben vehetett részt. Később Núbar Kaprielian fia is ösztöndíjat kapott, és gyakran előfordult, hogy korábban végzett ösztöndíjasok testvéreiket juttatták be a magyar egyetemekre. A Művelődési Minisztérium általában évente öt jordániai állampolgár számára biztosított ösztöndíjat, de gyakran előfordult, hogy az MSZMP, a KISZ vagy a SZOT további helyeket finanszírozott.

Ügy tűnik, a két ország sokkal sikeresebben ápolta tudományos kapcsolatait, mint a kulturális relációkat. 1966-ban a jordániai Földművelésügyi Minisztérium azzal a kéréssel fordult a magyar nagykövetséghez, hogy próbáljon Magyarországról napraforgómagot szerezni, hogy

⁴² Uo. 1548-1

⁴³ Adm. iratok 1970. 23. d. 1688-1

⁴⁴ Uo. 2244

⁴⁵ TŰK iratok 1970. 46. d. 001271/1; 1971. 56. d. 001428

⁴⁶ Uo. 001929

⁴⁷ Adm. iratok 1970. 23. d. 4325-1; 4325-2

az arab országban „magas terméshozamú és olajtartalmú növényeket termesztessenek”. Ezt a magyarok készséggel teljesítették.⁴⁸

Ugyanebben az évben az Arab Orvosok Közel- és Közép-keleti Bizottságának vezetősége felhívást intézett a magyar nagykövetséghez a következő esztendőben megrendezendő orvoskonferenciával kapcsolatban, és kérték magyar orvosok részvételét is. A bejrúti Libanoni–Francia Intézet által két évente megrendezett konferencián „magas színvonalú szakmai viták zajlanak, és tudományos szempontból is érdekesek”. Az Egészségügyi Minisztérium Karlinger Gy. Tihamért, a pécsi egyetemen oktató sebészorvost delegálta az Ammánban megrendezett konferenciára.⁴⁹

A sportkapcsolatok terén csupán Vadas Miklós labdarúgóedző egyéves jordániai munkájáról tudunk beszámolni. 1965 márciusában lett a jordániai válogatott vezetőedzője, feladata a nemzeti tizenegy felkészítése az 1965 szeptemberében megrendezésre kerülő kairói Arab Kupára, a jordániai klubcsapatok munkájának felügyelete, irányítása, valamint edzőtanfolyam indítása. Vadast a Jordániai Olimpiai Bizottság szerezte, melynek elnöke Husszein király nagybátyja, Saríf Husszein bin Nasszer volt.⁵⁰

Összegzés

A két ország között tehát nem volt élénk diplomáciai kapcsolat, az érintkezés csupán a jordániai eseményekről való tájékozódásra terjedt ki, és mint láthattuk, magyar részről nem is történt kezdeményezés a kapcsolatok elmélyítésére. Ez elsősorban annak tulajdonítható, hogy hazánk nem kívánt ennél szorosabb kapcsolatot kialakítani a Nyugat-barát Jordániával, amelynek bélyegét az arab állam a hatnapos háború után sem tudta eltüntetni, pedig ekkortól figyelhető meg Jordánia részéről a szocialista országokkal (elsősorban a Szovjetunióval) való tudatos kapcsolatkeresés. Közrejárhatott talán az is, hogy az arab állam évekkel a diplomáciai kapcsolatok felvétele után sem akkreditált nagykövetet Budapestre.

A diplomáciai kapcsolatokkal szemben a kulturális és a kereskedelmi kapcsolatok jóval élénkebbek voltak, mégis hiányérzetünk lehet abban a tekintetben, hogy államközi egyezmények mégsem kötöttek a kísérletek ellenére sem. S bár e kapcsolatok élénknek számítanak a diplomáciai kapcsolatokhoz képest, mégis nagyon aránytalanok. Ismert okok miatt Magyarország Jordániával folytatott kereskedelmi forgalmának 100%-a export. De ezt az aránytalanságot a kulturális-tudományos kapcsolatok tekintetében is megfigyelhetjük. *

FELHASZNÁLT IRODALOM

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

Külgügyminisztérium Titkos Iratok (XIX-J-1-j)

Külgügyminisztérium Adminisztratív Iratok (XIX-J-1-k)

⁴⁸ Adm. iratok 1966. 23. d. 1182-1

⁴⁹ Magyarország a jordániai mellett az izraeli orvos-kongresszusra is meghívást kapott. Az 1967-es háború miatt azonban (melynek következtében Magyarország megszakította a diplomáciai kapcsolatokat Izraellel) magyar delegáció nem vett részt az izraeli konferencián, azon „részvételünk nem volt kívánatos”. Adm. iratok. 1967. 1949-7

⁵⁰ Adm. iratok 1965. 27. d. 843-2; 843-4

MSZMP Külügyi Osztály iratai (M-KS 288-32)

Magyar életrajzi lexikon 1000-1990 (Főszerk: Kenyeres Ágnes). <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/index.html>

Népszabadság

FERWAGNER PÉTER ÁKOS – KOMÁR KRISZTIÁN (2003): *Arafat*. Szeged, Maxim

FERWAGNER PÉTER ÁKOS – KOMÁR KRISZTIÁN – SZÉLINGER BALÁZS (2003): *Terrorista szervezetek lexikona*. Gavrilo Princip-től Oszama bin Ladenig. Szeged, Maxim.

GAZDAG FERENC – KISS J. LÁSZLÓ (szerk.) (2004): *Magyar külpolitika a 20. században*. Tanulmányok. Budapest, Zrínyi.

GILBERT, MARTIN (2000): *Izrael története*. Budapest, Pannonica.

J. NAGY LÁSZLÓ (2006): *Magyarország és az arab térség*. Szeged, JATEPress.

ROBINS, PHILIP (2004): *A History of Jordan*. Cambridge, Cambridge University Press.

ROMSICS IGNÁC (2010): *Magyarország története a XX. században*. Budapest, Osiris.

SALIBI, KAMAL (1998): *The Modern History of Jordan*. London, I.B. Tauris.

SZILÁGYI PÉTER (2013): *A líbiai monarchia a függetlenségtől a nacionalista forradalomig, 1951–1969*. Doktori értekezés. Szeged, SZTE BTK.

PRANTNER ZOLTÁN PhD

prazo@freemail.hu

tudományos segédmunkatárs (SZTE-BTK)

Függetlenség vagy unió? Szeparatista tendenciák Jemenben

Independence or Union? Separatist Tendencies in Yemen

Abstract Mainly three oppositional organization threat the stability of the Yemeni state: the al-Qaeda in the Arabian Peninsula, the Iranian orientation al-Houthi Movement and the Southern Movement. The latter has tried to enforce its demands with peaceful demonstrations in the beginning. However, the objectives as well as the applied methods and tools of the movement have radicalized during the last years due to the governmental violence. Nowadays, a considerable part of the supporters are devoted to the fully secession of the southern part and the re-establishment of the South Arabian State. The danger of the dissolution of the unified Yemeni state grows by the political vacuum that has emerged after the al-Houhi coup in September 2014, as well as after the actions against President al-Hadi in February 2015.

Keywords Southern Movement, President Saleh, al-Houthi rebellion, President al-Hadi, al-Qaeda in the Arabian Peninsula, National Dialogue Conference, union, secessionism

DOI 10.14232/belv.2015.3.6

<http://dx.doi.org/10.14232/belv.2015.3.6>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article:

Prantner, Zoltán (2015): Függetlenség vagy unió? Szeparatista tendenciák Jemenben. *Belvedere Meridionale* 27. évf. 3. sz. 56–65. pp

ISSN 1419-0222 (print) ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

Előzmények

A mai Jemen 1990. május 22-én jött létre a Jemeni Arab Köztársaság és a Jemeni Népi Demokratikus Köztársaság békés uniójával. Az egyesülés tulajdonképpen a déli rész kiszolgáltatott helyzete miatt valósulhatott meg, amibe főleg az addigi kommunista támogatás elvesztése és az 1986-ban vívott rövid, de annál véresebb hatalmi harc miatt jutott. Nagyon hamar megmutkoztak emiatt a két rendszer eltérő jellegéből fakadó ellentétek, valamint az északi rész központosítási törekvései Dél rovására. Az új állam kulcspozícióinak kisajátítása, az 1990-es évek elején kibontakozott gazdasági krízis és a politikai életben bekövetkezett jobbratolódás végül polgárháborúba torkollott, ami 1994. július 7-én az északiak győzelmével zárult le.¹

A nemzeti egység helyreállítása után a Száleh-rezsim nem tanult hibáiból és a korábbi problémaforrások továbbra is aktuálisak maradtak. A déliek legnagyobb csalódására a hatalom megosztásáról 1990-ben kötött egyezményben foglalt elvek ellenére Száleh pártja kizárólagosan uralta az országot. A választásokat rendszeresen elcsalták, rohamosan terjedt a korrupció, a nőket háttérbe szorították a közéletben, kizárták őket a tudományos életből és nem vállalhattak közhivatalt. Rendszeresen előfordult mindezek mellett a földek törvénytelen kisajátítása, az országrész természeti kincseiből és erőforrásaiból származó bevételt pedig északi befolyásos személyek magáncélra költötték. Az eluralkodott instabilitást és a társadalmi ellenállást csak növelte a kiugróan magas munkanélküliség, valamint a törzsi szerkezet és az iszlám fundamentalizmus újjáéledése.² A legnagyobb felháborodást a több százezer közalkalmazott és katonatiszt idő előtti nyugdíjazása és északiakkal való helyettesítése váltotta ki. A foglalkozásuktól megfosztott hivatalnokoknak az állam rendkívül csekély életjáradékot állapított meg, amit azután sokszor éveken át nem folyósított.³

A Déli Mozgalom megalakulása

A károsultak végül 2007 májusától Naszír Ali an-Nuba tábornok vezetésével heti rendszerességgel szerveztek békés ülősztrájkokat, amelyeken eleinte csak egyenlő jogokat, valamint a gazdasági és politikai diszkrimináció megszüntetését követelték. A tömegdemonstrációkat rövidesen támogatásáról biztosította a déli országrész egykori politikai elitje is. A megmozdulások emiatt meglepően hamar általános jelenséggé váltak a déli régiókban. A bizalomvesztett Száleh elnök az északi résszel szemben itt nem tudta kijátszani egymás ellen a törzseket és politikai frakciókat, ezért megpróbált együttműködést kialakítani a mozgalom vezetésével. A mellőzött katonatiszteknek például felajánlotta, hogy ismét visszahelyezik őket az aktív szolgálatba, amennyiben lemondanak a politizálásról. A javaslatot az érintettek kategorikusan visszautasították, mint ahogy nem járt eredménnyel az elkobozott földek visszaadására tett indítvány sem.

A demonstrációk 2007. július 7-én a Déli Mozgalom vagy más néven al-Hirak al-Dzsanúbi megalakulásához vezettek, mely nyíltan deklarálta eltökélt szándékát az 1990. május előtti status quo békés eszközökkel való helyreállítására. Szanaa ekkor pártütőnek kiáltotta ki őket és a mozgalom visszafogottságával ellentétben rendkívül brutálisan reagált. Október 14-én Radfanban a brit megszállás elleni lázadás kezdetét ünneplő tömegbe lőttek, és megöltek négy

¹ PRANTNER 2008.

² NOVAK September 2010.

³ DAHLGREN 2008.

fiatalt ugyanabban az utcában, ahol 44 évvel korábban hét jemenivel végeztek a gyarmati katonák.⁴ Ezt követően az erőszakmentes nagygyűléseket és üléssztrájkokat a biztonsági erők számos alkalommal éleslőszer bevetésével oszlatták fel, ami több száz demonstráló életét követelte. A sebesültektől megtagadták az orvosi ellátást, az elégedetlenkedők megfélemlítésére pedig mindennapossá váltak a törvénytelen gyilkosságok, az önkényes letartóztatások és a fogolykínzások. Korlátozták emellett a gyülekezési és a szólásszabadságot, a rendeletet megszegő újságírókat pedig őrizetbe vették.⁵

A hatóságok határozott fellépése ellenére a szervezet népszerűsége rohamosan gyarapodott főleg Áden környékén és Dzsaafa vidékén. A függetlenségi követelés hatására még olyan meghatározó déli törzsek is csatlakoztak a szakadárokhöz, amelyek addig a Száleh-rendszer elkötelezett híveinek számítottak.⁶ 2009-től a Déli Mozgalommal szövetségre lépett különböző fegyveres csoportok már szembeszálltak a kormányerőkkel és számos összecsapásra került sor Ádenben és a nagyobb déli városokban. Megfélemlítésükre Szanaa 2010 márciusában és májusában még a hadsereget is bevetette, miután Washington belügynek nyilvánította a déli kérdést. A kormányellenes-érzelmű településeket harcokcsikkal kerítették be, tüzéségi csapást mértek rájuk, a seélyszállítmányok célba juttatását pedig folyamatosan akadályozták. A tömeges letartóztatások és az éleslőszer rendszeres használata ellenére a jemeni belügyminisztérium bejelentése szerint 2009-től 2010 első feléig a biztonsági erők 254 katonája és tiszteje halt meg a Déli Mozgalommal vívott összecsapásokban, 1 900-an pedig megsebesültek.⁷ A statisztika még megdöbbentőbb, ha figyelembe vesszük, hogy csak 2010 első három hónapja alatt 245 tüntetésre, illetve sztrájkra került sor, ami mellett 87 merényletet hajtottak végre. Mindez 8 polgári lakosnak és a biztonsági erők tíz tagjának követelte az életét, 120-an pedig megsebesültek.⁸

A szeparatisták és az „arab tavasz”

A szeparatista mozgalom 2011 elején csatlakozott a kormányellenes erőkhöz. Az ideiglenes szövetséget azonban hamar szertefoszlatták az érdekellentétek, amikor a déliek kénytelenek volt szembesülni azzal a ténnyel, hogy az Iszlám Párt vezette iszlamista többségű ellenzék sérelmeik orvoslása helyett sokkal inkább önös politikai céljaira koncentrált. Emiatt a hatalom északi monopolizálására és a déli erőforrások kisajátítására hivatkozva bojkottálták az 2012. februári választásokat annak ellenére, hogy a megbuktatott Száleh köztársasági elnök utódjának jelölt al-Hádi maga is délről származik. A bejelentés mellett konkrét lépéseket is tettek a választások megakadályozására. A Békés Mozgalom Tanácsa a Dél Felszabadítására társadalmi elégedetlenségre és a szavazásoktól való távolmaradásra szólította fel híveit. A többi szervezet azonban még ennél is tovább ment és nem rettent vissza az erőszakos akcióktól sem. Ahogy a választás napja közeledett, aktivistáik ellenőrzőpontokat állítottak fel az utakon Áden, Lahedzs és Daleh tartományokban, merényletet kíséreltek meg több városban a szavazóhelyiségek, rendőrőrsök és kormányzati hivatalok ellen, a potenciális szavazókat sok esetben életveszélyes fenyegetésekkel akarták otthonmaradásra bírni, al-Hádi beiktatásának napján pedig egy öngyilkos merénylet

⁴ DAY March 2010. 9.

⁵ In the Name of Unity 2009.

⁶ A Polgári Jogok Jemeni Központjának bejelentése szerint 2010 elején a korábbi Dél-Jemeni Népköztársaság területén élő felnőtt lakosság mintegy 70%-a támogatta az elszakadás gondolatát. (NOVAK January 29, 2010)

⁷ Yemen after Saleh: A future fraught with violence. May 27, 2011.

⁸ 18 killed in south Yemen violence this year: report. April 17, 2010.

legkevesebb 26 emberrel végzett Mukallában az elnöki palota bejáratánál.⁹

A Déli Mozgalom támogatóinak túlnyomó többsége **határozottan elzárkózott a 2013 márciusára meghirdetett nemzeti párbeszédbe való bekapcsolódástól** is. Szanaa emiatt 2013. február elejétől a támogatók ellen alkalmazott repressziókkal akarta kikényszeríteni az együttműködést, ami azonban csak tovább rontott az amúgy is kényes helyzeten. A fordulópont 21-én, al-Hádi elnök beiktatásának első évfordulóján következett be, amikor a kormányerők újfent éleslőszerszel lőttek a tüntetők közé Ádenben és megöltek 4–9 civilt. Az erőszakhullám már másnap áttért Hadramaut, Abjan, Sabva és Daleh tartományokra, ahol a szervezet harcosai lezárták a főbb közlekedési útvonalakat, valamint támadásokat intéztek az **Isláh Párt épületei és északiak tulajdonában lévő üzletek** ellen. Február 24-én a Népi Mozgalom a Dél Felszabadítására elnevezésű csoport már nyílt fegyveres harcot hirdetett meg az elszakadás kivására.¹⁰

A kormány az instabillá vált helyzetet egyszerre próbálta politikai és katonai eszközökkel kezelni. Hádi elnök február 24-én Ádenbe és Abjanba utazott, ahol megbeszéléseket folytatott a helyi vezetőkkel. Ugyanekkor páncélozott járműveket és a Központi Biztonsági Erők egységeit vezényelték a lázongó tartományokba az indulatok megfékezésére.¹¹ Azonban ekkor már sem a politikai gesztus, sem pedig az erődemonstráció nem érte el a kívánt hatást. A tüntetők márciusban ismét kövekkel és égő autógumikkal torlaszolták el az utakat. A rendőrség ezúttal is fegyvert alkalmazott a polgári engedetlenség letörésére és két embert lelőttek. Az 1994-es háború lezárásának 19. évfordulóján a demonstrálók már több városban nyíltan a déli rész „megszállásának” végét követelték, amit arab vagy nemzetközi felügyelet mellett lefolytatott tárgyalásokkal tartottak elképzelhetőnek.

A Déli Mozgalom megosztottsága

Szanaa szerencséjére ekkor a szakadárok maguk is megosztottak volt. A mozgalmat alapvetően a kormányellenes érzület és az egyenlő elbánás követelése tartotta össze, a megvalósításáról azonban az egyes csoportok szerteágazó elképzelést vallottak.¹² Nem volt egységes vezetése, mely közös irányvonalat tudott volna kidolgozni. Ugyancsak hiányzott egy karizmatikus vezető, aki hatékonyan tudta volna koordinálni annak **végrehajtását**. **Az egyes csoportok emiatt egymással is rivalizáltak**, amit a különböző politikai célok mellett felerősített az általuk vallott eltérő ideológiai meggyőződés is. A hadramauti vidék lakossága például teljesen önálló, Ádentől és Szanaától is független államot szeretett volna létrehozni. Komoly viták zajlottak arról is, hogy az 1990 előtti független szocialista államot restaurálják, vagy föderális alapokon alakítsák át a jelenlegi államot, ami nagyobb autonómiát biztosítana az egyes régióknak. Természetesen voltak olyanok is, akik türelemre intettek és több időt akartak adni al-Hádi technokrata kormányának a problémák kezelésére.¹³

⁹ Yemen bomb attack 'kills at least 26 people' in Mukalla. February 25, 2012.

¹⁰ GORDON February 28, 2013.

¹¹ Ali Ba-Tuvab, a Déli Mozgalom Hadramauti Legfőbb Tanácsának vezető helyettese szerint 2013 tavaszán a jemeni fegyveres erők mintegy 70–80%-a állomásozott a négy déli katonai körzetben. (MOUZAHEM May 31, 2013)

¹² A mozgalmon belül hét csoport rendelkezett jelentős befolyással: a Déli Békés Küzdelem Mozgalma, a Tanács a Békés Forradalom Vezetésére, a Dél Függetlenségének Fő Nemzeti Fóruma, a Dél Felszabadításának Fő Nemzeti Tanácsa, a Déli Fiatalok Uniója, a Déli Békés Küzdelem Nemzeti Fóruma, valamint a Békés Mozgalom Tanácsa a Dél Felszabadítására.

¹³ REARDON December 03, 2014.

Legvégül meg kell állapítani, hogy a Szanaa-ellenes erők rendkívül színes ideológiai háttérrel rendelkeztek. A Déli Mozgalom híveinek többsége az egykori állampárt, a Jemeni Szocialista Párt eszméjével rokonszenvezett. Jelentős volt mellettük ugyanakkor az iszlamisták, a monarchista érzelműek és a konzervatív törzsek tagjainak aránya.

A konfliktus eskalálódása

A déliek legnagyobb csalódására a Nemzeti Párbeszéd Konferencia semmilyen elfogadható alternatívát nem kínált fel számukra, mivel a résztvevőknek nem sikerült konszenzusra jutnia a déli kérdésben.¹⁴ A mintegy 10 hónapos tanácskozás-sorozat alatt tartott 32 találkozáson sem tudott ugyanis a Déli Kérdés Munkacsoportja egy olyan új, mindenki számára elfogadható politikai rendszer elképzelését kidolgozni, amiben a déli rész megfelelő képviselettel rendelkezett volna. A helyzet még a megbeszélések ideje alatt különösen Hadramaut és Daleh tartományban mérgesedett el 2013 decemberében. A hónap elején ugyanis a biztonsági erők hat másik személlyel együtt tűzharcban végeztek Szaad ibn Habris sejjkel, a hadramauti törzsszövetség vezetőjével egy, a Szajjún város nyugati bejáratánál felállított ellenőrzőpontnál, ami tovább erősítette a szeparatisták és a helyi törzsek közötti kormányellenes szövetséget és növelte az al-Hádi elnökre nehezedő nyomást.¹⁵

Ezt még ugyanennek a hónapnak a végén egy még ennél is sokkal kínosabb incidens követte, ami végletekig felkorbácsolta a közhangulatot. 23-án ugyanis életét veszítette egy fiatalember abban az összecsapásban, ami azt követően robbant ki, hogy társaival együtt megpróbálta kitűzni az egykori dél-jemeni állam zászlaját egy kormányépületre. A négy nappal később megtartott temetésen azután még nagyobb tragédia következett be, amikor egy páncélos tüzet nyitott a gyászolókra és megölt 19 embert (köztük három gyereket és egy orvostanhallgatót).¹⁶ Másnap több száz felháborodott helyi lakos vonult az utcára. A 33. páncélos dandár katonái ismét fegyvert alkalmaztak a tiltakozók oszlatására, ami legkevesebb két ember életét követelte.¹⁷

Az ártatlan áldozatok megtorlására a Déli Mozgalom egyik kisebb frakciójának, a Déli Nemzeti Ellenállásnak a milicistái számos támadást intéztek a kormányerők támaszpontjai és katonai járőrei ellen. A szervezet közzétett nyilatkozatában a fegyveres harc folytatása mellett kötelezte el magát mindaddig, amíg fel nem szabadítják a déli országrészt és vissza nem állítják a Dél-Arábiai Államot.¹⁸ Ugyanakkor a Déli Mozgalom továbbra is erőszakmentes politikát szorgalmazó vezetői elutasították a Nemzeti Párbeszéd Konferencia azon elképzelését is, amelynek értelmében az országot hat régióból álló szövetségi állammá kívánták átalakítani, amelyek közül kettő – Áden és Hadramaut – délen terül el.¹⁹ Még a kompromisszumra készebb politikusok is minimum a két említett térség egyesítését tartották szükségesnek, hogy az ott

¹⁴ A Nemzeti Párbeszéd Konferencia 2013. szeptember 18-ára tervezett lezárását emiatt folyamatosan kitölték egészen 2014. január 24-ig.

¹⁵ AL-MOSHKI December 3, 2013.

¹⁶ LANGLOIS December 27, 2013.

¹⁷ A 33. páncélos dandár már korábban is közismert volt országszerte az ellenzékkel szemben tanúsított brutális fellépéséről. Leírhedtebb tettét 2011-ben követte el Taizzban, amikor felégette az ellenzéki tüntetők sátoztortáborát.

¹⁸ AL-KIBSI January 19, 2014.

¹⁹ Tették mindezt annak ellenére, hogy a javaslat szerint megkülönböztetett státuszt kapott volna önálló törvényhozási és végrehajtási hatalommal.

található természeti erőforrások birtokában hatékonyabban tudják kiegyenlíteni hátrányukat az északi résszel szemben.²⁰

A huszi lázadás következményei

2014. július 13-án az al-Hádi-kabinet közzétett döntése az üzemanyagárak radikális emeléséről (a benzin ára 62,5%-kal, a dízelé pedig 51%-kal emelkedett!) általános **elégedetlenséget** váltott ki országszerte. A kirobbant újabb zavargásokat kihasználva több ezer síita huszi tüntető lepte el a fővárost, ahol mindennapossá váltak az útlezárások és a kormányellenes demonstrációk.²¹ Szeptember 21-én végül megszállták a főváros stratégiai pontjait, amire válaszként Mohamed Baszindava miniszterelnök benyújtotta lemondását. Távozásával olyan belpolitikai anarchia alakult ki, ami végül al-Hádi köztársasági elnök és a kormány lemondásához vezetett 2015. január 22-én.

Délen maximálisan kiaknázták az északon kialakult zűrzavaros állapotokat, hogy érvényt szerezzenek a függetlenedési törekvéseknek. Alig két nappal Szanaa huszik általi elfoglalását követően nyugalmazott déli katonatisztek egy katonai tanács létrejöttét jelentették be. A vezetők felszólították a lakosságot, hogy vonuljanak a nagyobb városok utcáira, ahol az addig szerteágazó társadalmi elégedetlenségi mozgalmat egyesítve szervezett kampányt kívántak folytatni a városok feletti uralom megszerzéséért.²² Ezt október 14-én, a brit megszállás elleni lázadás kirobbanásának 51. évfordulóján tartott tömeggyűlésen elhangzott bejelentés követte, amelyben a Déli Mozgalom november 30-áig adott időt a kormánynak a biztonsági erők és a katonaság kivonására a déli régiókból.²³

2015. január 20-án huszi fegyveresek körülvették a köztársasági elnöki palotát, majd rövid összecsapást vívtak az őrséggel, hogy így kényszerítsék ki az elnöktől az alkotmány rájuk nézve kedvezőbb módosítását. Tettüket délen azonnal elítélték és a köztársasági elnök személye, valamint a politikai folyamatok elleni agresszív puccsnak értékelték. Ádenben emellett konkrét lépésekre is sor került, amikor a Legfőbb Biztonsági Bizottság lezáratta a város légi- és tengeri kikötőjét, valamint a jelentősebb közlekedési útvonalakat.²⁴ Egyes hírek arról is beszámoltak, hogy Áden a továbbiakban megtagadott minden együttműködést a fővárossal és nem volt hajlandó alávetni magát a huszik irányította központi kormány hatalmának. Ezt igazolta többek között a Legfőbb Biztonsági Bizottság által bevezetett rendkívüli állapot, valamint az a direktíva, amelynek értelmében a térség összes katonai bázisa, biztonsági szervezete és milíciája a továbbiakban kizárólag az ádeni központi parancsnokság utasításainak engedelmeskedhetett.²⁵

Január 23-án több jemeni nagyvároshoz hasonlóan Ádenben is ezrek tüntettek a huszi puccs ellen. A demonstrálók az ádeni nemzetközi repülőtérre és számos kormányépületre kitértek az egykori dél-jemeni állam zászlaját. Ugyanekkor Savba tartomány központjában, Atebben a helyi milíciák fegyveresei különösebb ellenállás nélkül elfoglaltak hat rendőrségi ellenőrzési pontot, amelyekre ugyancsak kitértek a dél-jemeni lobogót. Készültséget rendeltek el emellett a Népi

²⁰ Yemen to become federation of six regions. February 10, 2014.

²¹ A síita huszi lázadók 2004 óta kisebb-nagyobb megszakításokkal ugyan, de gyakorlatilag folyamatos fegyveres harcot vívnak a kormányerőkkel hitük és jogaik védelméért.

²² AL-BATATI September 30, 2014.

²³ AL-KARIMI October 16, 2014.

²⁴ BAYOUMY – GHOBARI January 21, 2015.

²⁵ Yemen's US-Backed President Quits; Country Could Split Apart. January 22, 2015.

Bizottság több ezer, Áden mellett állomásozó fegyveresének, hogy azonnal és hatékonyan szembe tudjanak szállni bármilyen lehetséges támadással.²⁶ Napokkal később a szeparatista mozgalom több vezetője bejelentette, hogy kiválnak a jemeni államból. A nyilatkozatokat ugyanakkor alapvetően inkább egyesek szándéknyilatkozatának értékelhetjük, mivel a teljes, nyolc tartományt magában foglaló déli rész teljes elszakadását senki sem említette a nyilvánosság előtt.²⁷

A belpolitikai káosz enyhítésére Abdul-Malik al-Huszi, a huszik egyik vezetője január 27-én érdekegyeztető megbeszélésre hívta a különböző politikai párokat és törzsi vezetőket. A Déli Mozgalom ezúttal is visszautasította a részvételt annak ellenére, hogy a hat főre tervezett „Átmeneti Elnöki Tanácsban” az északkal egyenlő képviseletet ajánlottak fel nekik. Elhatárolódtak Dzsamal Benomarnak, az ENSZ jemeni követének törekvésétől is, aki megbeszéléseket kezdeményezett egy lehetséges hatalommegosztási egyezmény létrehozására.²⁸

A jelenlegi helyzet

Az elszakadási törekvések sikerét hamarosan megkérdőjelezte, hogy a február 6-án feloszlott parlament számos tagja 15-én Ádenben gyűlt össze, amelyet a „megszállt” Szanaa helyett Jemen új fővárosává nyilvánítottak.²⁹ Ugyanezen a napon a déli Áden, Laheds és Mahra tartományok al-Hádihoz lojális kormányzói és politikai erői közös adminisztratív, biztonsági és politikai vezetőséget hoztak létre. A találkozó végén nyilvánosságra hozott közleményükben követelték a köztársasági elnök visszahelyezését, valamint Jemen államszövetséggé történő átalakítását a nemzeti párbeszéd során elfogadott irányelveknek megfelelően.³⁰ Másnap az al-Hádi elnök testvére, Nasszer által vezetett Ádeni Népi Bizottság milicistái összecsaptak a huszikkal szövetséges Különleges Biztonsági Erőkkel Ádenben és mintegy öt órás tűzharc után elfoglalták az egyik legnagyobb erőművet, több kormányzati épületet, a szabadkereskedelmi zóna hivatalait és – meg nem erősített hírek szerint – a televízióállomást.³¹

Február 21-én Ádenbe érkezett a házi őrizetéből időközben kiszabadult al-Hádi elnök, aki visszavonta a parlament által amúgy sem jóváhagyott lemondását, valamint érvénytelennek és alkotmányellenesnek nyilvánította a huszik összes, 2014. szeptember 21-e után hozott intézkedését. Beszédében a Nemzeti Párbeszéd Konferencia folytatására szólított fel, amelyet a huszi milíciák befolyási övezetén kívül eső Ádenben vagy Taizzban tartott elképzelhetőnek.³² A következő napon számos déli kormányzóval, valamint a hadsereg és a biztonsági szolgálat vezetőivel folytatott megbeszéléseket. A tárgyalások után Áden kormányzója bejelentette, hogy a helyzet normalizálódásáig al-Hádi a városból fogja irányítani az államot és ott fogadja audienciára a külföldi delegációkat.³³

A nyilatkozatokat mély megdöbbenéssel vették tudomásul a szeparatista mozgalom hívei. Ők ugyanis azt remélték, hogy szülőföldjén maga al-Hádi is felkarolja a függetlenség gondolatát és a mozgalom élére áll. A családott lakosok százával vonultak az utcára, ahol az egység elleni

²⁶ Separatists seize police checkpoints in Aden. January 24, 2015.

²⁷ BAYOUMY January 25, 2015.

²⁸ Yemen's Houthis hold boycotted talks with single party. January 31, 2015.

²⁹ Anti-Houthi Yemenis call on GCC to intervene. February 15, 2015.

³⁰ Yemen's Houthi militiamen defy 'threats'. February 15, 2015.

³¹ MUKHASHAF February 16, 2015.

³² Yemen's ousted president Hadi calls for Houthis to quit capita. February 22, 2015.

³³ Yemen leader meets governors after fleeing capital. February 22, 2015.

jelszavakat skandáltak. Vezetőik figyelmeztetései ellenére azonban kétséges, hogy belátható időn belül teljesüljön a vágyuk. Hivatalos körök nyilatkozata szerint a mozgalom még mindig túl gyenge és törékeny a függetlenség elnyeréséhez. Ezzel szemben az ádeni kormányzó arról nyilatkozott, hogy a déli országrész lakosságának túlnyomó része az unió híve, akik támogatják Jemen szövetségi állammá való átalakítását.³⁴

Konklúzió

Még ha erős kritikával is fogadjuk a kormányzó szavait, akkor is vannak elgondolkodtató érvek, amelyek inkább a függetlenségi mozgalom ellen, mint mellette szólnak. Az első és talán a legfontosabb gazdasági jellegű. Noha Jemen 22 millió fős lakosságának mindössze 20%-a él a lázongó déli régiókban, mégis itt koncentrálódnak az állami jövedelemforrások túlnyomó része. A teljesség igénye nélkül: a hadramauti régióból származik például a kőolaj-kitermelés 80%-a és itt találhatók a jelentősebb finomítók, kikötők és halászfertőzések. Elvesztésüket nem engedheti meg magának Szanaa, mivel az végleg romba döntené az ország amúgy is kritikus gazdasági életét és tovább mélyítené a kialakult humanitárius válságot.

Ténykérdés ugyanakkor az is, hogy a kialakult hatalmi vákuumban sem módja, sem pedig lehetősége nincs a szeparatista törekvések elfojtására. Az ország új huszi vezetése nem élvez egyöntetű támogatást sem külföldön, sem belföldön, sőt. A nagyobb városokban számos tüntetésre került sor februárban, az állam irányítására felállított Forradalmi Bizottságot pedig nem ismeri el legitim testületnek sem az ENSZ, sem pedig az USA és az Öböl menti Együttműködés Tanácsa.

Mindez azzal fenyeget, hogy a jemeni állam Szomáliához hasonlóan egymással rivalizáló, fegyveres csoportok által uralt és irányított régiókra fog széthullani. Ennek egyik szinte azonnali következménye az országban amúgy is erős pozíciókkal rendelkező al-Kaida további erősödése lenne.³⁵ Amennyiben pedig ez megtörténik, az nemcsak hiábavalóvá tenné az elmúlt hónapok során elért jelentős eredményeket a terrrorszervezet ellen vívott harcban, hanem ugrásszerűen növelné a nyugati világ, valamint a szomszédos Szaúd-Arábia ellen irányuló veszélyt. Kérdéses emiatt, hogy mikor és milyen eszközökkel fog beavatkozni a külföld, hogy elkerülje ennek be-
következtét. Ha pedig erre sor kerül, akkor a fent említett gazdasági szükségszerűségek miatt vélhetően nemcsak, hogy nem fogja támogatni a déli szeparatista törekvéseket, hanem konkrét lépéseket is fog tenni az elszakadás megakadályozására. Valószínűsíthető emiatt, hogy a déli lakosság, legalábbis rövidtávon, maximum a jemeni szövetségi állam létrejöttét és nagyobb autonómia megszerzését remélheti, saját, szuverén hazát azonban nem.

✱

³⁴ McDONNELL – BULOS February 22, 2015.

³⁵ Ezt igazolná, hogy az Ansar as-Saría, az al-Kaida az Arab-félszigeten fedőszervezete a zűrzavart kihasználva 2015 februárjában elfoglalta a hadsereg egyik katonai bázisát a déli Savba tartományban. (MADABISH February 13, 2015)

FELHASZNÁLT IRODALOM

- AL-BATATI, SAEED (September 30, 2014): Divided south Yemen separatists vow to achieve independence. *Middle East Eye*. <http://www.middleeasteye.net/news/divided-south-yemen-separatists-vow-achieve-independence-830553601> Hozzáférés: 2015. február 10.
- BAYOUMY, YARA – GHOBARI, MOHAMMED (January 21, 2015): Yemen's President Under Guard Of Houthi Rebels. *The World Post* http://www.huffingtonpost.com/2015/01/21/yemen-president-houthi-guard_n_6514692.html Hozzáférés: 2015. február 10.
- BAYOUMY, YARA (January 25, 2015): Yemen risks disintegration as south rejects Shi'ite group's takeover. *Reuters*. <http://www.reuters.com/article/2015/01/25/us-yemen-security-fragmentation-analysis-idUSKBN0KY0BR20150125> Hozzáférés: 2015. február 11.
- DAHLGREN, SUSANNE (2008): The Southern Movement in Yemen. *ISIM Review* Issue 1, Vol. 22, Leiden, 50–51.
- DAY, STEPHEN (March 2010): *The Political Challenge of Yemen's Southern Movement*. Carnegie Papers, No. 108, Washington DC.
- GORDON, SACHA (February 28, 2013): Desknote: The Southern Movement Uprising. *AEI Critical Threats* <http://www.criticalthreats.org/yemen/gordon-southern-movement-uprising-february-28-2013> Hozzáférés: 2015. február 07.
- AL-KARIMI, KHALID (October 16, 2014): Southern Movement calls on government employees to leave. *Yemen Times* <http://www.yementimes.com/en/1825/news/4445/Southern-Movement-calls-on-government-employees-to-leave.htm> Hozzáférés: 2015. február 10.
- AL-KIBSI, MOHAMED (JANUARY 19, 2014): Lead by al-Beidh Southern National Resistance declares war against army forces. *Yemen Daily News* <http://mohammedalkibsi.blogspot.hu/2014/01/lead-by-al-beidh-southern-national.html> Hozzáférés: 2015. február 10.
- LANGLOIS, JILL (December 27, 2013): Artillery shells hit funeral tent in Yemen, killing 19. *Global Post* <http://www.globalpost.com/dispatch/news/regions/middle-east/131227/artillery-shells-hit-funeral-tent-yemen-killing-13> Hozzáférés: 2015. február 10.
- MADABISH. ARAFT (February 13, 2015): Yemen's separatists blame army for Al-Qaeda gains in south. *Asharq Al-Awsat* <http://www.aawsat.net/2015/02/article55341444/yemens-separatists-blame-army-al-qaeda-gains-south> Hozzáférés: 2015. február 24.
- MCDONNELL, PATRICK J. – BULOS, NABIH (February 22, 2015): Yemen port city of Aden seethes with separatist fervor. *The Los Angeles Times* <http://www.latimes.com/world/middleeast/la-fg-yemen-aden-20150223-story.html#page=1> Hozzáférés: 2015. február 24.
- AL-MOSHKI, ALI IBRAHIM (December 3, 2013): Local sheikh and six others killed at security checkpoint in Sayoun. *Yemen Times* <http://www.yementimes.com/en/1734/news/3186/Local-sheikh-and-six-others-killed-at-security-checkpoint-in-Sayoun.htm> Hozzáférés: 2015. február 10.
- MOUZAHEM, HAYTHAM (May 31, 2013): South Yemen Activists Push for Independence. *Al-Monitor* <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2013/05/south-yemen-movement-al-qaeda-threat-exaggeration.html#> Hozzáférés: 2015. február 07.
- MUKHASHAF, MOHAMMED (February 16, 2015): Forces loyal to president seize parts of Yemen's economic hub. *Reuters* <http://www.reuters.com/article/2015/02/16/us-yemen-security-idUSKBN0LK0R320150216> Hozzáférés: 2015. február 24.
- NOVAK, JANE (January 29, 2010): Southern Yemen: 70% favor secession poll shows. *Examiner.com* <http://www.examiner.com/yemen-headlines-in-national/southern-yemen-70-favor-secession-poll-shows> Hozzáférés: 2015. február 05.
- NOVAK, JANE (September 2010): Comparative Counterinsurgency in Yemen. *Middle East Review of International Affairs*. Vol. XIV. No. 3. <http://www.gloria-center.org/2010/09/novak-2010-09-02/> Hozzáférés: 2015. február 05.
- PRANTNER ZOLTÁN (2008): A két Jemen egyesítésének problémája, 1967–1994. In V. *Magyar Politikai Földrajzi Konferencia – A nagy terek politikai földrajza*. PTE TTK Földrajzi Intézet Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja, Pécs, 109–119.

- REARDON, MARTIN (December 03, 2014): South Yemen and the question of secession. *Al-Jazeera*. <http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2014/12/south-yemen-question-secession-201412351732176656.html> Hozzáférés: 2015. február 10.
- ZIMMERMAN, KATHRINE (February 12, 2014): Yemen's Pivotal Moment. *AEI Critical Threats*. <http://www.criticalthreats.org/yemen/zimmerman-yemens-pivotal-moment-february-12-2014> Hozzáférés: 2015. február 10.
- 18 killed in south Yemen violence this year: report. *Relief Web* April 17, 2010. <http://reliefweb.int/report/yemen/18-killed-south-yemen-violence-year-report> Hozzáférés: 2015. február 05.
- Anti-Houthi Yemenis call on GCC to intervene. *Al-Jazeera* February 15, 2015. <http://www.aljazeera.com/news/2015/02/yemen-meeting-called-security-scare-150215075459345.html> Hozzáférés: 2015. február 24.
- In the Name of Unity. *Human Rights Watch*. 2009. December 15. 25–70. <http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/southyemen1209webwcover.pdf> Hozzáférés: 2015. február 5.
- Separatists seize police checkpoints in Aden. *GulfNews.com*. January 24, 2015. <http://gulfnews.com/news/gulf/yemen/separatists-seize-police-checkpoints-in-aden-1.1445936> Hozzáférés: 2015. február 10.
- The Hiraq Movement. *Islamopedia Online*. <http://www.islamopediaonline.org/country-profile/yemen/political-landscape/hirak-movement> Hozzáférés: 2015. február 10.
- Yemen after Saleh: A future fraught with violence. *The Muslim News* May 27, 2011. <http://archive.muslimnews.co.uk/paper/index.php?article=5273> Hozzáférés: 2015. február 05.
- Yemen bomb attack ,kills at least 26 people' in Mukalla. *BBC News*. February 25, 2012. <http://www.bbc.co.uk/news/world-17164558> Hozzáférés: 2015. február 05.
- Yemen leader meets governors after fleeing capital. *Mail Online* February 22, 2015. <http://www.dailymail.co.uk/wires/afp/article-2963901/Yemen-leader-meets-governors-fleeing-capital.html> Hozzáférés: 2015. február 24.
- Yemen to become federation of six regions. *BBC News* February 10, 2014. <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-26125721> Hozzáférés: 2015. február 10.
- Yemen's Houthis hold boycotted talks with single party. *Al-Jazeera* January 31, 2015. <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2015/01/yemen-houthis-hold-boycotted-talks-single-party-150130225551929.html> Hozzáférés: 2015. február 11.
- Yemen's Houthi militiamen defy ,threats'. *Times of Oman* February 15, 2015. <http://www.timesofoman.com/News/47326/Article-Yemens-Houthi-militiamen-defy-threats> Hozzáférés: 2015. február 24.
- Yemen's ousted president Hadi calls for Houthis to quit capital. *The Star Online*. February 22, 2015. <http://www.thestar.com.my/News/World/2015/02/22/Yemens-ousted-president-Hadi-calls-for-Houthis-to-quit-capital/> Hozzáférés: 2015. február 24.
- Yemen's US-Backed President Quits; Country Could Split Apart. *The New York Times* January 22, 2015. http://www.nytimes.com/aponline/2015/01/22/world/middleeast/ap-ml-yemen.html?_r=0 Hozzáférés: 2015. február 10.

JUHÁSZ PÉTER

p.juhasz2003@gmail.com
PhD-hallható (SZTE BTK)

A honfoglalók létszámának kérdéséhez

— Population of a Hungarian tribes in the 9th. century —

Abstract The number of the conquering Hungarians is a long debated issue in the Hungarian historical research. The main source of calculations is based upon the so-called Muslim Ġayhānī-tradition (Ibn Rusta, Gardizi) which states that the Hungarian king (k.n.de-kündü) rode out with 20.000 horsemen. Besides this, the medieval Hungarian conscriptions and the number of graves from the age of the Hungarian conquest of the Carpathian Basin constitute a rather small source-basis of these demographical hypotheses. Some scholars supposed that the number of the population of the conquering Hungarian and Qabar tribes was about 400.000–500.000. Other scholars calculated a much smaller Hungarian population about 100.000. It has been even assumed that the number of Hungarians was not more than 14.000. It was debated whether the army of the Hungarians could have been 20.000 (2 tumens), or it was much smaller. All these calculations depend on the economy and way of life of the conquering Hungarians in the 9-10th centuries (nomad or semi-nomad). According to the author of the study, we can estimate the Hungarian army at about 14.000-20.000 and if we accept their nomadic way of life and multiple their number with 5-6, we can estimate their numbers 30.000–100.000, which seems to be a realistic judging.

Keywords population, Hungarian tribes, 9th century

DOI 10.14232/belv.2015.3.7

<http://dx.doi.org/10.14232/belv.2015.3.7>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article:

Juhász Péter (2015): A honfoglalók létszámának kérdéséhez. *Belvedere Meridionale* 27. évf. 3. sz. 66–76. pp

ISSN 1419-0222 (print) ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

Az alábbi tanulmányban arra a fontos kérdésre keresek választ, hogy mekkora lehetett a honfoglaló magyar és kavar törzsek népességének létszáma. Először a történeti kutatásban felmerült hipotéziseket, becsléseket tekintem át, és ezeket is felhasználva fogalmazom meg saját feltevésemet ebben a nemcsak demográfiai szempontból fontos kérdéskörben.

A honfoglalók létszámának a szakirodalomból ismert becsléseit alapvetően az egyes szerzőknek a magyarság életmódjával kapcsolatos felfogása határozza meg, tekintettel arra, hogy írott forrásaink e tekintetben nem adnak biztos felvilágosítást. A kutatók jellemzően két eljárást követtek. Egyesek a 9. század utolsó harmadára (870–880 körülre) – tett muszlim forrásadatból indultak ki, amely 20 ezer lovasban határozta meg a magyarság haderejét. A Dzsajhání-hagyományt (Ibn Ruszta, Gardízi stb.) képviselő híradás szerint „főnökük 20 ezer lovassal vonul ki.”¹ Mások pedig későbbi, középkori adatokból visszakövetkeztetve igyekeztek megállapítani a honfoglalók és a helyben találtak létszámát.

Pauler Gyula úgy vélekedett, hogy a 9. századi magyarság Levediában élve mintegy 100 ezer főt számálhatott családostul. Pauler az Ibn Rusta munkájában szereplő 20 ezer lovasból álló magyar haderőből indult ki, Danilevszkynek és Grigorjevnek a nomád népek feltehető létszámáról leírt megállapításai is felhasználva. Pauler 5 fős családokkal, és minden családból egy harcossal számolhatott.²

Molnár Erik a 15. század végi Magyarország lakosságszámát 3,4 millióra tette, és ebből számolt visszafelé, századonként $\frac{1}{6}$ növekedéssel számolva. Így a 13. század végére mintegy 2,5 millió fős, a 11. század végére 1,8 millió, a 10. század végére 1,5 millió, a honfoglalás időpontjára 1,35 milliós népességet állapított meg.³

Elsőként Györffy György vizsgálta részletesen Magyarország népesedési viszonyait a teljes Árpád-kori időszakot tekintve. A kora Árpád-kor, a 11–13. század népességét néhány ismert területű település népsűrűségi adatai, egykorú jövedelmi összeírások, valamint a 14. század eleji pápai tizedjegyzék alapján kísérelte meghatározni. Olyan jelentős népességpusztulást tételezett fel a tatárjárás következtében, hogy elképzelése szerint a 13. század végén, a 14. század elején még mindig a 12. század végi 1,8–2,2 milliós lakosságszámmal bírt Magyarország, tehát a népesség stagnálását tételezte fel. A 11. században egymillió, a honfoglalás időpontjában pedig mintegy 600 ezer fős népességgel számolt, amelyből 400 ezer a honfoglalók, 200 ezer pedig a helyben találtak létszáma lenne. A honfoglalók létszámát oly módon állapította meg, hogy a Dzsajhání-hagyomány 20 ezer magyar lovasról szóló adatát csak a nemzetségfők lovas katonai kíséretének értelmezte, és a 17. századi székely állapotok alapján állapította meg a lovas katonai kíséret és a köznép 1:4, 1:4,5 körüli arányát. Ezt az arányt használva a lovas kíséret 20 ezer családjához a köznép 80 ezer családját hozzáadva jutott el a 100 ezer etelközi magyar családhoz, majd ezt a besenyő támadás és egyéb veszteségek miatt 20 ezerrel csökkentve a 400 ezer főnyi honfoglalóhoz.⁴

Györffy a bizánci történetíró, Kinnamos 12. századi adatát is felhasználta, amely szerint 50 vármegye egyenként 400 főt adott a magyar haderőbe.⁵ Mivel Györffy a vármegyéket a 10. századi magyar nemzetségekre vezette vissza, a 20 ezer harcost a hét magyar és a három kavar törzs 50 nemzetsége által adott 400–400 katonával hozta összefüggésbe, a 10. századi nyolc besenyő törzs

¹ Ibn Ruszta híradására MEH 86.; HKÍF 32.; más fordítással Kmoskó 1997. 207.; ZIMONYI 2005. 35.

² PAULER 1899. II. 373–374. 5. jegyzet

³ MOLNÁR 1949. 248–249.

⁴ GYÖRFFY 1963. 45–62.

⁵ MORAVCSIK 1984. 29.

ismert számú, 40 nemzetsége segítségével következtetve a törzsek és nemzetségek arányára.⁶

Bartha Antal a honfoglalás kori magyarság lélekszámát a Dzsajháni-hagyomány említett adata alapján határozta meg, amely szerint a magyaroknak 20 000 lovasa volt. Elfogadta azt az álláspontot, amely szerint 1 felfegyverzett harcos kiállítása 4-5 család anyagi erejéből tellett ki. Ennek alapján kb. 100 000 családdal, összesen 500 000 főnyi népességgel számolt, mely számból a nem teljes családokat, és az etelközi és bulgáriai veszteségeket leszámítva mintegy 400 000-450 000 honfoglalót feltételezett. Ehhez járultak hozzá a Kárpát-medencében talált szláv és avar töredékek, amelyekkel az összlétszám 600 000 főnyire bővíthetett.⁷

Moór Elemér vitatta Bartha álláspontját a honfoglaló magyarság 400-500 ezer fős létszámáról, amellyel Bartha Moórnak a szláv földművelés és állattenyésztés felső-Tisza-vidéki magyar átvételéről alkotott hipotézisét kívánta megkérdőjelezni, a tárgyalt területnek ekkora népesség számára túlzottan kis méreteit hangsúlyozva. Moór azonban felhívta arra a figyelmet, hogy Hómannal szemben, aki hasonló létszámot tételezett fel, szerinte „nagyzó, romantikus” módon, az egykorú keleti forrásokra hivatkozó Erdélyi László 160-200 ezer főnyi, Bartucz pedig 100 ezer fő körüli honfoglalóval számolt. Moór úgy vélekedett, hogy az ekkortájt készülöben levő Szőke Béla-féle leletkataszter adatainak kiértékelése még alacsonyabb létszámot fog valószínűsíteni.⁸

Fügedi Erik a honfoglalók létszámát – Györffy György számításait elfogadva, és a 9. századi magyar haderő húsz ezres létszáma alapján –, a nomád népeknél egy lovasra számítandó 25 ember alapján kapott 500 ezer, a veszteségek figyelembe vételével 450 ezer főre becsülte. Fügedi elfogadta az avar kori népesség 9. századi tömeges pusztulását valló nézetet is, és a helyben talált lakosságot 200 ezer főre számította. Szembetalálkozott azonban azzal a nehézséggel, hogy a későbbi adatok alapján ez az összesen 600 ezres népesség az államalapítás idején, 1000 körül már egy milliós létszámú lehetett. Ezért nagy tömegű bevándorlással kalkulált, méghozzá, figyelembe véve a magyarság merev elzárkózását nyugat felé; besenyő, dunai bolgár, és izmaelita beköltözéssel számolt. Az embertani adatok alapján meghatározott négy ezrelékes magyarországi népességnövekedést feltételezve, 250 év kellett volna a népesség megduplázásához, azonban az így adódó 1350 körüli két milliós lélekszámot már jóval korábban elérte a népesség. Fügedi újból nagyarányú bevándorlással magyarázta e jelenséget; francia, vallon, flamand, szász betelepüléssel számolva. Érdekes, hogy a legnagyobb számban betelepülő szlávokra viszont egyáltalán nem gondolt. Az 1526-ig szerinte négy milliónyira nőtt népesség mintegy 80%-a magyar anyanyelvű volt, a nagyarányú bevándorlás ellenére.⁹

Tóth Sándor László arra hívta fel a figyelmet, hogy a Dzsajháni-hagyomány (Gardizi) szerint a bolgárok a magyaroknál gyengébbek voltak, viszont a besenyők mindenképpen többen lehettek a magyaroknál, ezt forrásaink (Regino, Gábrriel klerikosz) egyértelműen megírták. A magyar törzsek minden valószínűség szerint már ekkor is egységesen léptek fel külső támadás esetén, akár csak a 10. század közepén, így nem valószínű az sem, hogy csak néhány magyar törzs részvétele indokolná a besenyőktől elszenvedett etelközi vereséget. Még a 10. század első fele táján is elevenen élt a vereség emléke, amit Gábrriel klerikosz tudósítása őrzött meg számunkra.¹⁰ Tóth hangsúlyozta azt, hogy a források alapján a besenyő csapás mindenképpen katasztrofális volt, ennek cáfolataként nem fogadta el a régészek álláspontját arról, hogy a honfoglalás kori

⁶ GYÖRFFY 1977. 17., 450.

⁷ BARTHA 1968. 149.

⁸ MOÓR 1974. 173–18.1, 178–179.

⁹ FÜGEDI 1984. 289–295.

¹⁰ TÓTH 1988. 566–568.

magyar temetőekben nincsen nyoma nem magyar családtagok tömeges jelenlétének, ami a családok súlyos veszteségeiről szóló híradás hitelességét megkérdőjelezhetné.¹¹ Más munkájában toposzszerű adatnak minősítette a muszlim forrásokban szereplő 20 ezres magyar haderőt, de nem utasította el ennek hitelességét.¹²

Kristó Gyula a muszlim források 20 ezres magyar haderejéről szóló adatot csak a csatlakozott népek haderejének beszámításával fogadta el, tekintve azt, hogy a kazárok saját hadereje 10 ezer, illetve 12 ezer fő volt mindössze. Figyelmeztetett a kora középkori népességekre, illetve haderőre vonatkozó számadatok szélsőséges határok közötti mozgására, bizonytalanságára is. Emellett a haderőből a népesség számának meghatározásához használt szorzószám problémáira is felhívta a figyelmet. Becslése szerint 20 ezres haderő kiállításához legalább 200 ezres népesség volt szükséges, azonban 500 ezres népességhez mérve túl kevésnek tűnik e katonai létszám. Úgy vélte, hogy maga a magyar haderő 14 ezer fő körüli lehetett, és a csatlakozott népekével együtt érthette el a 20 ezret. A nomád honfoglaló magyarság lehetséges legnagyobb létszámát 100 ezer főre tette, egy 6. századi nomád népre vonatkozó adat alapján 6-os szorzóval számolva, 20 ezer főben határozva meg a honfoglalás áldozatainak számát.¹³ Kristó az embertani adatok alapján hangsúlyozva a helyben találtak jelentőségét, azok létszámát „roppant hipotetikus becslés” alapján 150-250 ezer főre tette.¹⁴ A 11. századi népességet 500-550 ezer,¹⁵ a 12. század végi népességet egymillió,¹⁶ a 13. századi népességet pedig körülbelül másfél millió főben állapította meg.¹⁷

Makkay János felhívta a figyelmet a korabeli források túlzásaira a létszámadatok tekintetében. Makkay ezen kívül azon az alapon vitatta a 400 ezer honfoglalóról szóló hipotézist, hogy ebben az esetben négy generáció alatt (895-997) nemzetiégi temetők tömegével, egy-egy nemzetség területén 40 ezer sírral kellene számolnunk, hozzájuk számítva a helyi lakosság sírjait is. Ennyi honfoglaló sírra számítani naívság lenne.¹⁸ Makkay hivatkozott Regino adatára, amely szerint a besenyők számban felülmúlták a magyarokat, valamint arra az adatra, hogy 1040-ben két besenyő törzs, mintegy 20 ezer ember vált ki a besenyők közül. Egy besenyő törzs tehát vélhetően 10 ezer főből állhatott. A türk támadás hatására 552-ben nyugatra vonult avarok száma körülbelül 20 ezer lehetett, egykorú forrás szerint. A régészet a korai avarság összlétszámát ugyanakkor jóval 100 ezer fölé tette. Makkay mindennek alapján a honfoglalók létszámát 100 ezer fő környékére becsülte.¹⁹

Vékony Gábor Paulerre és Vámbéryra hivatkozva bizonytalan adatként értékelte a 9. századi magyar haderő 20 ezres létszámát, emellett a Dzsajháni-hagyomány adatainak bizonytalan datálását figyelembe véve inkább a 920-as évekre vonatkoztatta. Szerinte ekkor már a magyar haderőhöz a helyi morvákat és bolgárokat is adatoltan hozzá kell számolnunk, tehát a 9. századi magyar haderő és népesség nem következtethető ki ebből az adatból.²⁰ Ennek alátámasztása céljából Vékony Harūn ibn Yahyā 913 utánra keltezhető útleírására hivatkozik, amelyet Peter B. Golden vonatkoztatott a langobardok helyett a magyarokra. Ebből kiderül, hogy azok pusztasá-

¹¹ TÓTH 1988. 570.

¹² TÓTH 2010. 218.

¹³ KRISTÓ 1995. 44–46.; KRISTÓ 1996. 112–114.

¹⁴ KRISTÓ 1995. 47–49.; KRISTÓ 1996. 114–117.

¹⁵ KRISTÓ 1995. 57.; KRISTÓ 1996. 129.

¹⁶ KRISTÓ 1995. 77.; KRISTÓ 1996. 142.

¹⁷ KRISTÓ 1995. 84.; KRISTÓ 1996. 148.

¹⁸ MAKKAY 1994. 45–46.

¹⁹ MAKKAY 1994. 46–47.

²⁰ VÉKONY 2001. 85–86.

gaikat, amelyeknek együtt áradó folyópárja van, kevés idővel azelőtt szállták meg. Területük húsz „dzswTh”-ra oszlik. Vékony szerint, ahogy a szövegben a magyarok neveként használt „ongúrini” neolatin, olaszos forma, úgy e területmérték ugyanígy olasz eredetű lehet, méghozzá a „civita” szó korrekt arab fordítása. E húsz területi egység szerint szoros összefüggésben van a húszezer magyar lovassal, a magyarok kárpát-medencei területi egységeinek seregei adhatták az alapot ehhez a létszámhoz. Mivel azonban egy-egy megye az Árpád-korban legfeljebb 400 katonát tudott kiállítani, a valóságban aligha lehetett a 10. századi haderő 20 ezres.²¹ Vékony későbbi adatokból való visszaszámolással kísérelt meg realisabb eredményre jutni. Legkorábbi erre alkalmas adatsor az 1495. évi adóösszeírás. Kubinyi András ennek felhasználásával a népességet minimálisan 2 911 190-re, maximálisan 3 307 225 főre tette.²² Vékony arra is figyelmeztetett, hogy szemben a magyar kutatásban használt 0,4%-al, a valóságban a különböző európai területeken végzett számítások nyomán 0,2%-re tehető a maximális természetes szaporodás a középkorban. Ennek figyelembe vételével ellenőrizte a Györffy által 600 ezresre becsült 900 körüli, honfoglalás kori népességszámot. Ebből kiindulva 1 754 030 fő adódik 1370-re, ami a népességszám ismert 15. századi stagnálását figyelembe véve a század végére is mérvadó. Ez az adat több mint 1 millióval kisebb a valóságos számnál, tehát a 600 ezres lélekszám valótlan. Vékony nézete szerint a fentiek miatt nem fogadható el a Kristó által feltételezett 100 ezer főnyi honfoglaló és 150-250 ezer helyi lakos, hiszen 900 körül legalább 1 milliós összlakosságnak kellett lennie. Vékony Kubinyi 1495-ös minimális népességszámából számolt vissza, a tatárjárás, és a honfoglalás idejére egyaránt 15%-os, a 9. századra 20%-os veszteséggel számolva. Eredményeként 800-ra 1 439 750, a honfoglalás után 1 195 300 népességet kapott. Számításait más adatokkal is módosította, illetve ellenőrizte. Ilyen információ például a székyek lélekszáma az 1332–37-es pápai tizedlajstrom alapján, Abu-Hamid al-Garnati nagyságrendi párhuzama a 78 magyar vármegye és az ismert lakosságú muszlim városok között, Freisingi Ottó adata a vármegyei haderőben résztvevő falusiak számarányáról, valamint a csekély számú népsűrűségi információk.²³ Az így nyert adatok azonban irreálisan magas népességszámot adnak az avar kor végére, az avar kori temetők használatának 568–800 közé tett időtartama, az ismert sírszámok, az éves halálozás és a sírok feltártsági aránya alapján. Ha azonban elfogadjuk Kralovánszky Alán álláspontját az avar temetők 10. századig történt használatáról, és a legújabb dendrokronológiai adatokat, így négy évszázadra terjesztjük ki azok használati idejét (568–968), akkor kapjuk meg a visszaszámolt adatokkal egyeztethető népességszámokat.²⁴ Vékony az első generációnak tekinthető 222 klasszikus honfoglaló sír alapján, 33 éves generációtávolsággal számolva, 30%-os halálozási aránnyal – az Árpád-kori temetőkre kiszámított feltártsági mutatót figyelembe véve – mintegy 86 ezer főnyi honfoglalóra következtetett. Párhuzamként használva a betelepülő nomád kunok létszámát – Pálóczi-Horváth Andrással szemben, aki 65–85 ezer kunnal számolt –, visszaszámlálással mindössze 12–14 ezer főben határozta meg. Pálóczi magas számadata szerint abból adódott, hogy a nomádokra jellemző max. 2 fő/km² helyett a magyarországi 13. századi népsűrűséggel számolt. A kunok valós számához képest tehát a 86 ezer honfoglaló magyar óriási szám. Vékony a klasszikus honfoglaló síroknak az Árpád-kori sírokhoz képest közismerten sokkal nagyobb feltártsági mutatójával módosítva számítását, 14 ezer fő, tehát a beköltöző kunokéhoz hasonló létszámú honfoglaló magyarságot mutatott ki. Vékony szerint a Brenta folyónál Berengár ellen harcoló

²¹ VÉKONY 2001. 85–86.

²² VÉKONY 2001. 87.

²³ VÉKONY 2001. 87–95.

²⁴ VÉKONY 2001. 97–98.

mintegy 5 ezer fő körüli magyar haderő a teljes magyar haderő lehetett, amit Piligrim passauai püspöknek 5 ezer magyar férfit és nőt a magyarság jelentős részének mondó adata is megerősít. Vékony felhívta arra a figyelmet, hogy ezek szerint a Kárpát-medence 900 körüli lakosságának csak mintegy 1%-át teszi ki a honfoglaló magyarság. Szerinte tehát a későbbből ismert etnikai viszonyok nem magyarázhatóak a honfoglalás következményeként.²⁵

Zimonyi István 2005-ös munkájában úgy vélekedett, hogy a muszlim földrajzi irodalom áttekintése azt bizonyítja, hogy az abban szereplő létszámadatok reálisak, ilyenek például a kínai, illetve a bizánci haderő létszámára vonatkozó adatok. A magyarok 20 ezer harcosa a korabeli sztyeppei és szomszédos népek haderejével összehasonlítva szintén reálisnak tűnik. Ez a haderő a korabeli nomád hadszervezetben két tümennek (vö. magyar tömény szavunk), tízezrednek felelt meg, tehát kétszer tízezer harcosról van szó. Azonban arra nézve, hogy a tümen a valóságban hány főből állhatott, legkorábban a 13. századból, a mongol korból származnak adatok. Ekkor a kínai források szerint a nagy tümen 7 ezer főből, a közepes 5 ezerből, a kis tümen pedig 3 ezer emberből állt. A ritkábban lakott Tibetben ugyanakkor egy tümen átlagosan 2818 főből állt. Zimonyi arra is figyelmeztet, hogy ebből a lakosság számát különböző szorzókkal lehet kiszámítani, attól függően, hogy milyen társadalmi feltételekkel számolunk.²⁶

Amint a fenti szakirodalmi áttekintésből is kitűnik, a 9. századi magyarság létszámára nézve a 20 ezer fős haderőről szóló muszlim forrásadat szinte minden kutatónál kiindulási pontnak számít. Többben azonban a kora középkori források létszámadatainak erősen eltúlzott voltára figyelmeztettek. A Zimonyi István által végzett részletes vizsgálat ugyan egyes esetekben megbízhatónak mutatta a számadatokat, azonban a pontos számokat hozó források keletkezésük egyedi körülményei következtében rendelkeznek csupán korrekt információkkal. A Kínára vonatkozó adatok a kínai birodalom hatalmas népessége és magas fokú szervezettsége miatt látszanak elfogadhatónak, a Bizáncra vonatkozóak pedig muszlim hadifogolytól származnak. Ezzel szemben a nomádokkal kapcsolatos számadatok igen szélsőséges skálán mozognak, erre Zimonyi és Makkay is felhívta a figyelmet. Következésképpen a 20 ezres szám aligha lehet pontos.²⁷

Zimonyi István arra is figyelmeztetett, hogy néhány ezer fős nomád hadsereg már igen komoly haderőnek számított. Igen érdekes, hogy míg a korabeli kínai adatok 10 ezer és 400 ezer fő közé teszik a türk haderőt, magukban a türk feliratokban a kínaiak és más népek ellen harcoló türk csapatok létszáma mindössze néhány száz vagy néhány ezer fő.²⁸ Egy támadó ujjur haderőt a kínaiak 100 ezer fősre becsültek, de a felderítők kiderítették, hogy mindössze 4 ezer fős hadseregről, 10 ezer családtagról és 40 ezer lóról van szó.²⁹ Utóbbi híradás azért fontos, mert Bölcs Leótól tudjuk, hogy a magyarokat is nagy csapat ló követte a harcban, éppen a sokaság látszatát keltendő.³⁰ A magyarok 899–900-ban Itáliában harcolva egy válságos helyzetben, a brentai csata (899. szeptember 24) előtt lovaik átadását ígérték Berengár csapatainak, elengedésük fejében, úgy, hogy mindegyik harcos csak egyet tart meg.³¹ A nagyszámú ló tehát könnyen megtéveszthette a muszlim szerzők informátorait is. A magyarokkal szomszédos népek adatai szintén megkérdőjelezik a 20 ezres magyar haderő létezését. A központi kazár haderőt Ibn Ruszta

²⁵ VÉKONY 2001. 98–100.

²⁶ ZIMONYI 2005. 90–91.

²⁷ ZIMONYI 2005. 83–90, MAKKAY 1994. 44.

²⁸ ZIMONYI 2005. 87.

²⁹ ZIMONYI 2005. 87.

³⁰ MORAVCSIK 1984. 19.

³¹ MEH 216.

10 ezer főre tette, később Isztakhri 12 ezer főt említett.³² Zimonyi István a központi haderőn kívül számolt a kazár uralom alatt levő katonai segédnépek csapataival is, így 40 ezres összlétszámra következtetett.³³ Legújabbán Szabados György vitatta ezt, és hangsúlyozta, hogy a magyarok központi hadsereglétszáma kétszerese volt a kazároké.³⁴ A volgai bolgárokkal kapcsolatban különböző számadatok állnak rendelkezésünkre. Ibn Fadlán szerint egy törzs össznépessége volt 5 ezer fő Ibn Fadlán szerint. Ezt a Dzsajháni-hagyományban tévesen ötszázezer családként értelmezték.³⁵ Az orosz évkönyvekben ugyanakkor 6 ezer fős bolgár hadakról írnak.³⁶ Julianus barát 1236. évi utazásakor azt hallotta, hogy 50 ezer főt tudnak kiállítani. A besenyő haderő száma hasonlóképpen teljességgel bizonytalan. Al Bakri a 11. században 12 ezer muszlim, és 24 ezer pogány besenyőről, azaz 36 ezer fős haderőről tett említést.³⁷ Szkülitész 11. századi bizánci történetíró szerint 1048-ban 11 besenyő kerületben (törzs) 800 ezer besenyő élt.³⁸ Ebből Omeljan Pritsak arra következtetett, hogy egy kerület létszáma 72 727 fő volt, és egy tüment tudott kiállítani.³⁹ Bíborbanszületett Konstantin a 10. század közepén a DAI 37. fejezetében 8 tartományt, themát (törzset) és 40 részt (nemzetséget) említett létszám nélkül.⁴⁰ Utóbbi adatból azt a téves következtetést szűrte le Pritsak, hogy a 40 besenyő rész (kerület) 40 tüment, azaz 400 ezer harcost állított ki, és ebből 2,8–3 milliós lakosságra következtetett.⁴¹

Maszúdi (Al-Masúdi) a 934-es hadjárat leírásából megtudjuk, hogy a besenyő és magyar közös haderő mozgósítás nélkül volt 60 ezres, mozgósítás esetén 100 ezren lettek volna.⁴² 934-ben tehát még kétszeres besenyő létszámfölénnyel kalkulálva is 30 ezres magyar haderővel számolhatunk. Csakhogy ekkor a magyarság már két néven szerepelt, és ennek oka a honfoglalás kor helyben találtak asszimilációja volt. Saját nézetem szerint a haderő növekménye tőlük származhat, és mivel éppen egy hadjárat kapcsán szerepelnek elődeink két néven, joggal gondolhatjuk, hogy a 30 ezres létszámban már a helyi lakosság is benne volt.

A magyar haderőnek a honfoglalás történetét tárgyalva bemutatott mozgása is megengedi bizonyos következtetések levonását annak létszámáról. Konstantin szerint a besenyők a magyarok távollétében azok hátrahagyott családjait, és a földjük őrzésére hátrahagyott magyarokat támadták meg a Kárpátoktól keletre fekvő szállásokon.⁴³ Ez a megfogalmazás csak oly módon értelmezhető, hogy a harcképes magyarok döntő többsége távol volt a besenyő támadás idején. Nézetem szerint a Bulgáriában harcolt magyar haderő nem tért haza a keleti szállásokra, hanem Bulgáriát elhagyva Moráviára támadt, majd annak területén áttörve, a Braszláv felügyelte Szlavónián keresztül hatolt be Itáliába. Mind a 895–899 közötti hadjáratsorozat általam feltételezett hosszú időtartama, mind nagyságrendje alapján azt kell feltételeznünk, hogy a magyar haderő zöme részt vett ebben. A forrásaink által igen jelentősnek mondott magyar és bolgár vesztesé-

³² Ibn Ruszta isaddal kivonuló 10 ezer lovasára Kmoskó 1997. 205.; Isztakhri 12 ezer fős adatára Kmoskó 2000. 28.; összefoglalóan Zimonyi 2005. 84.

³³ Zimonyi 2005. 85.

³⁴ Szabados 2011. 107–111.

³⁵ Zimonyi 2005. 85.

³⁶ Zimonyi 2005. 86.

³⁷ Kmoskó 2000. 253.

³⁸ A vonatkozó szakirodalomra vö. Zimonyi 2005. 86.

³⁹ Pritsak 1975. 226–227.; vö. Zimonyi 2005. 86.

⁴⁰ DAI 2003. 166–167.; Zimonyi 2005. 86, 89.

⁴¹ Pritsak 1975. 226–227.; bírálatára vö. Zimonyi 2005. 86.

⁴² MEH 99.

⁴³ DAI 2003. 176–177.

gek nagyságrendileg megerősíteni látszanak ennek valószínűségét, hiszen a bolgár veszteséget 20 ezer lovasra teszi az Annales Fuldenses.⁴⁴ A magyar veszteség hasonló arányát ugyanakkor megkérdőjelezi a Fuldai Évkönyv megjegyzése az ezek után a két fél között egyre gyakoribbá váló összecsapásokról.⁴⁵ Az a tény, hogy a magyar–bizánci szövetség megkötésekor mind Árpád, mind Kusal (Kurszán) jelen volt, szintén arra utal, hogy a magyar haderő jelentős részét igénybe vette a bolgárok elleni felvonulás.⁴⁶ Kusal jelenléte azt is jelentheti, hogy a Kárpát-medence keleti részeit 892–894 folyamán megszálló, Kusal vezette magyar hadak részesei lehettek ennek az akciónak. Azonban az a tény, hogy a Bulgáriába vonult magyarokat nem Árpád, nem Kusal, hanem Konstantin császár információja szerint Liüntika, Árpád fia vezette, arra látszik utalni, hogy a Kusal vezette haderőnek csak egy része volt érdekelt, legalábbis a hadjárat bolgár területen zajló szakaszában.⁴⁷

Forrásaink szerint 898/899–900, valamint 901 és 904 során tartózkodott Itáliában magyar haderő, amelyet az első hadjárat idején mintegy 5000 főre becsült a szakirodalom.⁴⁸ Gombos szerint az Itáliába nyomult, majd Dél-Pannoniát megszállt magyar csoport a nagy erejű és nagy területű itáliai pusztítás alapján igen jelentős létszámú lehetett.⁴⁹ Szerinte azonban a különféle forrásadatok összevetése, és a középkori források ismert túlzásai tekintetbe vétele alapján a magyar csoport létszáma csak 2000 fő lehetett.⁵⁰ Magam azonban többek között éppen Gombos észrevételei következtében az Itáliában járt magyarok létszáma tekintetében inkább pozitív irányban mozdulnák el a sokak által elfogadott 5000-es létszámtól.⁵¹ A besenyő támadás szerintem 898 végére tehető időpontja azt sejteti, hogy Konstantin császár az etelközi szállásoktól **távol, hadjáraton levő magyarok** esetében az Itáliában kalandozó magyarokra gondolhatott.⁵² Figyelemre méltó a Sváb Évkönyvek rövid megjegyzése, mely szerint a brentai csata után a várak elestek,⁵³ ami világosan jelzi, hogy a magyaroknak komolyabb erőkkkel kellett felvonulniuk. További indítókunk abban az időbeni egybeesésben áll, amely szerint a 898–904 közötti itáliai magyar hadmozdulatok idején, 900–904 között szinte minden évben balsikerű hadi vállalkozásokra került sor a bajorok ellenében. Bár nem tudjuk, hogy a második és harmadik itáliai hadjáratban milyen létszámú magyar sereg vett részt, úgy tűnik, távolléte mindegyik esetben komoly gondot okozhatott. Amint azonban hazatért az itáliai sereg, 905-ben már a bajorok súlyos kudarcát jegyezte fel egy forrásunk. Egy év múlva, 906-ban már Szászországig jutottak a magyar hadak, és 907 júliusában döntő vereséget mértek a támadó bajorokra Braslavespurch-nál.⁵⁴

Komoly probléma annak eldöntése, hogy az Itáliából 900-ban visszatérő magyar sereg azonos-e azzal a Kusal vezette magyar haddal, amely ugyanebben az évben betört Noricumba. Az egykorú Fuldai Évkönyvekből úgy tűnik, hogy a 899-ben Itáliába tört magyar haderő 900-

⁴⁴ MEH 203.; HKIF 191.

⁴⁵ MEH 203.; HKIF 191.

⁴⁶ A bizánci követ Árpád és Kuszán magyar fejedelmekkel való tárgyalására vö. György barát folytatója, MEH 147.; MORAVCSIK 1984. 59.

⁴⁷ DAI 2003. 176–177.

⁴⁸ Két adat kombinációjából (Berengár serege 15 ezres, a magyarok seregénél háromszor nagyobb) következtetett a korábbi történeti kutatás a 899-es magyar kalandozó sereg létszámára (5 ezer fő), PAULER 1900. 36.; TÓTH 1998. 168.; TÓTH 2010. 218.

⁴⁹ GOMBOS 1927. 456.

⁵⁰ GOMBOS 1927. 469–470.

⁵¹ PAULER 1900. 36.; TÓTH 1998. 168.; TÓTH 2010. 218.

⁵² Konstantin információjára a sereg távollétéről (DAI 40. fejezet), DAI 2003. 176–177.

⁵³ HKIF 201.

⁵⁴ GYÖRFFY 1977a. 134–135.; KRISTÓ 1980. 234–237.; MAKK 1996. 11.; BÓNA 2000. 33–35.; TÓTH 2010. 55–56.

ban ugyanazon, a bajorok által ellenőrzött úton tért vissza és pusztította el Pannoniát, majd ezek után történt a követküldés Lajoshoz, és Noricum megtámadása. Aventinus szövegéből azonban úgy tűnik, hogy csak a magyarok egy része ment Itáliába, és csak Pannoniának és Noricumnak egy másik magyar csoport által történt megszállása után tért vissza. Szerinte a magyarok Noricum, majd Karintia elpusztítása után, Itáliában Aquileia és Verona vidékét, majd Longobardiát pusztították el, bántatlanul hazatérve, ugyanazon az úton, amelyen oda jutottak.⁵⁵ Ez utóbbi itáliai hadjárat a karintiai betörés 901-es időpontja alapján a 901-ből ismert hadjáratnak lehet azonos. Aventinus azonban a Fuldai Évkönyvekből vett „ugyanazon az úton” fordulatot használja, ami arra utal, hogy ő a 899-900-as és 901-es itáliai hadjáratot ugyanazon hadjáratnak tekintette. Aventinus és a Fuldai Évkönyvek is két magyar seregről tud a 900-as harcok során, amelyek külön-külön támadtak, így esetleg arra gondolhatunk, hogy az itáliai és a pannoni seregek alkotta önálló hadtestekről lehet szó.

Ekkehard szerint a magyarok óriási sereggel támadtak a Maraviani népre 900-ban.⁵⁶ Tekintettel arra, hogy a magyarok a Dunától keletre fekvő szállásaikat Észak-Itáliából érkezve leggyorsabban Pannonia Dráva–Száva közötti részén keresztül érthették el, igen valószínű, hogy az Itáliában járt magyar haderő ejtette útba a bajorokkal harcban álló morvák (Nagy Morávia) Száva menti országot. A sereg „óriási” mivolta is e lehetőség mellett szólhat.

Gombos szerint az Itáliában jártakkal szemben az Észak(Nyugat)-Pannoniát megszálló és Noricumot megtámadó magyarok időben és kiterjedésben igen gyenge akciója kis létszámukra utalhat.⁵⁷ Következtetésével csak részben érthetünk egyet. Az Aventinus-kivonat 901-ben Cusa király és előkelői nagy seregéről szól, a Chronicon Salisburgense szerint a 901. évben az ungari-k Bawariában több mint ezren haltak meg.⁵⁸ Ezek az adatok a 900-as év második felében lezajlott hadjáratra vonatkozhatnak. A több, mint ezer fős veszteséget szenvedett had a Duna északi partján támadó sereg lehetett, hiszen a déli seregrész visszavonult Pannoniába, egykorú forrásaink nem tudnak velük való ütközetről. A Fuldai Évkönyv híradása alapján ez az északi seregrész lehetett a kisebb létszámú, a velük vívott nagy csata arra utal, hogy a sereg nagy része ott veszett. Az északi seregrész így 1000-2000 fő közé becsülhető.⁵⁹ Kusal seregrésze lehetett a nagyobb létszámú, a hadjárat gyorsasága és a támadás ereje feltételezi ezt. Vélhetően csak az északi sereg megsemmisülése következtében vonult vissza, arról viszont nem tudunk, hogy a bajorok ekkor üldözték volna, erre csak 903-ban kerülhetett sor. Talán e sereg jelentős létszáma, és az Itáliában jártak jelenléte áll a háttérben, hiszen csak 901 folyamán indult újabb hadjárat Itáliába. Szászországban 906-ban szintén két magyar sereg harcolt, és ezek már e hadjárat előtt is külön egységet alkottak.⁶⁰ Ennek az elkülönülésnek talán etnikai háttere (magyar, kavar) is feltételezhető.

Összességében úgy látjuk, a magyar haderő 10 000-20 000 fős összlétszáma nagyságrendjét tekintve mindenképpen jó közelítése a valós helyzetnek. Az a szorzószám, amellyel a kutatók a honfoglaló magyar haderő számát felszorozták a lakosság számának megállapításához, lényegében attól függ, hogy az adott kutató félnomád vagy teljesen nomád életmódúnak fogja fel elődeinket. A nomadizmust számos írott forrás, a félnomád életmódot csupán a kelet-európai

⁵⁵ MEH, 250–251.; HKÍF 274–275.; a 901. évi magyar kalandozásra vö. KRISTÓ 1980. 231.; MAKK 1996. 10.

⁵⁶ GOMBOS II. 865–866.

⁵⁷ GOMBOS 1927. 458.

⁵⁸ Az Aventinus-kivonatra vö. HKÍF 266.

⁵⁹ A Fuldai Évkönyv 1200-fős magyar veszteséget említett, MEH 204.; HKÍF 192–193.; az északi sereg vereségére KRISTÓ 1980. 212–216.

⁶⁰ HKIF 220.; TÓTH 2010. 191.

analógiák, és az Árpád-kori népesség életmódja támasztja alá. Mivel elődeink mindössze fél évszázadot éltek a félnomád kelet-európai népek között, azok életmódját aligha lehet analógiaként felhasználni. A kora Árpád-kori lakosság ismert félnomád, mozgó életmódja pedig a korábbi, késő avar kori népesség életmódjának folytatása is lehet. Kétségtelen tehát, hogy kellő felelősséggel csak a nomádokra jellemző 5-ös, 6-os szorzóval számolhatunk a honfoglaló magyarság összlétszámának becslésekor.

A tümenről fentebb leírtak alapján a honfoglalók két tümennyi hadereje a valóságban 6 ezer és 14 ezer fő között mozoghatott. A honfoglalók döntően nomád életmódja alapján jogosnak látszik az 5-ös vagy 6-os szorzó, bár ennek a kavarokra való alkalmazhatósága bizonytalan, mivel azok vélhetően nem voltak nomádok. Ugyanakkor a jórészt harcra specializálódott kálizokból állt kavarr törzsek nagy tömegű közrendű réteggel aligha rendelkezhetek. Ennek alapján – a 6 ezres és 14 ezres tümennel, és 5-ös vagy 6-os szorzóval kalkulálva, reálisan a honfoglalók létszáma lehetett 30 ezer, 36 ezer, 70 ezer vagy akár 84 ezer fő is, sőt a kavarokkal számolva a 100 ezer főt is elérhették.

Bálint Csanád hívta fel arra a figyelmet, hogy az antropológiai leletek tanúsága szerint a kora Árpád-kori népesség 98%-a nem a honfoglalóktól származott.⁶¹ Ez a tény, 1000 körül 1 milliós népességgel számolva azt jelenti, hogy a honfoglalók leszármazottainak létszáma, 1 milliónyi népesség 2%-a ekkor mintegy 20 ezer fő lehetett, Vékony Gábor eredményeivel összhangban.

Még egy módon ellenőrizhetjük okfejtésünket. A 10. századi klasszikus honfoglaló leletanyagú temetkezések száma mintegy 5000-re tehető.⁶² Mivel teljességgel bizonytalan az első generáció kiválogatása ezek közül, ezért három generációra egyenlően elosztva végzünk egy tájékoztató jellegű számítást. A Vékony által használt módszerrel az egy generációra (33 év) eső 1667 sírból kiindulva 30%-os halálozással, 1,56%-os feltártsági mutatóval 106 688 fős honfoglaló népességet kapunk.

Összefoglalóan megállapíthatjuk tehát, hogy a honfoglaló magyarok összlétszáma 30 ezer és 100 ezer fő közötti lehetett. A Vékony által megadott 14 ezres lélekszám legfeljebb a haderő létszámának felelhet meg, a népesség összlétszámát illetően túlzottan alacsonynak látjuk. *

SZAKIRODALOM

- BÁLINT CSANÁD (2006): Az ethnosz a kora középkorban. *Századok* 140. évf. 2. sz. 277–347.
- BARTHA ANTAL (1968): *A IX–X. századi magyar társadalom*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- BÓNA ISTVÁN (2000): *A magyarok és Európa a 9–10. században*. História Könyvtár, Monográfiák 12. Budapest, MTA Történettudományi Intézet.
- DAI (2003): Bírborbanszületett Konstantin: *A birodalom kormányzása*. A görög szöveget fordította Moravcsik Gyula. Olajos Terézia bevezető tanulmányával. Budapest (Reprint)
- FÜGEDI ERIK (1984): Magyarország népességének fejlődése a középkorban. In Hanák Gábor (szerk.): *Gólyavári esték. Előadások a magyar történelemről*. Budapest. 289–298.
- GOMBOS F. ALBIN (1927): A honfoglaló magyarok itáliai kalandozása (898–904). *Hadtörténelmi Közlemények* 40 (1927) 429–519.
- GOMBOS F. ALBIN (1937–1943): *Catalogus Fontium Historiae Hungaricae*. I–IV. Budapest.
- GYÖRFFY GYÖRGY (1963): Magyarország népessége a honfoglalástól a 14. század közepéig. In Kovacsics József (szerk.): *Magyarország történeti demográfiája*. Budapest. 45–62.
- GYÖRFFY GYÖRGY (1977): *István király és műve*. Budapest, Gondolat.

⁶¹ BÁLINT 2006. 346.

⁶² MAKKAY 1994. 44. táblázat.

- GYÖRFFY GYÖRGY (1977a): Honfoglalás, megtelepedés és kalandozások. In Bartha Antal – Czeglédy Károly – Róna-Tas András (szerk.): *Magyar őstörténeti tanulmányok*. Budapest, Akadémiai Kiadó. 123–156.
- HKÍF (1995): *A honfoglalás korának írott forrásai*. Olajos Teréz, H. Tóth Imre És Zimonyi István közreműködésével szerkesztette Kristó Gyula. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 7. Szeged, Szegedi Középkorász Műhely.
- KMOSKÓ MIHÁLY (1997): *Mohamedán írók a steppe népeiről*. Földrajzi irodalom I/1. Magyar Őstörténeti Könyvtár 10. Budapest, Balassi Kiadó
- KMOSKÓ MIHÁLY (2000): *Mohamedán írók a steppe népeiről*. Földrajzi irodalom I/2. Magyar Őstörténeti Könyvtár 13. Budapest, Balassi Kiadó.
- KRISTÓ GYULA (1980): *Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig*. Budapest, Magvető Könyvkiadó.
- KRISTÓ GYULA (1995): Magyarország lélekszáma az Árpád-korban. In Kovacsics József (szerk.): *Magyarország történeti demográfiája I. A honfoglalás és az Árpád-kor népessége*. Budapest. 42–95.
- KRISTÓ GYULA (1996): Magyarország lélekszáma az Árpád-korban. In uő.: *Honfoglalás és társadalom*. Budapest, MTA Történettudományi Intézet. 110–154.
- MAKK FERENC (1996): *Magyar külpolitika (896–1196)*. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 2. Második, bővített és átdolgozott kiadás. Szeged, Szegedi Középkorász Műhely.
- MAKKAY JÁNOS (1994): *A magyarság keletkezése*. Bővített kiadás. Szolnok, Damjanich János Múzeum.
- MEH (2002): *A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Kortársak és krónikások híradásai*. Összeállította Györffy György. Budapest, Osiris Kiadó.
- MOLNÁR ERIK (1949): *A magyar társadalom története az Árpád-kortól Mohácsig*. Budapest, Szikra.
- MOÓR ELEMÉR (1974): A szógyűttek és a csoportos szóhiányok: művelődéstörténeti tények. Magyar Nyelv 70. évf. 2. sz. 173–181.
- MORAVCSIK GYULA (1984): *Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- PAULER GYULA (1899): *A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt*. I–II. Budapest. (Reprint, Budapest, 1984.)
- PAULER GYULA (1900): *A magyar nemzet honalapítása Szent Istvánig*. Budapest, MTA.
- PRITSÁK, OMELJAN (1975): *The Pechenegs. A case of Social and Economic Transformation*. Archivum Eurasiae Medii Aevi I. 211–235.
- SZABADOS GYÖRGY (2011): *Magyar államalapítások a IX–XI. században*. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 26. Szeged, Szegedi Középkorász Műhely.
- TÓTH SÁNDOR LÁSZLÓ (1988): Az etelközi magyar–besenyő háború. Századok 122. évf. 4. sz. 541–575.
- TÓTH SÁNDOR LÁSZLÓ (1998): *Levediától a Kárpát-medencéig*. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 14. Szeged, Szegedi Középkorász Műhely.
- TÓTH SÁNDOR (2010): *A honfoglalástól az államalapításig. A magyarság története a X. században*. Budapest, Históriaantik Könyvkiadó.
- ZIMONYI ISTVÁN (2005): *Muszlim források a honfoglalás előtti magyarokról. A Ġayhānī-hagyomány magyar fejezete*. Magyar Őstörténeti Könyvtár 22. Budapest, Balassi Kiadó.
- VÉKONY GÁBOR (2001): Népesedési viszonyok az Árpád-korban. In A KSH Népeségtudományi Kutatóintézetének 2001. évi történeti demográfiai évkönyve. Budapest. 81–103.

KISPÁL RICHÁRD

richard.kispal@gmail.com
hallgató (SZTE JGYPK)

A magyarországi szerbek a század eleji sajtó tükrében (1914–1918)

— *Serbs in the Contemporary Hungarian Press (1914–1918)* —

Abstract The most important military and political events of the World War I are known just like its outcome, as the historical literature has elaborately unfolded the years of war. At the same time, we are less informed about the relations between the Kingdom of Hungary and its minorities during the war. Austria-Hungary confronted primarily Serbia at the dawn of the war and this question is worth examining, since a remarkable Serbian minority of 500,000 people lived along the southern border of the Kingdom of Hungary close to the front line. The Hungarian government and the Austrian-Hungarian military leadership perceived the absurdity of the situation and its “powder keg” character, thus they were willing to make concessions for this community in order to maintain its loyalty between 1914 and 1918.

Keywords Serbian minority, Austria-Hungary, minority politics, public opinion, press.

DOI 10.14232/belv.2015.3.8

<http://dx.doi.org/10.14232/belv.2015.3.8>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article:

Kispál Richárd (2015): A magyarországi szerbek a század eleji sajtó tükrében (1914–1918). *Belvedere Meridionale* 27. évf. 3. sz. 77–89. pp

ISSN 1419-0222 (print) ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

Bevezetés

Az első világháború legjelentősebb katonai-politikai eseményeit, illetve végkimenetelét ismerjük, a szakirodalom és a történelemtudomány már alaposan feltárta a háborús éveket, azonban a Magyar Királyság és nemzetiségeinek háború alatti viszonyairól keveset tudunk. A Monarchia elsősorban Szerbiával került szembe a háború kirobbanásakor, ami azért is vizsgálandó kérdés, mivel egy jelentős, közel fél millió fős szerb közösség élt a Magyar Királyság déli határain, közvetlenül a front mentén¹. A magyar kormány, valamint az osztrák-magyar hadvezetés érzekelte a helyzet abszurditását, illetve „tűzfészek” jellegét, így 1914 és 1918 között igyekezett engedményekben részesíteni ezen közösséget, a lojalitás fenntartása érdekében².

De milyen is volt a korabeli közhangulat a háború kapcsán, illetve a szerb kisebbséget illetően? Hogyan vélekedett az országos és a helyi sajtó a háborúról, Szerbiáról, továbbá egyes szerb nemzetiségű állampolgáiról? Volt-e belpolitikai törésvonal a kérdés kapcsán? Nem utolsósorban pedig Szerbia és a délszlávok összességében hogyan is látták a Monarchiát? A következő tanulmánynak egy hiánypótlás a célja, feltárni eme négy év sajtóorgánumainak az álláspontját a leegyszerűsítetten definiált szerb-magyar viszony kapcsán.

Módszertani keret, kutatói célok

A kutatás módszertana két alappilléren nyugszik: párhuzamban szükséges a vonatkozó szakirodalomnak a másodelemzése³, emellett a sajtóelemzés (forráselemzés), amely

átfogó „diagnózist” képes adni a korabeli viszonyokról. A vizsgált források és szakirodalmak az 1914. júniusa és 1918. decembere közötti intervallumot ölelik fel.

A tanulmány a következő kategóriák szerint elemzi a korabeli sajtóorgánumokat: 1. Országos sajtótermékek kormány-ellenzék relációban, mint a kormánypárti *Budapesti Hírlap*, valamint a baloldali *Népszava*. 2. A térség viszonyaival foglalkozó helyi lapok, mint a *Délmagyarország*, illetve a *Szegedi Napló*. A *Délmagyarországról* elmondható, hogy jobbára polgári, liberális, inkább ellenzéki alapokon nyugvó lap volt a vizsgált időszakban, míg a *Szegedi Napló* képviselte a „nemzetibb”, függetlenségi oldalt, így a két orgánum elemzésével is egy dichotómia feltárása lehetséges. Ezen lapok forrásai azért is érdekesek, mivel nem csak országos, mondhatni nagypolitikai kontextusba helyezik a szerb-magyar kérdést, hanem helyi szinten mutatják be (Bács-Bodrog-, Torontál-, Temes-, Csanád- és Csongrád-vármegye) a valós képet a két nép együttéléséről, esetleges ellentéteiről. A „szó szerint” lejegyzett és felhasznált források több esetben kapcsolódnak majd az I. világháború sorsfordító eseményeihez (a teljesség igénye nélkül), továbbá vizsgálatra kerülnek olyan „helyzetek” is, mint például az újszentiváni szerbek lojalitása, amely tényekről az utókor megfélemedezik.

Az előzetes hipotézis abban áll, hogy mind a négy napilap egy „standard” képet ad majd a világháborús viszonyokról, külön kiemelve és hangsúlyozva a hadi eseményeket, míg az olyan érzékeny problémákat, mint a nemzetiségi kérdést, csak utalásokon keresztül, „a sorok között olvasva” lehet majd értelmezni. Ezen okból a négy napilapot és forrásait külön-külön érdemes elemezni, egyenként felállítva a négy év kronológiáját, amelyek a tanulmány végére egy koherens képet adnak majd.

I. Az országos sajtó tükrében

A nagypolitika eltér a helyi politikától és egy-egy közösség „valóságától”, mert ideológi-

¹ A horvát-dalmát területeken élő szerbeket nem beleértve.

² TILKOVSKY 1998.

³ A tanulmány elméleti keretét TILKOVSKY 1998. és GYÖRI SZABÓ 2006. munkák szolgálják.

ák és érdekek mentén igyekeznek a maga igazát, létjogosultságát bebizonyítani. A századelőn egymással polemizáló ideológiák alakultak ki a magyar politikumban, mint a szociáldemokrácia (*Népszava*), az egyre inkább konzervatív válnak kormány-oldal (*Budapesti Hírlap*), nem beszélve akár az agráriusokról, a keresztényszocializmusról, vagy pedig a politikai katolicizmusról. A legnagyobb törésvonal mindenkor a kormány-ellenzék relációban testesül meg minden politikai rendszerben, azonban a korabeli magyar helyzet ettől annyiban tért el, hogy érték alapokon egy elvileg liberális párt (kiegyezés párti liberális konzervatívok – Nemzeti Munkapárt) állt szemben ugyan-csak egy liberális párttal (kiegyezést ellenző, keveslő liberálisok – Függetlenségi és '48-as Párt). A háborút megelőzően „a magyar politikai elit süketet és vakot játszott, se a külső, se a belső kihívásra nem tudott megfelelő válaszokat adni. A többség észre sem vette, hogy mekkora a baj. El volt foglalva a napi politika apró-cseprő küzdelmeivel, sütkérezett saját nagyságában, élvezte a parlament gyönyörű új épületét és alapvetően úgy érezte: minden rendben van.”⁴

A törésvonalak a nemzetiségekkel való viszonyban is megjelentek, például az 1868-as nemzetiségi törvényt⁵ a kormány-oldal nagy része azon okból utasította el, hogy túl sok jogot delegál át a magyartól eltérő ajkú, népeknek, míg az ellenzék annak csekély jogosítványait kritizálta. Ez a kettősség, számos esetben pedig több szálla való töredezettség, a háború éveiben is jellemző volt a politikumra, amely előrevetítette a nemzetiségekkel való megegyezés irrealitását⁶. A következőkben két ideológia és „szócsöve” kerül vizsgálatra, amelyekből körvonalazható, hogy miképp is vélekedett egy-egy tábor a nemzetiségekről, különösen a szerbségről.

⁴ Megszámláltattál – A magyar tragédia előérzete. mandiner.blog.hu (http://mandiner.blog.hu/2014/07/16/megszámlaltattal_a_magyar_tragedia_elorzetete) Letöltés: 2014.07.16 23:35.

⁵ Az 1868. évi XLIV. nemzetiségi törvény teljes szövege. 1000ev.hu

⁶ KATUS 1993.

I.1. BUDAPESTI HÍRLAP

A *Budapesti Hírlap*⁷ 1881-ben vált ki a *Pesti Hírlap*ból és 1938-ig jelent meg, mint konzervatív sajtóorgánus. A lap azzal az igénnyel született, hogy gyors, hiteles és világ színvonalú cikkeket, tudósításokat közöl. A *Budapesti Hírlap* értékrendje illeszkedett az 1867-es viszonyokat elfogadó politikai csoportosulásokéhoz, magát konzervatívként definiálva, a magyarságot pedig minden más tényező elé helyezte⁸. A következő alapelv volt mértékadó fennállása során: „A *Budapesti Hírlap*nak soha semmi körülmények között se kormánylapnak, se pártlapnak nem szabad lennie. Az egész magyar közönség lapja legyen, független nemzeti irányú, jelszava: a magyarságért!”

A többi vizsgált sajtóterméktől eltérően a *Budapesti Hírlap*nak az 1914-es számai kerülnek a kutatás első részének fókuszába, mivel a háború kitörésekor a kormánypárti lapnak konkrét szerb képe létezett és ezen orgánus képviselte a „mainstream-vonalat”.

Az elemzést érdemes a szarajevói eseményeket követően kezdeni. 1914. július 1-jén „Az országgyűlés részvéte” című gyászír a következőképp emlékezett meg a meggyilkolt uralkodói párról: „Hosszú idő óta most először volt egységes a magyar országgyűlés képviselőháza. Egységes a gyász és az őszinte fájdalom érzésében. Nagy csöndben, szinte nesztelenül gyűlekeztek a képviselők. Munkapártiak és ellenzékiek egyaránt, fekete ruhában jöttek el.”⁹ Ugyanezen számban megjelent „A nyelv-kérdés a közigazgatásban” című cikk, amely a Tisza-kormány kisebbségpolitikájának elveit körvonalazta: „... Nem tűztek ki maguknak más célt, mint jó közigazgatás teremtését, a mely egyúttal a legjobb nemzetiségi politika is. Ezért

⁷ *Budapesti Hírlap* 1914–1933. Forrás: Arcanum Digitális Tudománytár (<http://adtplus.arcanum.hu/hu/collection/BudapestiHirlap/>) Letöltés: 2014. július 7. 10:28.

⁸ CIEGER 2001.

⁹ Az országgyűlés részvéte. *Budapesti Hírlap* 34. évf. 153. sz. 2–3.

éppen a legexponáltabb nemzetiségi területeken a legjobb közigazgatási tisztviselőknek kell működniük, hogy szakbeli rátermettségükön kívül az illető nem magyar nyelvben való jártasságuk és a nem magyar ajkú lakossággal való igazságos és humánus bánásmód útján hatásos ellensúlyt képviseljenek a nemzetiségi izgatásokkal szemben.¹⁰ Tehát a merényletből is kiindulva, ekkor már a politikai elit a gyakorlatban érzékelte a nemzetiségek egyre radikálisabb törekvéseit, amelyet közigazgatási engedményekkel kísérelt meg mérsékelni (a Tisza István vezette kabinet az I. világháború alatt több engedményben részesítette a háborúban is hatványozottan érintett nemzetiségeket).

A „kormánylap” szerb képét az alábbi cikkek hivatottak bemutatni. 1914. július 18-án „Szerb egyházi autonómia és a szerb pártok” címmel a következő vizsgálándó cikk jelent meg, amely magába foglalja a magyarországi szerb politikumról alkotott negatív képet is. „Mi azt véljük, hogy itt elsősorban nem a szerb nép a hibás, illetve ez egészen ártatlan, hanem bűnösök azok, kik évtizedek óta egyéni önző és anyagi érdekből a szerb nép vezéreikül feltolták és jelenleg is állandóan feltolják magukat. Bűnösök a szerb radikális- és szerb liberális-pártnak megöszült vezérei, kik előtt a szerb egyházi autonómia csak kenyér-kérdés, mert belőle, illetve kríziséből tartják fenn magukat már 1868 óta, belőle éltek és élnek. A fiatalabb nemzedékeknek itt nincs beleszólása. Ilyen erkölcstelen alapulnak, sajnos, a mi régi szerb pártjaink...”¹¹ Áttérve a háborút közvetlenül megelőző napokra, július 27-én a magyar közvélemény a következőképp fogadta a Szerbia elleni mozgósítás híreit: „Nagy föltűnést keltett a mozgósítási parancs. A mikor a plakátokat kiragasztották, tízével, húszával állták körül az emberek és lelkes hangon tárgyalták a bekövetkező eseményeket. Minden sarkon, minden

szögleten csoportok verődtek össze és harsogott az éljen. Mihelyt egy katonai csapat elvonult, lelkesen köszöntötte a közönség. A férfiak éljeneztek, a nők a kendőjüket lobogtatták.”¹² Az idézett szöveg alapján megállapítható, hogy a magyar közvélemény egyértelműen a háború mellett foglalt állást, azonban a sajtó hasábjain ez a „militáns-vágy” nem közvetlenül a szerbekkel szemben élt (főképp nem a magyar állampolgársággal rendelkező szerb közönség ellenében), hanem lényegében a nemzeti büszkeségből táplálkozott (1914. július 28-i vezércikk: „A népszerű háború”¹³).

A háború kirobbanása tekinthető egy délszláv egységesítési törekvést megelőző csapásának is a Monarchia részéről, amit „A szerbek bűnlajstroma” című cikk tartalma is megkísérelt alátámasztani: „A Narodna Obrana nemcsak a szerbiai lakossághoz fordult, hanem a monarkiának délszláv nemzetiségű polgáraihoz is. A monarkia délszlávok lakta területeit szerb területnek tekintette. A Narodna Obrana főfeladatát abban látta, hogy Szerbia területén kívül lakó testvéreket a részvételre bírja. (...) A Narodna Obrana... a harcot prédikálja Ausztria és Magyarország ellen a szerb népnek azzal az ürüggyel, hogy a monarkia megrabolja a szerbeket szabadságuktól és nyelvüktől és meg akarja őket semmisíteni.”¹⁴

Július 28-án megérkezett a Monarchia hadüzenete Szerbiának, amit az I. világháború kezdődátumának tart a történelemtudomány, de miképp is jelent meg ez az esemény a Budapesti Hírlap hasábjain? Július 29-én született meg az az ismert manifesztum, amelyet Ferenc József intézett népei felé, Tisza István aláírásával támogatva: „A határon bűnös áramlat csap át, a mely a monarkia délkeleti részén az állami

¹⁰ A nyelvkérdés a közigazgatásban. Budapesti Hírlap 34. évf. 153. sz. 5.

¹¹ Szerb egyházi autonómia és a szerb pártok. Budapesti Hírlap 34. évf. 168. sz. 1.

¹² Magyarország harci kedve. Budapesti Hírlap 34. évf. 176. sz. 8.

¹³ A népszerű háború. Budapesti Hírlap 34. évf. 177. sz. 1.

¹⁴ A szerbek bűnlajstroma. Budapesti Hírlap 34. évf. 177. sz. 8.

rend alapjainak megingatására, a népnek, melyről olyan atyai szeretettel gondoskodom, az uralkodóház és a haza iránti hűségtől való eltántorítására s az örület és a hazaárulás bűnös tetteire való fölizgatására irányul. (...) Ezt a tűrhetetlen aknamunkát meg kell állítani, Szerbia ezen folytonos kihívásainak véget kell vetni...¹⁵ Az uralkodó és az osztrák-magyar politikai elit a birodalom egységére, területi integritására és a merényletre hivatkozva ezen manifesztummal a hadüzenet legitimitását kísérte meg bizonyítani mind a nemzetközi közvélemény, mind pedig a soknemzetiségű Monarchia felé – azonban óvatosan ügyelt arra, hogy „saját” délszlávjait ne sértse meg.

Végül a háború gyors sikereinek vágyát szertefoszlatta az a tény, hogy a szövetségi rendszerek miatt a lokális konfliktus globális szintre is kiterjedt, a Monarchiának pedig több fronton kellett helytállnia. Az augusztus 23-án megjelent *„A monarkia és ellenfelei. A gyilkos szerbek.”* című cikk is mutatja, hogy a sajtó, illetve a közvélemény ekkor már kezdte felismerni a július végén kirobbant háború elhúzódását és annak valódi háttérét-tétjét: *„Ha a hadjárat sorsát egyáltalán Szerbiában lehetne eldönteni, akkor már el is döntöttük volna. De Európa sorsa és a minnek is, és Szerbiáé is a francia-német, ránk nézve különösen az orosz harctéren fog eldőlni. Miután Oroszország beavatkozott a monarkia és Szerbia között kitört harcba, kénytelenek voltunk egész erőnket az északeleti harctéren összevonni. Ezzel a Szerbia ellen való háború, melyet a közvélemény legnagyobb része büntető expedíciónak tartott, automatické mellékakcióvá lett, mely a nagy döntést alig érinti.”*¹⁶

I.2. NÉPSZAVA

A századelő egyik legjelentősebb politikai csoportosulása a munkásmozgalom volt,

amelynek hazai irányzata „idegen eszméket importálva” kísérte meg a magyar társadalom alsóbb osztályainak érdekeit képviselni (szociális problémáit orvosolni), az internacionalizmus jegyében, más kontextusba helyezve a nemzetiségi problémát. Ennek a politikai csoportosulásnak, illetve a Magyarországi Szociáldemokrata Pártnak volt az 1877-ben alapított „szócsöve” a *Népszava*, amely napjainkban is megjelenő napilap.

Az elemzést megelőzően a tanulmány néhány gondolatban ki kell, hogy térjen a baloldalnak a kisebbségekkel kapcsolatos álláspontjára is a dualizmus és a világháború éveiben. A szociáldemokrácia azon okból volt képes nővumként megjelenni a magyar társadalom életében, ezen túl gondolkodásában, hogy osztályalapon, nem pedig nemzetiségi viszonylatban kísérte meg felkarolni a közösség problémáit¹⁷. Tehát a baloldal nem tett különbséget a magyar és a szerb munkás között, így kisebbségpolitikai vonatkozásban is gyökeresen más elképzelései voltak, mint az 1918-ig hatálmón lévő politikai elitnek. Igaz voltak olyan sarokpontok, mint az autonómia megadásának a kérdése, amit a baloldal ugyanúgy elutasított, mint a regnáló politikai elit, mivel azt gazdaságilag károsnak – és szükségtelennek – tartotta. A világháború kirobbanása mellett való rövid ideig tartó kiállást követően a *Népszava*, illetve a szociáldemokrata szervezetek is elleneztek a háborút (a pacifizmust képviselve), mivel azt az imperializmus eszközének tartották, sőt 1917-től szimpatizáltak az orosz forradalommal (amitől a magyar elit „rettegett”). Az őszirózsás forradalom után a korábban háttérbe szorított politikai csoportosulások számára megnyílt az út az ország irányítása felé, ami hamar átfordult a Tanácsköztársaság diktatúrájába, mikorra Magyarország területe olyannyira leszűkült, hogy nem volt lehetősége a nemzetiségi kérdésben vallott álláspontjának a gyakorlati megvalósítására.

Az első vizsgált cikk 1914. július 3-án

¹⁵ A király manifesztuma. *Budapesti Hírlap* 34. évf. 178. sz. 1.

¹⁶ A monarkia ellenfelei. – A gyilkos szerbek. – Az offenzíva fölfüggesztése. *Budapesti Hírlap* 34. évf. 203. sz. 2.

¹⁷ G. FODOR 2004.

született, amely közvetlenül Ferenc Ferdinánd trónörökös meggyilkolása utáni közhangulatot tükrözött. Eszéken július 2-án „*mintegy ötven fiatalemberből álló csoport zajosan tüntetett a szerbek és a szerb-horvát koalíció ellen. A tüntetők több ablakot bezúztak, majd a király éltetésével és a szerbek abcúgolásával elvonultak. A rendőrség végül szétzavarta a tüntetőket. Djakovoban tegnap este megújultak a szerbellenes tüntetések. Sokszáz főnyi embertömeg ily kiáltásokkal: Le Szerbiával! Le a gyilkosokkal! Dicsőség Ferenc Ferdinánd emlékének!*”¹⁸ A háborút megelőző és a hadüzenetet követő egy évben ideológiától függetlenül, a magyar politikai erők nagy része egységesen vallotta a Szerbiával való leszámolás szükségességét, így a baloldal is, azonban a háború utáni rendezés terveiben már eltérések voltak tapasztalhatóak (1915-1916-ban már kikristályosodott az ellentét).

1916-tól a baloldal és a *Népszava* is egyre inkább a gazdasági, szociális és társadalmi reformok sürgetését, a választójog kiterjesztését, illetve a háború mihamarabbi befejezését szorgalmazta, amely miatt újra fókuszba kerültek az ideológiai ellentétek. A *Népszava* 1917. szeptember 5-i számában „*A választójogért!*” című rövid hír jelent meg, amely a vizsgált térség aktivitását is jelzi: „*Az újvidéki választójogi blokk elnöksége szeptember 23-án Újvidéken nagyszabású választójogi népgyűlést rendez, amelyen a választójogi blokk központi vezetőségének számos tagja is részt vesz.*”¹⁹ Ugyanezen címmel jelent meg a szeptember 7-i, majd 8-i számban Vásárhelyen és Aradon is egy felhívás, amely népgyűléseken már Károlyi Mihály és Vázsonyi Vilmos, választójogi miniszter is jelen volt. A helyszínek megválasztása azért kiemelkedően fontos, mert mind Újvidék, mind pedig Arad térségében jelentős létszámú szerb, valamint román kisebbség élt, ezért a választójog kiterjesztésének terve számukra gesztusértékkel bírt.

Végül az összeomlás, majd a történelmi Magyarország alkotóelemire hullásának évéből, 1918-ból került vizsgálatra egy-egy cikk. 1918. november 29-én megjelent egy hír, amely egyszerre két délszláv kisebbség, a szerbség és a bunyevácok a magyarsághoz fűződő viszonyát, esetleges lojalitását festi le. „*A zombori bunyevácok nem haladnak együtt a szerbekkel*” a következő információt foglalja magában: „*A zombori szerb nemzeti tanács gyűlést tartott, amelyre a bunyevác polgárokat is meghívták, hogy a szerb és a bunyevác nemzeti tanács működésének további irányt szabjanak és sorukat megbeszéljék. A gyűlésen a szerbek nagy számmal jelentek meg, a bunyevácok azonban nem mentek el oda. Pastrovics Iván, a zombori bunyevác nemzeti tanács ügyvezető elnöke írásban bejelentette, hogy a bunyevácok nem óhajtanak részt venni a gyűlésen és ha ott bunyevác kiküldötteseket választanak meg, azok ezt a megbízatást nem fogadják el és nem mennek el Újvidékre, a délszláv állam megalakulásának kikiáltására.*”²⁰

A gondolatmenet zárásául egy 1918. december 13-i hírblokk szolgál, amelyben a *Népszava* a „*Magyarország területe és az új szomszédok*” rovatban sorra veszi a szerbek által megszállt területeken zajló folyamatokat, amelyek tisztán tükrözik az impériumváltást. „*A szerbek átveszik a törvényszéket*” című hírben a szabadkai és a környékbeli törvényszékek jogfolytonosságáról esik szó, ahol „*hivatalos nyelvként a szerbet jelölték meg*”. A „*Temesvárott tilos a gyülekezés*” hír arról számol be, hogy „*... a szerb főparancsnokság elrendelte, hogy a városban tilos mindenféle politikai vagy egyéb gyülekezés. Gyűléseket csak kivételes esetekben, a térparancsnok engedélyével és kiküldöttjének jelenlétében szabad tartani. Az engedelem nélkül tartott gyűlések rendezőit és összehívóit szigorúan büntetik.*” A magyar kormány visszaszorulását és a terület elvesztését bizonyítja az utolsó vizsgált,

¹⁸ A szerbek ellen. *Népszava* 42. évf. 155. sz. 6.

¹⁹ 1917. szeptember 5.: A választójogért. *Népszava* 45. évf. 223. sz. 7.

²⁰ A zombori bunyevácok nem haladnak együtt a szerbekkel. *Népszava* 46. évf. 283. sz. 8.

„A magyar kormány rendeletei a megszállott területeken végre nem hajthatók”, című rövidhír: „Zomborból jelentik: Dr. Bugarszky Koszta Bács-Bodrog vármegye és Zombor város főispánja átiratot intézett a megyei hatóságokhoz, amelyben értesítik őket, hogy a további intézkedésig a magyar népkormánytól érkező törvények, rendeletek vagy bárminemű más intézkedések végre nem hajthatók és az ottani hatóságok a magyar népkormányhoz semmiféle jelentést nem tehetnek.”²¹

II. Délszlávok – főképp a szerbség – a korabeli helyi magyar sajtóban

Az országos és a helyi lapok ekkortájt megjelent kiadványairól általánosságban elmondható, hogy napról-napra, folyamatosan a nagyobb horderejű eseményeket vizsgálták, mint Ferenc Ferdinánd halála, a hadüzenet, vagy pedig a front történései, azonban „elvétve” megjelentek a magyarországi szerbekről is hiteles, a tanulmány szempontjából pedig releváns tartalmak. A helyi sajtó napi szinten főképp a háború első két évében „cikkezett” Szerbiáról, ameddig a déli front fennállt és a délszláv állam nem kapitulált, illetve 1918 szeptemberében újra nem lett a Monarchiával szemben hadviselő fél és kezdte meg Dél-Magyarország megszállását (francia csapatok segítségével). Ezen okokból a két helyi lap által közölt vonatkozó cikkeket szükséges feltárni, kronologikusan párhuzamos módon elemezni – amelyek eltértek a „mainstream” - országos történeésektől.

II.1. DÉLMAGYARORSZÁG

A *Délmagyarország* hasábjain a háború előestéjén és kitörésekor számos cikk jelent

meg napi szinten Szerbiáról, közvetve pedig a délszlávokról, így a magyarországi szerbekről is. A *Délmagyarország*, mint helyi napilap „vonzáskörzetébe”²² olyan nagyobb városok tartoztak, mint Szeged, vagy Szabadka, amelyeket övező kisebb településeken jelentős szerb közösség élt, így a közbeszédben nem csak nagypolitikai, de helyi szereplőként is jelen volt a szerbség (Ókeresztúr, Ó- és Újszentiván). Az első vizsgált tudósítás 1914. augusztus 12-én jelent meg „*Hogy dolgozott Szerbia a monarchia egysége ellen*” címmel. Ismert, hogy a sarajevói merényletet követően a Monarchia 1914. július 23-án egy ultimátumot²³ fogalmazott meg Szerbia felé, amelyben több teljesíthetetlen feltételt is szabott, többek között a Narodna Odbrana szervezetnek az azonnali felszámolását, amelynek célja egy egységes délszláv állam megteremtése volt. A tudósítás a következőket írta Magyarország déli határai és lakosai kapcsán: „A *Narodna odbrana* főfeladatai közé tartozik, közeli és távoli, a határon túl lakó testvéreinkkel és a világon lévő többi barátunkkal való összeköttetés. Ezen a szón - nép - a *Narodna odbrana* egész népiünket érti, nem csak a szerbiait.”²⁴ A tudósítás szerzője egyértelműen megfogalmaz-

²² Közvetve pedig a lap érintette az újdéki, a zombori, de még az aradi eseményeket is.

²³ A Monarchia ultimátuma Szerbiának: „2. azonnal feloszlattja a Narodna Obránának nevezett egyesületet, elkobozza propagandájának összes eszközeit, és hasonlóan fog minden olyan társaság és szervezet ellen eljárni, amely az Osztrák-Magyar Monarchia ellen irányuló propagandával foglalkozik; a királyi kormány gondoskodni fog róla, hogy a feloszlott egyesületek más név alatt és más formák között ne folytathassák működésüket.” Forrás: Az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása. tudasbazis.sulinet.hu (<http://tudasbazis.sulinet.hu/hu/tarsadalomtudomanyok/tortenelem/magyar-tortenelmi-terkeptar/az-osztrak-magyar-monarchia-felbomlása/forrasgyujtemeny>) Letöltés: 2014. július 15. 16:12.

²⁴ Hogy dolgozott Szerbia a monarchia egysége ellen. *Délmagyarország* III. évf. 198. sz. 3.

²¹ A szerbek átveszik a törvényt. – Temesvárott tilos a gyülekezés. – A magyar kormány rendeletei a megszállott területeken végre nem hajthatók. – A szerbek fölslatták a nemzeti tanácsokat. (*Népszava* 46. évf. 295. sz. 3.

za azt a korabeli közhangulatot a térségben, hogy Szerbia nem csak a szerblakta „földre” tart igényt, de feltehetően magyar és más nemzetiségek lakta területeket is kiszakítana a Monarchiából. Ugyanezen számban azonban egy ellentmondás is tapasztalható; a rövid hírek között szerepel „Az ókeresztúri szerbek hazafiassága” címmel egy rövid írás, amely a helyi szerbek lojalitását tükrözi, tehát szó sem esik esetleges szeparatizmusról. „A mostani viszonyok között kétségtelenül a legnehezebb helyzetben vannak azok a szerb nemzetiségek, akik Magyarországot vallják hazájuknak és magyar érzelmeket táplálnak lelkükben. Pedig, hogy a délvidéki szerbek nagy része milyen hazafiasan viselkedik, azt élénken illusztrálja az ókeresztúri szerb hitközség közgyűlése, mely egyhangúlag, nagy lelkesedéssel a Vörös Kereszt Egyesület támogatására ezer koronát szavaztak meg, a hadba vonult katonák családtagjai részére pedig 500 koronát.”²⁵

Az 1914-es év „lelkesedését” és kezdeti sikereit követően a villámháború állóháborúvá vált, ami a közhangulaton, illetve az azt megtestesítő helyi sajtón is észrevehető változást eredményezett. 1915-ben már zajlott a totális háború, a Monarchia több fronton harcolt, így Délvidéken a szerbekkel, Északkelet-Magyarország térségében pedig az oroszokkal kellett szembenéznie, amit a helyi lakosság is megélt. 1915. szeptember 2-án „A Délvidék elpusztult községei” címmel egy olyan rövid tudósítás látott napvilágot, amelyben a régió magyar és német lakta falvainak megsegítését helyezi előtérbe a szerző, míg a szerb lakosokról említést sem tesz (holott több esetben az említett községekben nagy arányban jelen voltak, akár többséget is alkotva, például a Szerémségben). „... a Délvidék lakosságának segítésére nem gondol senki. Egyszerre elfelejtkezett mindenki az összelőtt zimonyi, pancsovai, mitrovicai, orsovai házakról, senki sem gondol a háborúnak délen lakó árváira. (...) Az országos

mozgalom vezetőinek gondoskodnia kellene, hogy az összegyűlő összeg felesleges részét az összelövdözött délmagyar városokban lakó magyarok és németek házainak újjáépítésére fordítsák.”²⁶

A Délmagyarország hasábjain kialakult „szerb-képet” – amelyet olvasói előtt is feltárt, akik feltehetőleg azonosulni tudtak vele – érdekes az 1917-es és 1918-as cikkek elemzésével folytatni, amikor a hadiszerencse és a háború állása már a központi hatalmak vereségét prognosztizálta, (negatívan) meghatározva így a kisebbségekhez való viszonyt is. Igaz Szerbiát ekkor még a központi hatalmak ellenőrzésük alatt tartották, emiatt a sajtó inkább más frontok eseményeivel foglalkozott, azonban érzékelhető volt már a társadalomban az összeomlás közelsége, a háború utáni rendezésektől való félelem, illetve egy elhúzódó politikai válság. A „nemzetiségi veszélyről” és a választójog kiszélesítéséről dr. Kelemen Béla, 1917. júliusában kinevezett főispán, a következő véleménynyel volt („A főispán esküje és beszéde”): „... az aggodalmaskodók gondolják meg, hogy ha az annekszió és a hadikárpótlás nélküli világbéke a maga teljes következettségével, határkiigazítások nélkül jön is létre és Románia és Szerbia a háború előtti terület-határok között állíttatnak helyre, a területhatárok hiába lesznek a régiék, nem a régi Románia és a letört Szerbia lesznek a mi szomszédaink, hanem a letört Románia és a letört Szerbia, amely szomszédos államok nem fognak többé a hazai oláh és a szerb anyanyelvű lakosságra oly vonzó erőt gyakorolni, mint gyakoroltak a háború előtt. Ma már ő maguk is és a mi nemzetiségeink is teljes ismeretében vannak a tényleges erőviszonyoknak.”²⁷ Tehát a főispán 1917 derekán még egyértelműen a magyarság szupremáciáját tartotta reálisnak, nem is gondolva az esetleges területi változásokra, lebecsülve a nemzetiségek önszerveződését

²⁵ Az ókeresztúri szerbek hazafiassága.

Délmagyarország 3. évf. 198. sz. 4.

²⁶ A Délvidék elpusztult községei. Délmagyarország 4. évf. 213. sz. 5.

²⁷ A főispán esküje és beszéde. Délmagyarország 6. évf., 176. sz. 6–7.

és kulturális, politikai, ezen túl társadalmi fejlettségét, nem utolsósorban anyaállamaik katonai potenciálját.

1918 szeptemberében, amikor már csak idő kérdése volt a vereség beismerése, a térségben közigazgatási határmódosításokkal kísérelték meg az etnikai arányok átrajzolását, amely napjainkig bevett gyakorlat a többség irányából a kisebbség homogén tömbjeinek megbontása érdekében. A „Szeged vármegye” című cikk a következő gondolatmenetet állította fel, amely kijelentések célja egyértelműen a nemzetiségek mihamarabbi asszimilálása volt: *„Szeged szabad királyi város székhellyel alakítatnék egy vármegye. Ezen vármegye lakossága 409 398 lélek lenne: ebből 260 201 magyar, 18 612 német, 13 755 tót, 23 178 oláh, 83 836 szerb stb. – mindez lehetővé teszi azt, hogy az ország ezen legnépesebb, tösgyökeres magyar városa, a magyarság asszimiláló képességét érvényesíthesse a délmagyarországi nemzetiségi vidékeken. Igazán botor politika az, amely a nyelvtérületi határoknál vonja meg a közigazgatási területi határt. Így Bácskából és Torontálból 86 000 szerb anyanyelvű magyar állampolgár elvonva lesz az újvidéki és a nagyikikindai szerb agitátoroktól és a legnagyobb vidéki magyar város kultúrájának égisze alá kerül.*²⁸”

1918 őszétől a Monarchia fokozatosan vonult vissza a megszállt Szerbiából, szeptemberben Bulgária különbékét kötött (1918. szeptember 29.), így a szerb államnak lehetősége nyílt nagyobb területek birtokba vételére a segítségére érkező francia csapatokkal összehangoltan. A sajtóban aggodalomra nem is a szerb előrenyomulás, hanem a román és a cseh koncepciók adtak okot, amelyek hatalmas részeket kívántak kiszakítani az országból, ellenben a szerb lakta területek Szerbiának való átadását a közvélemény nem tartotta elfogadhatatlannak²⁹. 1918. október 28-án

„megkezdték Délmagyarország katonai kiürítését, illetőleg a katonai raktárak és berendezések Magyarország belsejébe való szállítását³⁰”, azaz az újonnan megalakult magyar kormány kénytelen volt a mai államhatárnál is mélyebben visszavonni csapatait (a belgrádi katonai konvenció értelmében), így megnyílt az út Szerbiának a magyarországi, szerbek és más népek által lakott, területek megszállása, majd egységes államba történő beolvasztása felé.

II.2. SZEGEDI NAPLÓ

A Délmagyarország áttekintését követően egy másik helyi lap, a *Szegedi Napló* (továbbiakban *Napló*) által körvonalazott „szerb-kép” is segít a két nép korabeli viszonyának feltárásában. A *Napló*, eltérően a Délmagyarországtól, magát politikai, közgazdasági és irodalmi napilapként definiálta, így a háborús események is másképp jelentek meg oldalain, mint az előbb vizsgált „haditudósítás” jellegű lapnak. A lap „nemzetibb” jellege révén a magyarság, mint Kárpát-medencei államszervező erő és államának integritása is nagyobb hangsúlyt kapott.

Az első vizsgálandó *Napló* cikk közvetlenül a Ferenc Ferdinánd ellen elkövetett merénylet után jelent meg, 1914. július 1-jén, „A bünbarlang” címmel. *„Amúgy is tizenhat nyelven beszéltek már Magyarországon és Ausztriában együtt a népek, volt már köztük szláv elég és nem volt szükség a szaporításukra. S a Balkánon az évek során erősen megváltozott a helyzet. A délszláv államok tüzei kigyulladtak. Szerbia megerősödött és evés közben megjött az étvágya. Neki kellene Montenegró is, kellene Bosznia és Hercegovina is, kellene még Horvátország is. Ezért a célért tülekedik és ebben az aknamunkás harcban minden eszközt jónak lát, amely segíti. Fanatizmusa vad...”*³¹ A kiemelt szöveg

többségű területek is délszláv fennhatóság alá kerülnek.

²⁸ Szeged vármegye. *Délmagyarország* 7. évf., 201. sz. 3.

²⁹ Ellenben ekkortájt senkiben sem fogalmazódott meg, hogy esetleg magyar, vagy német

³⁰ *Megkezdték Délmagyarország katonai kiürítését. Délmagyarország* 7. évf. 256. sz. 6.

³¹ A bünbarlang. *Szegedi Napló* 37. évf. 155. sz. 1.

tisztán jelzi a szerb nacionalizmus erősségét, illetve azzal párhuzamban a Monarchiában megnövekedett (dél)szláv elem arányát, ami veszélyezteti a történelmi Magyarország integritását – a szerző és a közvélemény szerint is. A cikk szerzője továbbá a Dél-magyarországi szerbeket, horvátokat káros, mondhatni „nemkívánatos” elemként definiálja, akik az örök instabilitás okai.

A háború következtében kialakult helyzet, a menekülthullám leírására, valamint a (lojális) szerbség és a történelmi Magyarország (az állam) viszonyának bemutatására a következő, 1914. október 6-i, „A szerb pápa búcsúztatója a bitófa előtt” című rövid hír a legalkalmasabb: „Ismeretes dolog, hogy amikor csapataink kivonultak Pancsova városából, az ottani szerbek egy része nemcsak örömmel és ebédrel várta Petár király toprongyos leventéit, hanem időközben ki is rabolták a menekülő magyarok házaait. (...) Két szerb földműves, akiket nem értek tetten, most került haditörvényszék elé. Halálra ítélték őket, s holttestük mellett a szerb pápa a következőket mondta: Isten nagy és hatalmas. Eje világokat döntet és nemzeteket dönt porba. A Mindenható szent és kegyelmes. Megbocsátja a bűnök sokaságát és vétkek milliárdjait. Csak egyet nem bocsáj meg az Úr, a hazaáruló vétkét. Az a legrettenetesebb bűn. Szeressétek tehát ezt a földet, amely kenyereteket adja s amelyben atyáitok hamvai porladnak.³²” A hírhez kiegészítésként feltétlen meg kell említeni, hogy a magyarországi szerb közösség identitásának és nemzeti tudatának ápolásában kulcsfontosságú szerepe volt az ortodox egyháznak, amely több esetben szembehelyezkedett az államhatalommal. Az előző hírben az ortodox pápa mégis a lojalitást és a hazaszeretetet helyezi előtérbe, szemben a szerb identitással, ami annak is tulajdonítható, hogy a kisebbség hűségének bizonyításával kísérelte meg a jogkorlátozást elkerülni (például katonai közigazgatás).

1915 szeptemberében az állam és a nemzetiségek viszonyát hitelesen tükrözi Ferenc József üzenete Magyarországnak, illetve Tisza István, miniszterelnöknek az arra adott válasza („A hódoló küldöttség. Üzent a király Magyarországnak”). A császár, idealisztikus módon a következőképp látta a birodalom és a Magyar Királyság, illetve a nemzetiségek relációját: „A mai nagy megpróbáltatások jobban, mint valaha kitűnt, hogy a kibékítés és a kiegyenlítés e műve népeim lelkét, különösen magyar koronám népeit is teljesen áthatotta. Midőn ellenségeink hódító szándékkal megtámadtak, a magyar és a horvát nemzet egynek érezve magát a koronával, testvéri vetélkedésben többi népeimmel, lelkes elszántsággal és ereje teljes megfeszítésével vette fel hívó szavamra a küzdelmet a reánk törő túlerő ellen. Elnémult az országban minden politikai viszály: az ország összes nemzetiségei egybeforrnak a haza lángoló, minden áldozatra kész szeretetében.”³³ Ferenc József távirata inkább szolgált arra, hogy a Monarchia stabilitását mutassa a külvilág felé, illetve gesztusként megköszönje a nemzetiségeknek, hogy nem fejtenek ki ellenállást a birodalom érdekeivel szemben, mint hogy a valós helyzetet feltárják (lásd. belpolitikai válság, titkos tárgyalások a nemzetiségek vezetői és az anyaállamok között).

A háború végéhez közeledvén megjelentek olyan alternatívák is a nagypolitikában, mint például 1917 decemberében, amikor a Tisza István vezette külügyi delegáció tárgyalta a háború utáni rendezés módozatait. A *Napló* 1917. december 8-i számában „A delegációk” címmel a következő összefoglalót közölte: „Tisza Istvánnak ma is az az álláspontja, amely némelyek szerint az egész világháború gyújtószikrája volt: Szerbiát el kell zárni a tengertől, úgy, hogy gazdaságilag teljesen a monarchiára legyen szorulva. (...) Tisza István gróf polemizál Andrássyval. Azt kívánja, hogy Bulgária Szerbiával és Romániával szemben határkiigazítást

³² Szerb pápa búcsúztatója a bitófa előtt. *Szegedi Napló* 37. évf. 254. sz. 6.

³³ A hódoló küldöttség. Üzent a király Magyarországnak. *Szegedi Napló* 38. évf. 211. sz. 3–4.

nyerjen. Kijelenti, hogy veszedelmet lát abban, ha Szerbia az Adrián megveti a lábát.³⁴

A helyi sajtóorgánumok elemzésének zárásképp Tisza István 1918. október 17-i nemzetgyűlési beszédét szükséges megvizsgálni, amely október 18-án jelent meg a *Naplóban* a „Képviselőház ülése” címmel: *„Azoknak a nemzetiségeknek nagyrésze, melyek nem tartoznak sem a magyar, sem a német fajhoz, szintén hűséggel illeszkedik be a nemzet keretébe, és csak elenyésző kisebbség az, amely azzal szembehelyezkedik. (...) Sohasem voltunk a nemzetiségek elnyomói!”*³⁵ Az idézett beszéd korabeli kontextusba helyezve számos ponton állít valótlanúságot, illetve utal rossz helyzetfelismerésre. Ekkor már nem Tisza volt kormányon, így a magyar kisebbségpolitika inkább korlátozó, mint adakozó képet képviselt a nemzetiségek szemében. 1918 októberére a környező államok megkezdték a nemzetiségek és egyben magyarok lakta vidékek megszállásának előkészületeit, amely ellen a válságban lévő magyar politika nem volt képes konstruktív alternatívát felmutatni.

III. Konklúzió

Az 1914-es évre az erőteljes szerb állami propaganda, Szerbia regionális törekvései, valamint a szerb kisebbségnek a nacionalizmusra való fogékonysága önmagában hordozta a háború lehetőségét, amit csak erősített az a tény, hogy a Monarchia nemzetközi tekintélye és katonai potenciálja egyre csökkent a XIX. századhoz viszonyítva. 1914 júliusának eredményeképp a korabeli sajtóorgánumok mind kiálltak a trónörökös meggyilkolását követően a háború szükségessége és létjogosultsága mellett, azonban kivétel nélkül

egy lap sem támadta nyíltan a magyarországi délszlávokat³⁶.

A háború kirobbanását követően az országos lapok rendre Szerbia azon agitációjáról számoltak be, amelyben igyekeznek a délszláv egység víziójának megfelelően minden szerbet és rokon népet egy államban egyesíteni, ami aggasztotta a magyar elitet. Mindkét helyi lapban jelentek meg olyan cikkek, amelyekben például az újszentiváni szerbek anyagi támogatást nyújtottak a rászorulóknak a háború éveiben, vagy a Magyar Királyság mellett való kiállásról tanúskodtak, ellenben az ellenkező magatartásra is volt számos példa, főleg a szerb megszállást követően. Egyértelműen nem jelenthető ki, hogy a szerbekben ne lett volna jelen a szeparatizmus vágya (mint minden nemzetben ekkortájt – önrendelkezés igénye), azonban a magyarsághoz is szoros történelmi, kulturális, nem utolsósorban pedig gazdasági kapocs fűzte. Összességében a magyarországi szerbség álláspontja az elszakadás kapcsán divergáló volt, amely antinómiát a Monarchia katonai vereségének ténye számolt fel, mikortól a szerb csapatok francia segítségével egyszerűen megszállták a Szerbiával való egyesülésre „ítélt” területet.

A sajtóelemzést követően, mint ahogy már a tanulmány korábbi szakaszaiban is kitűnt, a magyar közvéleményről egyértelműen nem mondható el, hogy szerbellenes lett volna (magyarországi szerbekkel szemben kevésé negatív kép). Ideológiákra bontva a baloldal egyáltalán nem volt „kisebbségellenes”, míg a kormányzat is „puha” eszközökkel kísérelte meg a kérdést rendezni, amely a szerb nemzetiséggel való viszonyban is tükröződött (egyházi autonómia, oktatás, sajtó, gyülekezési jog – uszító szervezetek betiltása). Igaz a Szerbiával szemben való revans vágya a merényletet követően az egész magyarságban élt, amely olyan kellemetlen jelenségekkel is párosult, mint a szerb nacionalizmustól (jugoszláviz-

³⁴ A delegációk. *Szegedi Napló* 40. évf. 280. sz. 4.

³⁵ A képviselőház ülése. *Szegedi Napló* 41. évf. 240. sz. 2.

³⁶ A rölapokat és a radikális politikai sajtótermékeket nem beleértve.

mus) való félelem, vagy Szerbia regionális „kihívó” szerepben történő megjelenése – de mindezek egy „egyszerű, rövid” háborút követően nem lettek volna meghatározóak a két nép viszonyában. Maga a világháború a kölcsönös garanciaegyezmények miatt robbanhatott ki: azok után, hogy a Monarchia hadat üzent Szerbiának, az Orosz Birodalom rögtön garanciát vállalt szövetségese megsegítésére, nagyhatalmi konfliktussá generálva két állam lokális ellentétét, amiben az osztrák-magyar és a szerb „párharc”, továbbá a szerb kisebbség helyzete marginális kérdéssé vált.

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM ÉS FORRÁSJEGYZÉK

Szakirodalom

- CIEGER ANDRÁS (2001): A hatalomra jutott liberalizmus és az állam a dualizmus első felének magyar politikai gondolkodásában. *Századvég* 6. évf. 20. sz. <http://www.c3.hu/scripta/szazadveg/20/cieger.htm>. Letöltés: 2015. június 26.
- G. FODOR GÁBOR (2004): *Gondoljuk újra a polgári radikálisokat*. Budapest, L'Harmattan Kiadó. 149.
- GALÁNTAI JÓZSEF (2001): *Magyarország az első világháborúban*. Budapest, Korona Kiadó.
- GYÖRI SZABÓ RÓBERT (2006): *Kisebbség, autonómia, regionalizmus*. Budapest, Osiris Kiadó.
- HAJDÚ ZOLTÁN: *A Vajdaság 1910–1920 között*. <http://www.historia.hu/userfiles/files/2010-012/Hajdu.pdf>
- KATUS LÁSZLÓ (1993): Egy kisebbségi törvény születése. Az 1868. évi nemzetiségi törvény évfordulójára. *Regio* 4. évf. 4. sz. 99–128.
- KEEGAN, JOHN (2010): *Az első világháború*. Budapest, Európa Könyvkiadó.
- KOZMA ISTVÁN – PAPP RICHÁRD (2004): *Etnikai kölcsönhatások és konfliktusok a Kárpát-medencében*. Budapest, Gondolat – MTA.
- SZEGHŐ PATRIK (2009): Egy újravitt csata – A szerb szellemi elit és Ó-Szerbia kérdése (1912–1939). *Trianoi Szemle* 1. évf. 4. sz. 62–75.
- TILKOVSKY LÓRÁNT (1998): *Nemzetiségpolitika Magyarországon a 20. században*. Debrecen, Csokonai Kiadó.

Forrásjegyzék

- A Monarchia ultimátuma Szerbiának. – Forrás: tudasbazis.sulinet.hu (<http://tudasbazis.sulinet.hu/hu/tarsadalomtudomanyok/tortenelem/magyar-tortenelmi-terkepar/az-osztrak-magyar-monarchia-felbomlasi-forrasgyujtemeny>)
- Az 1868. évi XLIV. nemzetiségi törvény teljes szövege. Forrás: 1000ev.hu (<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5366>)
- Budapesti Hírlap* 1914–1933. Forrás: Arcanum Digitális Tudománytár (<http://adtplus.arcanum.hu/hu/collection/BudapestiHirlap/>)
- Megszámláltattál – A magyar tragédia előérzete. Forrás: mandiner.blog.hu (http://mandiner.blog.hu/2014/07/16/megszamlaltattal_a_magyar_tragedia_eloeerzete)

A tartalom kronológiája szerint sorrendbe állított napilapok és cikkek

Budapesti Hírlap

1914. július 1.: Az országgyűlés részvéte. 34. évf. 153. sz. 2-3.
1914. július 1.: A nyelvkérdés a közigazgatásban. 34. évf. 153. sz. 5.
1914. július 18.: Szerb egyházi autonómia és a szerb pártok. 34. évf. 168. sz.
1914. július 27.: Magyarország harci kedve. 34. évf. 176. sz. 8.
1914. július 28.: A népszerű háború. 34. évf. 177. sz. 1.
1914. július 28.: A szerbek bűnlaistroma. 34. évf. 177. sz. 8.
1914. július 29.: A király manifesztuma. 34. évf. 178. sz. 1.
1914. augusztus 23.: A monarchia ellenfelei. – A gyilkos szerbek. – Az offenzíva fölfüggesztése. 34. évf. 203. sz. 2.

Délmagyarország

1914. augusztus 12.: Hogy dolgozott Szerbia a monarchia egysége ellen. 3. évf. 198. sz. 3.
1914. augusztus 12.: Az ókeresztúri szerbek hazafiassága. 3. évf. 198. sz. 4.
1915. szeptember 2.: A Délvidék elpusztult községei. 4. évf. 213. sz. 5.
1917. július 29.: A főispán esküje és beszéde. 6. évf. 176. sz. 6–7.
1918. szeptember 3.: Szeged vármegye. 7. évf. 201. sz. 3.
1918. október 29.: Megkezdtek Délmagyarország katonai kiürítését. 7. évf. 256. sz. 6.

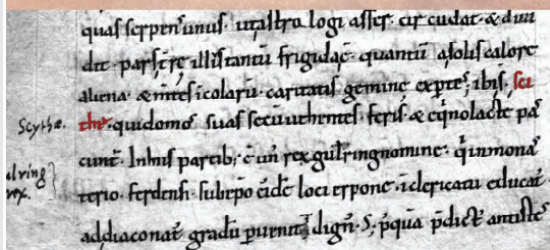
Népszava

1914. július 3.: A szerbek ellen. 42. évf. 155. sz. 6.
 1917. szeptember 5.: A választójogért. 45. évf. 223. sz. 7.
 1918. november 29.: A zombori bunyevácok nem haladnak együtt a szerbekkel. 46. évf. 283. sz. 8.
 1918. december 13.: A szerbek átveszik a törvényszéket. – Temesvárott tilos a gyülekezés. – A magyar kormány rendeletei a megszállott területeken végre nem hajthatók. – A szerbek föloszlatták a nemzeti tanácsokat. 46. évf. 295. sz. 3.

Szegedi Napló
 1914. július 1.: A bünbarlang. 37. évf. 155. sz. 1.
 1914. október 6.: Szerb pópa búcsúztatója a bitófa előtt. 37. évf. 254. sz. 6.
 1915. szeptember 3.: A hódoló küldöttség. Üzent a király Magyarországnak. 37. évf. 211. sz. 3-4.
 1917. december 8.: A delegációk. 40 évf. 280. sz. 4.
 1918. október 18.: A képviselőház ülése. 41. évf. 240. sz. 2.

Legújabb kiadványunk!

Halmágyi Miklós KÖZÉPKORI EREDETMONDÁK Gondolatok magunkról és másokról

Miért fontos számunkra az első ezredforduló kora? A magyarság számára leginkább Szent István koronázása miatt, de 1000-ben vette fel a kereszténységet Izland, és ekkoriban szelte a tengert Leif Erikson hajója Grönlandtól nyugat felé, hogy partra szálljon Vinlandon, vagyis Amerikában. Hogyan látták egymást ekkor a különféle európai népek fiai? Meddig terjedt a látókörük? Mit tartottak magukénak, és mit éreztek maguktól idegennek? Ezekre a kérdésekre keres választ ez a kötet, közelebb hozva a korszak több fontos történetírójának gondolatait. Olvashatunk csatakiáltásokról, harc előtti imákról, hittérítésről, világiak nyelvtudásról, idegenekre használt irodalmi fordulatokról, végítélettel kapcsolatos gondolkodásról stb.

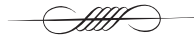
MEGRENDELHETŐ A KIADÓNÁL

SZANKA BRIGITTA

sz.brigitta0217@gmail.com

PhD-hallgató (SZTE-BTK)

Luxemburgi Zsigmond utazásainak gyakorlata az 1414. év példáján keresztül

— *Sigismund of Luxemburg's Travels through the Example of 1414* —

Abstract Sigismund of Luxemburg because of his unique Western and Central-European travels constantly stands in the focus of foreign and Hungarian historical attention. The year 2014 is not only memorable due to the 600th jubilee of Sigismund's coronation as king of Germany and the beginning of the Council of Constance, but this year also deserves more attention because of his travels. I wish to demonstrate the practice of royal travels through the examples of the above-mentioned political and ecclesiastical events. As far as Sigismund is concerned, it is worth examining the money-raising opportunities, and the related parallel journeys. Furthermore, the question of the king's escort is also very interesting, because from this year Queen Barbara and Nicholas II Garai, Palatine of Hungary who had been recently appointed to vicar stayed in the entourage of Sigismund. Besides, we cannot ignore the possibilities of fluvial transport in the case of two mentioned cities. I consider it important as well that the representative entries into the cities connected with ceremonial context was determining in both cases. Therefore, I examine the political and religious rites, the royal representation and the travels in close context.

Keywords Sigismund, travels, escort, ceremony, representation

DOI 10.14232/belv.2015.3.9

<http://dx.doi.org/10.14232/belv.2015.3.9>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article:

Szanka Brigitta (2015): Luxemburgi Zsigmond utazásainak gyakorlata az 1414. év példáján keresztül. *Belvedere Meridionale* 27. évf. 3. sz. 90–99. pp

ISSN 1419-0222 (print) ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

A nagy utazónak tartott Luxemburgi Zsigmond magyar királyt a nyugat- és közép-európai politikai és egyházpolitikai helyzet uralkodásának nagy részében állandó mozgásra készítette. Az 1410-es években megkezdődő hosszú távú utazásai révén nem csak az Árpád-kori és az Anjou uralkodók utazásait tekintve bizonyult egyedülállónak, hanem a Franciaországgal már hosszú idő óta hadban álló Angliába történő átkelése a német-római császárok sorából is kiemelte. Zsigmond 1412-ben hagyta el Magyarországot abból a célból, hogy részt vegyen abban az itáliai hadjáratban, amit a gazdag kereskedőváros, Velence ellen indítottak. Velence ugyanis hosszú évek után Dalmácia maradéktalan visszaszerzésére törekedett. A bő másfél évnyi itáliai tartózkodása azonban 1414 júniusában véget ért. Közvetlenül ezt követően Németországba utazott, és a nyugat-európai tartózkodását majd csak évekkel később, 1419-ben függesztette fel. Ebben az évben a huszita probléma és a török veszély is hazatérésre készítette.¹ Az utazások során a császári tekintély újbóli megeremtésére, az egyetemes császárszeme felélesztésére törekedett. Az uralkodó a császári hatalom univerzális jellegének visszaállítását programjában összekapcsolta az egyházi egység helyreállításnak szándékával. Mindezt kiváló érzékkel lefolytatott, sikeres bel- és külpolitikai diplomáciai tárgyalásain keresztül kívánta véghezvinni. Bár a római koronázásra csupán 1433-ban kerülhetett sor, az 1414. évhez kötődő utazásaival Zsigmond már egyértelműen belekezdett politikai programjának a megvalósításába. Erre az évre vonatkozóan a német koronázó város Aachen, majd azt követően a zsinati helyszín, Konstanz bizonyult kardinális jelentőségűnek. Jelen tanulmány célja a két szóban forgó város középpontba helyezésén keresztül az uralkodói utazások gyakorlatának rövid ismertetése a teljesség igénye nélkül.

Utazási előkészületek és a kíséret

Az uralkodói utazások a középkorban is bonyolult logisztikai tervezést igényeltek. Az úti cél meghatározását követően egy útitervet kellett készíteni, amihez kötődően figyelembe kellett venni a korabeli útviszonyokat, elszállásolási lehetőségeket. Minden bizonnyal az utazás költséges volta miatt fontos szempont volt a legrövidebb útvonal kiválasztása, ugyanakkor több befolyásoló tényezővel is számolni kellett. Egyrészt olyan, valószínűleg főutak jöhettek számításba, amelyek a szövetséges területeken húzódtak², másrészt, amelyeken egy több száz fős kíséret is nagyobb akadályoktól mentesen át tudott vonulni.

Ismert, hogy Zsigmond környezetében állandóan jelen voltak a külföldiek, akik adott esetben a helyieknek számítottak.³ Mivel az uralkodó több alkalommal olyan külföldi helyeket is látogatott, ahol még azelőtt egyáltalán nem járt, előfordult, hogy az adott országból származók segítséget nyújtottak az útiterv összeállításában. Azt követően az uralkodó mérlegelhette, mennyiben igazodik a kész tervekhez.⁴ A kisebb-nagyobb településeken, általában városokban történő különböző szállásoknak az igénybevétele szintén körültekintő tervezést igényelt, és sokszor folyamatos egyeztetéseket a vendéglátóval. Sok esetben ugyanis nem csak a nagyszámú kíséret elszállásolása, valamint ellátása ütközhetett problémákba, hanem emellett városokba történő zsúfolásának akár konfliktusgerjesztő hatása is lehetett.⁵

² E. KOVÁCS 2008. 58.

³ CSUKOVITS 1998. 18.; BÁRÁNY 2004. 8.; E. KOVÁCS 2009. 1374–1377.

⁴ Példaként lehet említeni azt az 1432. júliusi oklevelet, amelyben Zsigmond Peccioliból tájékoztatást ad Sienának az általa eddig meglátogatott városokról, valamint arról is, hogy ezt követően egy bizonyos Giovanni da Massa által megrajzolt útvonalat fog követni. HERRE 1906. 356.

⁵ Eberhard Windecke emlékirata alapján ismert, hogy a túl nagy létszám révén akár ki is tilthatták a kíséretet a városból. Erre jó példa 1416. évi boulogne-

¹ ENGEL – C. TÓTH 2005. 90–131.

Luxemburgi Zsigmond köztudottan állandó pénzhíányban szenvedett, éppen ezért az utazási előkészületekhez hozzátartozott az utazáshoz szükséges mennyiségű pénz előteremtése is. A nem csekély mértékű kiadásokat jelentő úti költségek biztosítására különféle források álltak az uralkodó rendelkezésére. Az utazásokra szánt összegeket általában kölcsönügyleteken keresztül teremtték elő, tehát Zsigmond a különböző nagyságrendű összegeket,⁶ vagy városok vezető rétegétől, vagy más magas rangú személyektől, esetleg bizonyos nagyhírű kereskedő városoktól (Brugge, Genf, Strassburg⁷), hitelező társaságoktól kapta kölcsön. Továbbá a politikai rítushoz kapcsolódó ajándékozásból származó értékes tárgyak elzálogosítása is bevett szokás volt. Sőt súlyosabb esetekben várak, valamint különböző városok, birtokok zálogba adására is lehet példát találni.⁸ Sőt, különlegesebb helyzetekben a költségfedezési célra szolgáló külön adók beszedése sem állt távol az uralkodótól.⁹ Azt is figyelembe kell venni, hogy Zsigmond magyar és német királyként eleve támaszkodhatott a magyar és német előkelőkre, valamint városokra kölcsönök ügyében.¹⁰ Másik

i polgárok esete, akik az uralkodót a 200 lovát meghaladó kíséretével nem engedték be a városba. WINDECKE 2008. 79.

⁶ Példák az oklevelekben előforduló nagyobb összegekről: Lajos bajor herceg általi 23 ezer magyar aranyforint kölcsön, a konstanziaknak 20 ezer forintért elzálogosított tárgyak, Albert osztrák herceg általi 10000 dukát és magyar forint kölcsön. ZsO V. 835. sz., VI. 1335., 1378., 2352. sz.

⁷ SKORKA 2009. 37.; ZsO V. 835., 1085., 1644. sz.; WINDECKE 2008. 60–61.

⁸ Zsigmond Uláslónak 1412 novemberében, azaz az itáliai hadjáratot megelőzően 37 ezer schock garasért várat, oppidumot, azaz mezővárost, valamint villakat adott zálogba. ZsO III. 2897. sz.

⁹ E. KOVÁCS 2009. 1380.

¹⁰ 1416. április 5. Párizs: Zsigmond értesítette a sopro- niakat, hogy sok kiadás fedezése miatt kénytelen megválni asztala arany- és ezüstitárgyaitól. Ebből adódóan Ozorai Pipo újakat készíttetett a számára, amely kiadásokhoz később hozzá kellett járulniuk. ZsO V. 1729.

alternatívának számított, ha a vendéglátó állta a költségeket, amivel kapcsolatosan Zsigmonddal már előre megegyezhettek, és amit valószínűleg csak kevesebb költséggel járó rövid tartózkodás esetén lehetett megtenni. Ebben a kötelezettségben még a földesúri beszállásolási jog (*descensus*) maradványai mutatkoznak meg.¹¹ Bern ily módon többször is kisegítette az uralkodót. Egyik esetben – Eberhard Windecke emlékirata szerint – 1414 júliusában az itáliai hadjáratot követően, a megviselt kíséret által vásárolt felszereléseket a berniek fizették.¹²

Ugyanakkor valóban gyakoribb eset volt, hogy az előbb említett két lehetőség egybeesett, azaz a vendéglátó állta a költségek egyik részét, Zsigmond viszont különböző forrásokból fedezte a másikat. Egy-egy város, vagy más uralkodók számára ugyanis éppolyan nehéz feladatnak bizonyult a nagy létszámú kíséret ellátása. Zsigmondnak a kölcsönügyletek lebonyolítása végett sok esetben tehát kapcsolatot kellett teremtenie a nagyobb kereskedő városokkal is. Ezek a sokszor talán nem is olyan veszélytelen pénzszerző tevékenységek¹³ nem jelentettek feltétlenül nagy kitérőket, vagyis a feladatra kijelölt személyek bizonyos körzete- ken belül mozogtak. Példaként említhető az

¹¹ Ahhoz képest, hogy a késő középkorban az uralkodó már nem hivatkozhatott erre a korábban használatos jogra, a városok jelentős összegeket költöttek bizonyos előkészületekre, mint biztonsági intézkedésekre, reprezentációra, ajándékokra. Természetesen a gazdagabb városoktól még nagyobb ráfordítást vártak el. SCHENK 2003. 244.

¹² WINDECKE 2008. 52.

¹³ Windecke az angliai utazását követően (1416 végén) a Zsigmondnak ajándékozott ékszereket Brugge-ben zálogosította el. Nem sokkal később, amikor már sikerült megszerezni a szükséges pénzt, Windecke visszaváltotta az ékszereket. Mivel tisztában volt az- zal, hogy fontos feladatáról egész Flandria értesülést szerezhetett, az értékes csomagot különböző nürnbergi kereskedők között szétosztatta, és Kölnbe szállíttatta, ahonnan Mainzon keresztül már egy- maga vitte Zsigmondhoz Konstanzba a kincseket. WINDECKE 2008. 72–73.; SKORKA 2009. 37.

italiai hadjáráthoz kötődően, hogy Zsigmond Cremonából a hadjárat végéhez közeledvén (1414 januárjában) tanácsosát, Uski János pécsi prépostot a genovai doge-hoz, valamint a város vezetőségéhez küldte jó nagy összegű kölcsönért.¹⁴ Ebben az esetben is a Cremona és a gazdag kereskedőváros Genova közötti kisebb mértékű távolságnak szintén szerepe lehetett a választásban. A konstanzi zsinat ideje alatt is vélhetően hasonló okok fedezhetők fel a hitelező-választásban. Mind Albert osztrák hercegre, mind a bajor hercegekre¹⁵ már csak birtokaik földrajzi fekvéséből adódóan is számíthatott Zsigmond. Nyilván a bajor hercegeknek a délnyugati területeken szerzett hatalmi befolyása,¹⁶ valamint az Albert osztrák herceggel kötött örökösödési szerződés¹⁷ is közrejátszott a döntésben. A későbbiek során az említett pénzszerző párhuzamos utazásokhoz kötődik Eberhard Windecke szerepe is, aki kereskedőként megszerzett összeköttetéseit jól tudta kamatoztatni.¹⁸

¹⁴ ZsO IV. 1598. sz.

¹⁵ ZsO VI. 835., 976., 1378., 1689–1691. Lajos bajor hercegtől a tervezett spanyolországi utat megelőzően kért kölcsön. A herceg a 11 ezer forintot abban az esetben volt hajlandó odaadni, amikor Zsigmond kötelezte magát, hogy az összeget az évjáradéknak számító 12 ezer forint ráadásával egy hónap múlva Strassburgban megadja. Továbbá kezeseket is állított, még pedig Frigyes nürnbergi várgórfót (Burggraf), Ozorai Pipot, János esztergomi prépost alkancellárt, valamint magát Borbála királynét. A herceg azonban az ígért összeget évek múlva sem kapta meg. MÁLYUSZ 1984. 80.

¹⁶ A bajor hercegek már a 14. század végén arra törekedtek, hogy hatalmuk kiterjesztésének érdekében családi birtokaikat egyesítsék, valamint tovább növeljék. PÓSA 2003. 267.

¹⁷ IV. Albert osztrák herceggel kötötték meg a szerződést, azonban a herceg 1404-ben elhunyt. Fia, V. Albert herceg lett Zsigmond veje. MÁLYUSZ 1984. 52.

¹⁸ A mainzi elszegényedő patrícius családból származó Windecke 1406-ban került Magyarországra, de legkorábban 1410-ben kerülhetett közvetlen kapcsolatba Zsigmond királlyal. Körülbelül 27 évet töltött az uralkodó kíséretében, viszont pénzügyi feladatai leginkább Zsigmond 1415–1416. évi francia–angol utazásaihoz köthetők. WINDECKE 2008. 7–9., 61–62.,

A források vizsgálata lehetővé teszi tehát, hogy Zsigmond kíséretét ne pusztán az uralkodóval együtt mozgó tömegként lehessen tárgyalni, hanem bizonyos tagjainak különböző feladatai és akár az ezekhez kötődő mozgásaik is beazonosíthatóvá váljanak. Így a követi vagy a politikai tárgyalásokhoz kötődő feladatok ellátása mellett igen gyakori volt, hogy az uralkodó kíséretének bizonyos tagjait az általa meglátogatni kívánt helyszínre előreküldte, hogy azok a zökkenőmentes utazás érdekében elrendezhessék az érkezését megelőző előkészületeket. A különböző országok követeinek jelenléte pedig a vendéglátók érdekeit szolgálta, hiszen rajtuk keresztül tájékozódtak az uralkodó megérkezésnek időpontjáról, illetve a kíséretének létszámáról.¹⁹

A diplomáciai utakhoz kapcsolódó kíséret létszámadataival kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy általában a városokba történő bevonulások alkalmával, érthető módon, nem igazán akarták engedélyezni az 1000 főt meghaladó kíséretet, sőt inkább a pár százas létszámokat tartották ideálisnak.²⁰ Ugyanakkor több esetben is 1000–1500 fős kísérettel lehet számolni.²¹ Ezek alapján jól érzékelhető, hogy az uralkodói kíséret mindig túlzásfolttságot eredményezett a városokban. Részint ennek következtében Zsigmondnak is, a konfliktusok elkerülése végett, különböző intézkedéseket kellett tennie. Így például a konstanzi zsinathoz kapcsolódó esemény-sorozat még nagyobb felbolydulást eredmé-

72.; ROLAND 2012. 451.

¹⁹ Ld. példaként ZsO V. 1418.; Érdekes, hogy Borbála királyné, mint ahogyan más érintett személyek is, bizonyos feladatok teljesítése végett különválhattak Zsigmond kíséretétől. Így történt 1412-ben is, amikor Zsigmond zágrábi tartózkodását megelőzően feleségét a szlavóniai területekre való utazással bízta meg, „nehogy útközben valahol várakoznia kelljen”. ZsO III. 2748. sz.

²⁰ ZsO V. 1010. sz.; WINDECKE 2008. 79.

²¹ Ld. WINDECKE 2008. 62.; BÁRÁNY 2004. 5.; ÁLDÁSY 1927. 53–54.; CSUKOVITS 1998. 18.; E. KOVÁCS 2014a. 36–39.

nyezhetett. A konstanzi kíséret számadataival kapcsolatban nem áll rendelkezésemre információ, de azért sejthető, hogy a városi rendezvények a zsinati résztvevőkön kívül tömegeket csalogathattak Konstanzba. Ugyanakkor a városban nem lehetett bizonyos korlátokat túllépni, emiatt is igyekezett Zsigmond lovai közül ezret máshová átirányítani.²² Egy 1415. évi januári oklevélben is megjegyzi, hogy Zsigmond már hazaküldené kíséretének egy részét, de az emberek a látványosságok miatt még maradnának.²³ Azt sem szabad elfelejteni, hogy a konstanzi bevonulást 1414 novemberében az aacheni koronázás előzte meg, és ez az esemény, véleményem szerint, tovább növelhette a magyarok számát, akik közül többüknek a konstanzi időzése már nem tűnt indokoltnak. Érdemes megemlíteni, hogy szintén a koronázásra érkezett meg Németországba Borbála királyné és kíséretében Garai Miklós nádor is. Jóllehet a király az utazás időpontját csak pár hónappal megelőzően, 1414 januárjában nevezte ki a nádort távolléte idejére Magyarország, Dalmácia és Horvátország kormányzójává, vikáriusává Kanizsai János esztergomi érsekkel együtt.²⁴

Érthető okokból a királyné egyébként férjével ellentétben nem sok időt töltött Magyarországtól távol. Borbála leginkább a koronázási szertartás és az ahhoz kötődő események miatt vállalta el az utazást. Németországi utazásával kapcsolatban leginkább az oklevelek nyújtanak némi információt. Az bizonyos, hogy Zsigmond valamikor 1414 nyarán kérte fel feleségét a német területeken való csatlakozásra.²⁵ Azt is tudni lehet, hogy Zsigmond szeptember 12-én üzent Borbálának, hogy miközben ő

Ausztria felé tart, Garai Miklós be fog kapcsolódni a kíséretébe,²⁶ ugyanakkor az indulás pontos idejéről már nem áll rendelkezésre több adat. Az okleveles anyagból alátámasztható itinerárium alapján az is megállapítható, hogy Zsigmond szeptember egy részében Heidelbergben időzött, majd ezt követően Nürnbergben találkozhatott Borbálával.²⁷ Elég egy pillantást vetnünk a térképre, hogy lássuk, Aachen Heidelberghez képest kicsit észak-nyugatra fekszik, Nürnberg viszont légvonalban mintegy 170 km-re keletre található. Zsigmond nürnbergi útja tehát nem számított túl rövid kerülőnek. Ebből adódóan valószínűsíthető, hogy Borbála nem pusztán csatlakozott az uralkodóhoz, hanem Zsigmond konkrétan felesége fogadása miatt is a frankföldi városba ment. A nürnbergi utazáshoz kötődően azt is tudni lehet, hogy Zsigmond a frank térségben politikai feladatokat is felvállalt, a tartományi béke megkötését célul tűzve, a frank egyházi és világi vezetőket Nürnbergbe hívta össze.²⁸

²⁶ ZsO IV. 2475.

²⁷ ENGEL – C. TÓTH 2005. 98., 172.; ZsO IV. 2630., 2839.

²⁸ Windecke emlékirata alapján, miután a Rajnán Bázélbe utaztak, Zsigmond egy kisebb konfliktus hatására megszakította rajnai útját, és Nürnberg felé vette az irányt. Zsigmond ugyanis összehívta Bázélbe a választófejedelmeket, azonban a heidelbergi hercegen, a trieri érseken, valamint a nürnbergi várgrófon (Burggraf) kívül senki nem érkezett meg, mivel a mainzi érsek „irtózott a királytól.” Emiatt Zsigmond Magyarország felé vette az irányt, a nürnbergi várgróf békítő szavainak hatására visszafordult, és a többi választó megérkezését követően folytatta az útját. WINDECKE 2008. 52–53.; A 14. század második felét állandósult társadalmi konfliktusok jellemezték. Ebben az időszakban a tartományúri hatalom kiépítésére való törekvés komoly ellentétet indukált a fejedelmek és a városok között. A városok politikai és gazdasági súlyának megnövelése érdekében szövetségeket hoztak létre. Az alsóbb nemesség és a lovagság pedig mindkét törekvéssel szemben lovagi szövetségekbe tömörült. A súlyos belpolitikai helyzetet IV. Károly német-római császár fia, Vencel tartományi- és birodalmi béke meghirdetésével kívánta orvosolni. Az 1410-es években ismét feltámadtak ezek a szövetségalakítási törekvések. Zsigmond valamennyiben folytatta bátyja politikáját, és igyekezett stabilizálni a

²² ZsO V 128. sz.

²³ ZsO V. 106. sz.

²⁴ ZsO IV. 1534., 2205. sz.; Garai Miklós nádor követként igazán majd az angliai utazás kapcsán jutott meghatározó szerephez. BÁRÁNY 2013. 27. BÁRÁNY 2004. 12–13.; ÁRVAI 2014. 322–324.; A király helyettesítésének kérdését lásd: C. TÓTH 2014. 289–313.

²⁵ „...Borbálát magyar főpapokkal és bárókkal magához hívta.” ZsO IV. 2205.

A források alapján kiderül továbbá, hogy az uralkodó szeptember közepe táján hívta meg az előkelőket a gyűlésre, és szeptember 24-e táján ért Nürnbergbe.²⁹ Borbála szeptember második felében vélhetően még osztrák területeken tartózkodott, majd október elején vonult be a városba. Nürnberg kiválasztása tehát nem csak az uralkodó békéltető szándékát szimbolizálta, hanem Borbála számára a korabeli frankföldi város megközelíthetőség szempontjából ideálisnak bizonyult.

A koronázást követően az uralkodói pár kisebb-nagyobb megszakításokkal 1415 januárjától júliusáig Konstanzban maradt, júliusban viszont Zsigmond Franciaország felé, Borbála pedig lassan Magyarország felé vette az irányt.³⁰

Rajnai hajóutak és az ünnepi kontextus szerepe az aacheni és a konstanzi adventus kapcsán

A Rajna mint folyami út használata, Zsigmond célállomásaihoz igazodóan, viszonylag gyakorinak mondható. Azt viszont érdekes megfigyelni, hogy miközben a folyásiránnyal megegyező, akár hosszabb hajóutakon – megszakítás nélkül – a kijelölt helyhez minél

belpolitikai viszonyokat. PÓÁS 2003. 265–270., 302.

²⁹ KERLER, DIETRICH (Ed.) (1878): *Deutsche Reichstagsakten unter Kaiser Sigmund (1410–1420)*. München, Druck und Verlag von Rudolf Oldenburg. (Továbbiakban DRTA VII.) 204–206., 214.

³⁰ ÁLDÁSY Antal szerint július 17. és 21. között távoztak Konstanzból, és Borbála Zsigmondot Bázelen keresztül egészen Aarburgig kísérte. Ebben az esetben azonban Borbála tett egy nagyobb kerülőt, hiszen a svájci város, Konstanztól nyugatra, légvonalban nagyjából 102 km távolságra fekszik. Ezzel szemben, a Konstanzban kiállított oklevélből az olvasható ki, hogy Borbála a zsinat helyszínéről a Rajnán távozott, amikor Zsigmond viszont még csak tervezi az elutazás lehetőségét. Ha azt vesszük figyelembe, hogy 1415 májusában VI. Károly francia király Zsigmond és felesége védelmét utazásuk során Lajos bajor hercegre bízta, akkor abból logikusan az következik, hogy az uralkodói pár egy bizonyos szakaszon valóban egymás társaságát élvezhette. ZsO V. 833. sz.; ÁLDÁSY 1927. 48–49.

inkább közelebb igyekeztek jutni, addig a folyón felfelé való utazást vagy nem is vállalták, vagy pedig a folyásiránnyal ellentétesen csak egy bizonyos szakaszt vettek igénybe. Ebből adódóan felmerül a kérdés, hogy a Rajnának mely partszakaszai bizonyultak állati vagy akár emberi vontatásra³¹ is alkalmasnak, azaz, hogy az úthálózat, illetve a természetföldrajzi tényezők mennyiben tették lehetővé a folyóparti haladást. Nem célom a Rajna bővebb víztörténeti vizsgálata, bár Eberhard Windecke emlékirata alapján érdemes egy-két észrevételt megjegyezni. Azt látni lehet, hogy Zsigmond a Rajnán lefelé Konstanztól akár egészen Bonning elhajózott, sőt a Konstanz-Bázel szakaszon többször is végighaladt az uralkodó.³² Példaként említhető Zsigmond 1414. évi útja, amikor az aacheni koronázásra sietett. Az uralkodó és kísérete Itáliából Bern városa felé tartott, ahol a hadjárat során megfigyelték készleteiket feltölthették. Windecke szerint Bernből a Rajnán Bázellebe utaztak, azonban az nem derül ki a szövegből, hogy a svájci városból az Aarén esetleg lefelé hajóztak a Rajnáig, vagy pedig szárazföldi utakon jutottak el a folyó valamelyik szakaszához. Ezt követően az itinerárium alapján sejteni lehet, hogy Zsigmond és kísérete egészen Koblenzig lehajózott a Rajnán,³³ majd onnan visszafor-

³¹ A Közép-Rajna vidékén már 839 körül bevezették a lóvontatást. ELLMERS 2007. 165.

³² Ld. példaként WINDECKE 2008. 60., 70., 261.; ÁLDÁSY 1927. 48–49.; A folyami hajózások a kíséret létszámából adódóan valószínűleg akár pár száz fős part menti menettel is párosulhattak. Példaként meg lehet említeni az 1415. évi utat, amikor Zsigmond – Ulrich von Richental szerint – hajón ment Konstanzból Schaffhausenbe, a lovakat pedig a szárazföldön vezették a célhelyszínre. Ez egy viszonylag rövid szakasznak tűnik, de az utazást a schaffhauseni Rheinfall miatt mindenképp meg kellett szakítani, és csak ezt megkerülve folytathatták az utat a Rajnán Bázellebe. ÁLDÁSY 1927. 48.

³³ ENGEL – C. TÓTH 2005. 97–98. Koblenzben – a speyeri birodalmi gyűlést követően – a négy rajnai választófejedelem részvételével fejedelmi gyűlést hívtak össze a belpolitikai viszonyok rendezésének érdekében.

dulva Heidelbergben³⁴ keresztül az említett találkozópontra, azaz Nürnberg felé vette az irányt. A hamar létrejött megbékélés miatt természetesen visszatért eredeti tervéhez, és valószínűsíthetően Speyerből folytatták Bonnig a hajóutat. Mindenesetre jól érzékelhető, hogy lefelé hajózva már igen hosszú szakaszt tettek meg.

Ahhoz képest, hogy már a római korszakhoz kötődően a Rajna bal partjának bizonyos szakaszán jól dokumentálható a vontatás, még a középkorra vonatkozóan is kérdéses, hogy például a Felső-Rajna vidékén egyáltalán lehetséges volt-e a vontató kötelek használata.³⁵ Az ebből adódó nehézségeket minden bizonnyal az útválasztás is igazolja. Zsigmond ugyanis a Konstanzba vezető út nagy részét biztosan a szárazföldön tette meg.³⁶ Felmerülhet, hogy

esetleg a téli időjárásból adódó körülmények befolyásolhatták az útitervet, habár egy nürnbergi forrás szerint karácsonyig még meleg maradt az idő.³⁷ Ebben az esetben tehát inkább a vontatási problémákra célszerű gondolnunk.

Az uralkodói utazásokat gyakorta lezáró bevonulási ceremóniák számos esetben ünnepi jellegűknél fogva az uralkodó utazásainak egyik leglátványosabb reprezentatív eseményei voltak. Már többen is felhívták arra a figyelmet, hogy Zsigmond a bevonulásokat színpadként használta saját céljainak elérése érdekében. Ebből adódóan, jóllehet többnyire igazodott a korabeli szokásokhoz, más elemeket is beiktatott a ceremóniába. Az olyan kardinális jelentőségű események, mint az aacheni koronázás és a konstanzi zsinat egyébként is kivételes helyzetet teremtettek. Az uralkodó következképpen nem csak aktívan, feladatokat ellátva vett részt különféle eseményeken, hanem egyben részese is volt bizonyos rítusoknak.

A koronázásokhoz kötődő szertartásos elemek összekapcsolódtak a bevonulás ceremóniájával, erősítve ezzel a legitimációs szempontokat. Aachenben a bevonulást megelőzően bemutatták a koronázási okiratot, amit a hét választó fejlem pecsétje erősített meg. Ezt követte a város által történő szimbolikus bebocsátása a leendő uralkodónak. A nép akklamációja („*rex regum et dominus dominorum ecce venit*”) már egyértelműen a megválasztott király bevonulásának Jézus jeruzsálemi bevonulásával történő azonosítása volt. Zsigmond idejében az aacheni fogadás különleges elemének számított még Nagy Károly koponyaereklyéjének bevonása a ceremóniába. A szent ereklyék városkapuhoz való vitele, valamint a körmeneten való bemutatása egyébként sem volt ritka, azonban a koponyaereklye a törvényes utód kinyilvánítását volt

DRTA VII. 176.

³⁴ A rendelkezésre álló információk alapján azt nem lehet pontosan tudni, hogy Zsigmond milyen okból kifolyólag tette meg a déli irányú, az ottani közlekedési viszonyok miatt is bonyolult szakaszt jelentő kitérőt. Ebben a kérdésben talán szintén Zsigmondnak a már említett belpolitikai törekvése szolgálhat magyarázatként. III. Lajos, a rajnai palotagróf, az uralkodó egyik legfőbb tanácsosa és szükség esetén vikáriusa szintén Koblenzből hazatérve fogadta a királyt a palotagrófság székhelyén, Heidelbergben. Lajossal kapcsolatban érdemes ismerni, hogy saját érdekeit szem előtt tartva arra törekedett, hogy a rajnai területeken a württembergi gróffal, a speyeri és az elzászi érsekkel és egyes sváb városokkal szövetkezve a mainzi érsekkel szemben megnövelje hatalmi befolyását. Zsigmond viszont a tartományi béke megteremtése által a szövetségi rendszer felbontását kívánta elérni, amit a palotagrófnak és a vele szövetséges sváb városoknak azonban sikerült megakadályozniuk. A magam részéről tehát elképzelhetőnek tartom, hogy Zsigmond ebből kifolyólag érkezett meg Heidelbergbe. ALTMANN 1896.; SCHULER 1987. 409.

³⁵ ELLMERS 2007. 165.

³⁶ Az itinerárium alapján elképzelhető, hogy Zsigmond Kölnből maximum Andernachig felfelé hajózott a Rajnán. ENGEL – C. TÓTH 2005. 98.; Windecke szerint Konstanzba „*Mainziga Rajnán, majd Nürnbergén át érkezett meg*”. WINDECKE 2008. 53.; Ulrich von Richental krónikája alapján Konstanzba közvetlenül a bodeni-tó partján fekvő Überlingenen keresztül

érkezett meg. ALTMANN 1896. 1375a. sz.; Hoensch a Mainz–Stuttgart–Überlingen utat fogadja el itineráriumban. HOENSCH 1995. 94.

³⁷ GLASER 2013. 78.

hivatott szimbolizálni. Ugyanakkor Zsigmond feltűnően ódzkodott attól, hogy a korabeli szokásokat betartva megcsókolja az ereklyét. Gerrit Jasper Schenk véleménye szerint Zsigmond ezen cselekedete által a Karoling uralkodó inkább csak boldogként, mint szentként való tiszteletét nyilvánította ki.³⁸

Tágabb értelemben véve a német uralkodók koronázási szertartásához szorosan hozzátartozott az a legitimációs körút, melynek főbb állomásait három helyszín, Frankfurt, Aachen és Köln alkotta.³⁹ Érdekes megfigyelni, hogy Zsigmond némi kitérőt megtéve ugyan, de lényegében édesapjához, IV. Károlyhoz hasonlóan – akit másodszorra 1349-ben koronáztak meg immár Aachenben⁴⁰ – a Mainz-Aachen-Köln útvonalon haladt végig.⁴¹ Mindez arra utal, hogy Zsigmond feltehetően nagy részben a német koronázási hagyományokhoz híven járt el, egyedül a királyválasztás állandó helyszínének számító Frankfurt maradt ki a sorból. A korántsem meglepő eltérés, ami a két uralkodó útirányának összehasonlítását tekintve nem számottevő, egyértelműen Zsigmond korábbi megválasztásának volt köszönhető.⁴² Továbbá az sem elhanyagolható, hogy Zsigmond számára egyébként is adott volt a rajnai útvonal, hiszen alapjában véve Itáliából Bern városán keresztül érkezett meg 1414 közepén a délnémet területekre.

Ráadásul Zsigmond, mint azt már előbb említettem, útban Aachen felé nem mellékesen gyűlést hívott össze Speyerben, Koblenzben, Nürnbergben, majd azt követően Heilbronnban a tartományi béke elérése érdekében.⁴³

Ebből adódóan úgy tűnik, hogy Zsigmond német királlyá történő koronázását, valamint legitimációs körútját összekötötte az általános birodalmi béke megteremtésének programjával.

Az üzenetében eltérő jellegű zsinati *adventus* adott esetben Zsigmond egyházpolitikai céljait is hivatott volt jelképezni. A konstanzi bevonulást ráadásul egybekötötték a tavon történő bevonulás ceremóniájával. 1414 decemberében ugyanis – Ulrich von Richental szerint – a királyi pár bodeni-tavi fogadására a konstanziak hajókat irányítottak Überlingenbe.⁴⁴ Általánosságban véve a vízen való utazáshoz egy zászlókkal díszített, fényűzően berendezett, reprezentációra alkalmas hajót kellett küldeni a királynak, valamint a kísérő hajók biztosítása is elengedhetetlen volt, hacsak nem a parton lovagolva kísérték az uralkodót. Ilyenkor még a kikötők megfelelő előkészítését is figyelembe kellett venni.⁴⁵

Zsigmond 1414-ben, mint a keresztény egyház védelmezője lépett fel a konstanzi zsinaton. Ezt hangsúlyozva szentestére időzítette a bevonulását, és célzottan a karácsonyi misére érkezett meg a templomba. Véleményem szerint az ünnep új politikai kontextust teremtett, és ezáltal Zsigmond szándékának megerősítésére szolgált. Gerrit Jasper Schenk *Weihnachtsdienst*-ként értelmezi a IV. Károly német-római császár által bevezetett újítást, vagyis az uralkodó reprezentatív szerepét a karácsonyi misén. Ebben az esetben a császár koronával a fején, birodalmi karddal a kezében vett részt a misén, ami nem csak szakrális jelleget kölcsönzött az uralkodónak, hanem – ami sokkal fontosabb – legitimációs törekvését,

maskodásával szemben, egészében véve mégis az általános béke megteremtésére törekedett. PÓSÁN 2003. 302.

⁴⁴ ALTMANN 1896. 1375a. sz.

⁴⁵ SCHENK 2003. 275–276.; A bevonulás előkészítésével valószínűleg III. Rudolf szász-wittenbergi herceg, választófejedelem és Cillei Hermann voltak megbízva. A bevonulás további részleteit lásd: E. KOVÁCS 2014b. 113.

³⁸ Az ereklyét 1349-ben IV. Károly császár ajándékozta a Szent Mária oltalma alatt álló aacheni dómnak. SCHENK 2003. 330–331., 360–364.

³⁹ SCHENK 2003. 331.

⁴⁰ HILSCH 1978. 108.

⁴¹ HOLTZ 201.

⁴² Zsigmondot – minden akadályt elmozdítva – 1411. július 21-én választották német királlyá. MÁLYUSZ 1984. 76.

⁴³ DRTA VII. 204. Amellett, hogy Zsigmond inkább a városokat igyekezett védelmezni a fejedelmek hatal-

azaz egy második Augustusként való fellépését szimbolizálta.⁴⁶

Összegzőként megállapítható, hogy – mivel az utazások a középkori viszonyokhoz igazodva alapos előkészületeket kívántak – nem csak magának az uralkodónak a mozgását érdemes megfigyelni, hanem a bizonyos körzetekhez igazodó párhuzamos utazások is meghatározó jelentőséggel bírtak. Egy olyan jól működő rendszer megszervezésére volt szükség, melyben az állandó mozgásban lévő uralkodó és nagyszámú kíséretének bizonyos feladatokat ellátó tagjai arra törekedtek, hogy lehetőség szerint zökkenőmentes utazásokat tudjanak biztosítani mind a szárazföldi, mind a vízi utakon. A gondos tervezés eredményeként Zsigmondnak akár arra is lehetősége nyílt, hogy saját szándékának megfelelően időzíthesse az európai politika színpadának egyes helyszíneire történő – olykor mesteri elemekkel átszőtt – bevonulását.

SZAKIRODALOM

- ÁLDÁSY ANTAL (1927): *Zsigmond király és Spanyolország*. Budapest, MTA.
- ÁRVAI TÜNDE (2014): „Magnus comes de Hungaria”: Garai Miklós nádor Nyugat-Európában. In Bárány Attila – Pósán László (szerk.): *„Causa unionis, causa fidei, causa reformationis in capite et membris.”* Tanulmányok a konstanzi zsinat 600. évfordulója alkalmából. Debrecen, Printart-Press Kft. 316–327.
- BÁRÁNY ATTILA (2013): *Középkori magyar emlékek Angliában*. Máriabesnyő, Attraktor.
- BÁRÁNY ATTILA (2004): Zsigmond király 1416-os angliai kísérete. *Aetas*. 19. évf. 3-4. sz. 5–30.
- C. TÓTH NORBERT (2014): A király helyettesítése a konstanzi zsinat idején. Az ország ügyeinek intézői 1413–1419 között. In Bárány Attila – Pósán László (szerk.): *„Causa unionis, causa fidei, causa reformationis in capite et membris.”* Tanulmányok a konstanzi zsinat 600. évfordulója alkalmából. Debrecen, Printart-Press Kft. 289–313.
- CSUKOVITS ENIKŐ (1998): Egy nagy utazás résztvevői. Zsigmond király római kísérete. In Csukovits Enikő (szerk.): *Tanulmányok Borsa Iván tiszteletére*. Budapest, Magyar Országos Levéltár. 11–35.
- E. KOVÁCS PÉTER (2014a): Zsigmond király Sienában. Budapest, Corvina.
- E. KOVÁCS PÉTER (2014b): Imperia az imperiumban. Szórakozás és látványosság a konstanzi zsinaton. In Bárány Attila – Pósán László (szerk.): *„Causa unionis, causa fidei, causa reformationis in capite et membris.”* Tanulmányok a konstanzi zsinat 600. évfordulója alkalmából. Debrecen, Printart-Press Kft. 101–116.
- E. KOVÁCS PÉTER (2008): Zsigmond császár Gubbióban. *Aetas*. 23. évf. 1. sz. 56–63.
- E. KOVÁCS PÉTER (2009): Zsigmond császár megkoronázása Rómában. *Századok*. 143. évf. 5. sz. 1323–1384.
- ELLMERS, DETLEV (2007): Techniken und Organisationsformen zur Nutzung der Binnenwasserstraßen im hohen und späten Mittelalter. In Rainer Christoph Schwinges (szerk.): *Strassen- und Verkehrswesen im hohen und späten Mittelalter*. Ostfildern, Jan Thorbecke Verlag.
- ENGEL PÁL – C. TÓTH NORBERT (2005): *Itineraria regum et reginarum (1382–1438)*. Budapest, MTA. 90–131.
- GLASER, RÜDIGER (2013): *Klimageschichte Mitteleuropas. 1200 Jahre Wetter, Klima, Katastrophen*. Darmstadt, Primus Verlag.
- HILSCH, PETER (1978): Die Krönungen Karls IV. In Ferdinand Seibt: *Kaiser Karl IV. Staatsmann und Mäzen*. München, Katalog der Ausstellung in Nürnberg und Köln. 108–111.
- HOENSCH, JÖRG KONRAD (1995): *Itinerar König und Kaiser Sigismunds von Luxemburg, 1368–1437*. Warendorf, Fahlbusch.
- MÁLYUSZ ELEMÉR (1984): *Zsigmond király uralma Magyarországon*. Budapest, Gondolat.
- PÓSÁN LÁSZLÓ (2003): *Németország a középkorban*. Debrecen, Multiplex Media – Debrecen University Press.
- ROLAND, MARTIN (2012): Was die Illustrationen zu Eberhard Windecks Sigismundbuch präsentieren, was man dahinter lesen kann und was verborgen bleibt. In Karel Hruza – Alexandra Kaar: *Kaiser Sigismund (1368–1437). Zur Herrschaftspraxis eines europäischen Monarchen*. Böhlau Verlag Wien-Köln-Weimar. 449–465.
- SCHENK, GERRIT JASPER (2003): *Zeremoniell und Politik*. Köln, Böhlau Verlag Köln-Weimar-Wien.

⁴⁶ SCHENK 2003. 378–379.

- SCHULER, PETER-JOHANNES (1987): Ludwig III., der Ältere oder der Bärtige, Kurfürst von der Pfalz. In Locherer-Maltza(h)n (Ed.): *Neue Deutsche Biographie, Band 15*. Berlin, Duncker & Humblot. 409–411. <http://daten.digital-sammlungen.de/0001/bsb00016333/images/index.html?seite=423>. Hozzáférés: 2015.01. 20.
- SKORKA RENÁTA (2009): Eberhard Windecke itineráriuma. In *Világtörténet* 31. évf. 1-2. sz. 34–51.

FORRÁSKIADÁSOK

- ALTMANN, WILHELM (Ed.) (1896–1897). *Die Urkunden Kaiser Sigmunds 1410–1437*. Band I. (Regesta imperii XI). Innsbruck, Verlag der Wagner'schen Universitäts-Buchhandlung. 1375 A. sz. http://regesta-imperii.digital-sammlungen.de/band/ri11_alt1896. Hozzáférés: 2014.03.17. 11:02.
- HERRE, HERMANN (Ed.) (1906): *Deutsche Reichstagsakten unter Kaiser Sigismund 1431–1433*. Band X. Gotha, Friedrich Andreas Perthes Aktiengesellschaft.
- HOLTZ, EBERHARD (Ed.) (2013): *Regesten Kaiser Karls IV. (1346–1378)*. Berlin, Berlin-brandenburgische Akademie der Wissenschaft. http://www.regesta-imperii.de/fileadmin/user_upload/downloads/ri_viii_karliv_auszug.pdf. Hozzáférés: 2014.10.04. 17:21.
- KERLER, DIETRICH (Ed.) (1878): *Deutsche Reichstagsakten unter Kaiser Sigmund (1410–1420)*. München, Druck und Verlag von Rudolf Oldenburg.
- MÁLYUSZ ELEMÉR – BORSA IVÁN (szerk.) (1993): *Zsigmondkori oklevéltár III.* (1400–1412). MOL kiadványai 2. sorozat. Forráskiadványok 22.
- MÁLYUSZ ELEMÉR – BORSA IVÁN (szerk.) (1994): *Zsigmondkori oklevéltár IV.* (1413–1414). MOL kiadványai 2. sorozat. Forráskiadványok 25.
- MÁLYUSZ ELEMÉR – BORSA IVÁN (szerk.) (1997): *Zsigmondkori oklevéltár V.* (1415–1416). MOL kiadványai 2. sorozat. Forráskiadványok 27.
- MÁLYUSZ ELEMÉR – BORSA IVÁN (szerk.) (1999): *Zsigmondkori oklevéltár VI.* (1417–18). MOL kiadványai 2. sorozat. Forráskiadványok 32.
- WINDECKE (2008): SKORKA RENÁTA (2008): *Eberhard Windecke emlékirata Zsigmond királyról és koráról*. Budapest, MTA Történettudományi Intézete.

ELEK MÁRK
elekmark@yahoo.co.uk
hallgató (SZTE BTK)

Az ókori Skandinávia és kapcsolata a Római Birodalommal

— Ancient Scandinavian Peoples and their Connections to the Roman Empire —

Abstract Scandinavia is well known for the Viking age period; numerous studies have been conducted regarding it. On the other hand, the Pre-Viking age status of the region is obscure as the Roman Empire did not stretch as far as Northern Europe, thus it had no direct contact with its people and as a consequence, only a limited number of written sources exist. My study is aimed at introducing the Roman Iron Age period in Scandinavia from the first to the fifth century AD. With the help of ancient age and early medieval primary sources, archaeological artefacts and some linguistic research, the ancient age of Scandinavian history can be reconstructed. The centre of the study concentrates on the life, society and culture of Germanic people in Scandinavia, and their relation with the Roman Empire. My intention is to prove that although Northern Europe was far from the Mediterranean, Roman development and culture was able to reach that region through the trade and other forms of connections, so no area in Europe, not even Scandinavia, was able to remain isolated from the Empire.

Keywords Scandinavia, Roman Empire, roman–Scandinavian relations, society

DOI 10.14232/belv.2015.3.10
<http://dx.doi.org/10.14232/belv.2015.3.10>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article:

Elek Márk (2015): Az ókori Skandinávia és kapcsolata a Római Birodalommal. *Belvedere Meridionale* 27. évf. 3. sz. 100–109. pp

ISSN 1419-0222 (print) ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)
(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

Bevezetés

Európa legészakibb lakott vidéke Skandinávia, melynek gazdag történelme elsősorban a viking kortól kezdve ismeretes. Ezzel számos kutatás és tanulmány foglalkozik, míg az ókori előzményekkel kapcsolatban csak kevés munka áll rendelkezésünkre, tanulmányomban ezért a régió ókori viszonyait kívánom középpontba helyezni.

A terület az ókorban meglehetősen ismeretlen volt, mivel a Római Birodalom legnagyobb kiterjedése, Traianus (Kr. u. 98–117) uralkodása idején sem voltak szomszédosak, ugyanis a Skandináviához legközelebbi római határ is Frízföld környékén húzódott.

A vizsgált terület alatt a Skandináv-félsziget déli része, és a Jylland-félsziget értendő. Időbeli kiterjedés tekintetében nagyjából az i.sz. első század közepétől az ötödik század elejéig tart a tárgyalandó időszak. A téma érdekessége abban rejlik, hogy Magyarországon szinte ismeretlen a régió történelme, sőt, a külföldi szakirodalom is marginálisan kezeli, mivel az ókorban csak csekély hatással bíró térség volt Skandinávia. Ugyanakkor nem volt teljes mértékben elszigetelve a Római Birodalomtól, ezt számos régészeti lelet¹ is alátámasztja, ezek alapján lehet leginkább következtetni, mivel írásos forrás csak kevés van a korszakból.

Az egyidejű források a birodalomból származnak, de sokuk csak általánosságban foglalkozik a germán törzsekkel, és Skandinávia csak említés szintjén található meg bennük, azonban több szerzőnél is megjelenik a téma, bár ismereteik elég felszínesek. Ez főként annak köszönhető, hogy az antik szerzők nem első kézből származó információkat közölnek munkáikban, hanem azokat hallomás alapján írják le, esetleg más forrásokból. Leggyakrabban Skandinávia földrajzi adottságait jellemzik, – sokszor tévesen – valamint toposzokban

említik a területet. A lakókról tudunk a legkevésbé, hiszen Tacitus munkáján² kívül a többi szerző az északi germán törzseket nem is említi, csak a többi népcsoporttal foglalkoznak. A vizsgált időszak után keletkezett kora középkori források is felhasználhatóak a témához, de ezek jelentősége csekélyebb, ezért csak viszonyításképpen alkalmazhatóak. A források időbeli kiterjedését figyelembe véve, azok széles skálán mozognak. Skandinávia legkorábbi említése ugyanis Plinius *Naturalis Historia* c. művéhez³ köthető, míg a témára vonatkozó hozzáférhető források közül több is már az ókor után keletkezett.

A források, régészeti leletek és nyelvészeti ismeretek alapján következtetni lehet az ókori Skandinávia helyzetére. A feldolgozások több elméletet is felállítottak – főleg a tárgyi leletekre alapozva – a Római Birodalommal folytatott kereskedelmi és politikai kapcsolatok létezésére. Ezek interpretálásával és a lakosság, terület, társadalom, valamint az ókori földrajzi elképzelések bemutatásával kívánok foglalkozni ebben a tanulmányban.

Ókori elképzelések Skandináviáról

Skandinávia elszigeteltségét mutatja, hogy az ókori és kora középkori szerzők kevés információval rendelkeztek a területről, csak néhányuk foglalkozott a leírásával. Jó példa erre Jordanes munkája,⁴ melyben több fejezetben jellemzi az általa szigetnek feltételezett Skandináviát, melyet *Skandza* néven említ. Kiemeli különleges éghajlatát, a hűvösségét, valamint a szokatlan napjárást is. Ez a forrás foglalkozik bővebben a terület földrajzi adottságaival, ugyanakkor a szerző maga nem járt ott, ezért eléggé pontatlan a hatodik századi leírás, mégis jól jellemzi az általános adottságokat.

A sziget egyfajta toposz, már az ókori forrásokban is így jelenik meg Skandinávia.

¹ Ezek főleg római kézműves tárgyak, melyek a mai Közép-Svédország és Dél-Norvégia területéről kerültek elő. POUNDS 2003. 96.

² Tacitus: *De Origine et situ Germanorum*. (Szabó Árpád fordításában)

³ Plin. *Nat. Hist.* IV. 27.

⁴ Jord. *Getica* I–IV. 9, 16–24.

Sőt, még a kora középkori ismeretekben is ez az elképzelés maradt fenn, hiszen Paulus Diaconus is így gondolkozik a területről.⁵ További szerzőknél⁶ is megjelenik a terület földrajzi leírása, azonban egyikük sem megy részletekbe és nem sokban különbözik egymástól. Azonban a forrásokból az következik, hogy a terület alapvető jellemzői már ismeretesek voltak számukra.

Skandinávia lakossága, népei

Skandinávia ókori népességét germánok és lappok alkották. Mivel a lappok⁷ elszigeteltségben éltek, és a későbbi időszakban sem lett jelentős politikai és gazdasági szerepük, ezért csak az ottani germán lakosságot érdemes vizsgálat tárgyává tenni. Mivel a germánok kisebb eltérésekkel kulturálisan és vallásilag is egységes népet alkottak, ezért bizonyos jellemzőikre az írásos források is felhasználhatóak. A Skandináviában élők nyelve az északi germán volt, mely az ókor végén kezdett el különválni a többi germán nyelvtől,⁸ ezért a vizsgált időszakban az eltérés nem volt olyan mértékű, hogy túlzott nehézséget okozzon a Skandináviában élő népeknek egymás közötti, illetve a területhez közel eső germánok közötti kommunikációban. Egyes állítások szerint 450 előtt biztosan nem alakultak ki skandináv vonások a germán nyelvben, és 550-ig nem látszik a rúnafeliratokon változás, ugyanakkor ezzel szemben felvetődött, hogy már korábban is megváltozott a fonológiája, morfológiája és jelentéstartalma a feliratoknak, melynek egyik példája a 350–400 körül készült és Jyllandon talált *Gallehus* rúnafelírtos szarv, melyen specifikus skandináv nyelvi elemeket véltek

felfedezni.⁹ Ez sem jelenthetett túl nagy eltérést, ezért nyelvi hasonlóságról beszélhetünk. Ezen kívül további közös pontok is voltak a germánoknál. Közös eredettudattal rendelkeztek, melyet a főistenüktől, Odintól¹⁰ származtattak. E mellett politeisták és bár egyes területeken voltak eltérések,¹¹ ezeknek a római források által is említett főbb isteneknek a tisztelete volt a meghatározó. A római szerzők leírásaikban megpróbálták analógiát vonni a germán és a római istenek között. Tacitus, és Caesar is római istenekként azonosították¹² a germán isteneket. Ez valószínűleg a kultúrák közötti hasonlóság keresése miatt alakult így, hiszen ez által jobban megérthették a tőlük különböző népeket. Tacitus említi¹³ a jóslás fontosságát, itt is párhuzam vonásával ábrázolja a germán hiedelmet, ugyanis amíg a rómaiak főleg madarak szokásai alapján, addig a germánok főként lovakkal, és csontokkal jósoltak. A germánok számára rendkívül fontosak voltak a hiedelmek, a kereszténység sem jutott el hozzájuk az ókorban, az egyik első térítő, Anskar csak a 9. század második felében indult Skandináviába.¹⁴ A szokások, nyelv és kultúra hasonlósága miatt azonban elmondható, hogy az egyes népeket nehéz megkülönböztetni egymástól.

Ugyanakkor több germán nép is Skandináviából eredezteti magát, melyre sok esetben nincs egyértelmű bizonyíték. Mégis több szerzőnél is megjelenik, és egyfajta toposznak lehet tekinteni. Jordanes a gótokat,¹⁵ Paulus Diaconus pedig a langobardokat¹⁶ ere-

⁵ Paulus *Hist. Lang.* I. 1.

⁶ Például Ptolemaeus, Jordanes, Paulus Diaconus. Csak a középkorban keletkeztek részletes leírások: például *Historia Norvegiae*.

⁷ A lappok főként halászó, vadászó nomád nép, amely sokáig megőrizte kultúráját és szokásait. WIK 2008. 168.

⁸ WIK 2008. 195–196.

⁹ BARNES 2003. 98–99.

¹⁰ A skandináv mitológia főistene, a délebbi germánok Wotannak is nevezték. BRÖNSTED 1983. 244–245.

¹¹ Például a középkori Norvégiában Thor istent tisztelték a legjobban, Sawyer ezzel kapcsolatban felállított egy elméletet, miszerint ez is oka volt annak, hogy a Norvég Királyság sokkal nehezebben alakult ki, mint azok a királyságok, ahol Odiné volt a vezető szerep, mivel Odin kultusza jobban alátámasztotta az egyeduralmat, mint Thoré. SAWYER 1982. 131.

¹² Tac. *Germ.* 9.; Caes. *DBG* 6. 21.

¹³ Tac. *Germ.* 10.

¹⁴ SAWYER 2010. 100–101.

¹⁵ Jord. *Getica* I. 9.

¹⁶ Paulus *Hist. Lang.* I. 1.

dezteti innen például. Néhány nép esetében azonban feltételezhető a skandináv származás, melyet több forrás is megerősít. A Tacitusnál megjelenő *suin* nép az egyik ilyen. Leírása szerint erős flottával rendelkeztek és jó hajók voltak, a királyuk korlátlan hatalommal rendelkezett, és a fegyvereiket nem tarthatták maguknál, nehogy garázdálkodni kezdjenek, mert a tenger egyébként is védelmet nyújtott számukra.¹⁷ A szerző megemlíti továbbá, hogy vitorlát nem használnak, és az evezők sem kötött helyen vannak, hogy könnyebben hajózhassanak a folyókon, a kikötés elősegítése végett pedig a hajó mindkét végén orr található.¹⁸ A *suinok* feltehetően a mai svédek elődei, de csak kis hányadát alkották az ókori Skandinávia lakosságának, valószínűleg egyfajta helyi hegemoniát alakíthattak ki a térségben.¹⁹

Valószínűleg a Jordanes által említett *danusok*, a mai dánok elődei élhettek a *suinok* szomszédságában, és a szerző szerint: „minden *scandiai* között a kimagasló névre vágytak magas termetük miatt”²⁰ Ők voltak azok, akik Jylland korábbi lakóit, egy másik skandináv eredetű népet, a *herulokat* kiűzték valamikor az 5. század elején.²¹ Róluk kiűzésüket követően vannak információink, több részre szakadtak, egy részük a mai Spanyolország és Franciaország területét fosztogatta, és gót szolgálatba állt, míg feltételezhető, hogy néhányuk a Duna környékéig is eljutott.²²

Még egy nép van, amelyről több forrásból információval rendelkezünk, igaz csak későbbiek alapján. A jütök ugyanis feltehetően a Jylland-félsziget környékéről származhattak Bede Venerabilis leírása²³ alapján, valamint

megemlíti őket az *Angolszász Krónika*²⁴ is, bár ennél több információt ezek alapján nem lehet kikövetkeztetni a jütök skandináviai tartózkodásáról. Felsorolás jelleggel még néhány skandináv nép megjelenik az ókori és kora középkori szerzőknél, de ezekről bővebb információ nem áll rendelkezésünkre.

Társadalom

A skandináv társadalom megértéséhez az írásos források nyújtanak segítséget, ugyanis az általános jellemzőket párhuzamba lehet állítani a délebbre élő germán népek szokásaival és berendezkedésével. Továbbá az újabb régészeti leletek alapján is érdekes következtéseket lehet levonni a társadalmi viszonyokról. Ezek alapján a társadalom alapvetően két rétegre bontható. A szabadok, akik a germán hagyományoknak megfelelően nagy szabadságjogokkal rendelkeztek, különös tekintettel a népgyűlés intézményére, és a királyi, törzsfői hatalom korlátozására. A másik csoport a szolgák rétege, akik alávetett szerepet tölthettek be, ugyanakkor másféleképpen, mint ahogyan például a rómaiaknál megfigyelhető. A skandináv törzsek a germán etnogenezisnek²⁵ megfelelően alakultak egyre szervezettebbé, ezzel a társadalom komplexitása is növekedett, így például vezetőréteg is kialakult.

Sokáig nem figyelhető meg a társadalom nagymértékű differenciálódása Skandináviában. A feltárások megvilágítják Jylland²⁶ helyzetét az 5. század előtti időszakban. A mai Dánia területén talált legnagyobb falvak maximum 200 fős lakossággal rendelkeztek, és a földművelés volt a fő tevékenység a területen. Ez viszonylag stabil rendszer volt gazdaságilag és politikailag is, melyet alátámasztanak a házak maradványai és a sírok is. Nagyjából

¹⁷ Tac. *Germ.* 44.

¹⁸ Érdekes hasonlóságokat lehet ez alapján felfedezni a későbbi viking hajókkal. Tac. *Germ.* 44.

¹⁹ A Mälár tö környékén. COOK–ADCOCK–CHARLESWORTH 1954. 63.

²⁰ Jord. *Getica* III. 23.

²¹ HALSALL 2007. 380–381.; Gwyn Jones ezt az eseményt a 3. századra teszi. JONES 2001. 29.

²² HALSALL 2007. 381.; JONES 2001. 28–29.

²³ Bede *Hist.* XV.

²⁴ GARMONSWAY 1978. 13.

²⁵ Wenskus elméletének összefoglalását lásd: BOLLÓK 2006. 268–269.; CHRISTIANSEN 2008. 112.

²⁶ A Rómához legközelebb eső terület, jó természeti adottságokkal, ezért ezt kívánom bemutatni, azonban egyéb területeken is történtek feltárások. Norvégia esetében lásd: STYLEGAR 2013. 404–421.

Kr. u. 200 után a falvak egyre tervezettebb benyomást keltenek, ami bizonyos társadalmi szervezőerő jelenlétét feltételezi. Ezek alapján feltételezhető, hogy a lakosság szabad birtokosokból, bérlelőkből és földnélküliekből tevődött össze.²⁷ Az uralkodói elit kialakulásának folyamata azonban tovább tartott: csak a római hatalom meggyengülésével párhuzamosan kezdett bizonyíthatóan jelentőséget és stabilitást kapni az 5. században, a régészeti leletek ennek megfelelően ekkorra már a szakrális funkcióikat is igazolják.²⁸

Az általános germán jellemzők vonatkoznak a skandináv szabadokra is, ezért azokat figyelembe lehet venni. Ez alapján Tacitus munkáját lehet megvizsgálni a réteg felépítésével kapcsolatosan. A germán, így a skandináv szabadok is komoly jogokkal rendelkeztek az ókorban még csak formálódó uralkodói hatalommal szemben, melynek az egyik legfőbb alapja a népgyűlés intézménye volt.²⁹ Ez korlátozta ugyanis a törzsfők hatalmát, ugyanis Tacitus szerint a kisebb ügyekben a törzsfők tanácsaé volt a döntő szerep, de a nagyobb ügyeket a népnek kellett engedélyeznie.³⁰ Rendszeresen ül össze a gyűlés, és bírói szerepe is van. A vitás ügyeket a gyűlések alkalmával tárgyalták,³¹ így ez az intézmény láthatóan eléggé sokoldalú. A törzsfők egyébként is általában a legrátermettebb emberekből kerültek ki katonai érdemeik és bátorságuk alapján: „Királyaikat előkelő származásuk, vezéreiket vitézségük alapján választják”.³² A vezetők gyűlése, a népgyűlés és a királyi kíséret intézménye³³ a germánoknál már Caesar idején

megvoltak, de hatáskörük megváltozott, már nem csak háború idején kaptak szerepet.³⁴ Ugyanakkor a skandináv helyzetről pontos információ nem áll rendelkezésre a források alapján, vélhetően ott is megkezdődtek ezek a változások a Kr. u. 2. század folyamán, vagyis a törzsfők egyre nagyobb hatalomra tettek szert és a törzsek egyre szervezettebbek lettek, ami a kereskedelem fellendülésének is köszönhető.³⁵ Elmondható azonban az előzőeknek megfelelően, hogy ez elhúzódó folyamat volt, és tovább tartott, mint a délebbi germánok esetében.

A szolgák rétege feltételezhetően kiterjedt volt az ókorban, azonban ekkor még nem állt rendelkezésre összeírás. Csak a 14. századi péterfillérekől lehet következtetni az akkori állapotokra, ami szerint a társadalom nagyjából 20%-át teheték ki a rabszolgák a középkorban.³⁶ A viking kori nagymértékű rabszolga beáramlás előtt azonban valószínűleg jóval kisebb, de még mindig jelentős arányban voltak jelen. Helyzetüket vizsgálva elmondható, hogy alapvetően más, mint a római rabszolgáké, mivel saját tanyájuk volt, és csak beszolgáltatási kötelezettségük volt, ellentétben a római viszonyokkal, ahol Tacitus szerint a feladataik meg vannak szabva, és emiatt sokkal függőbb viszonyban vannak.³⁷ A germán szolgarétegnél tehát kisebb mértékű alávetettség és személyi függőség feltételezhető³⁸, ezért a szolgaság a germánoknál ezek alapján jobb helyzetben lehetett, mint Európa más térségeiben. A skandinávok, és a délebbre élő germánok között valószínűleg e tekintetben nem volt nagy különbség. Sőt, a szolgák és a szabadok közti viszony is engedé-

amit általában a királyi kísérettel, ahogy a középkorban nevezik a *hird*del ért el. SAWYER 2010. 80–84.

³⁴ Tacitus idejére már békeidőben is volt szerepe. SZÉKELY 2011. 26–28.; Caes. *DBG* 6.23.

³⁵ ANDERSON 1999. 17–18.

³⁶ MOBERG 1984. 29–30.

³⁷ Tac. *Germ.* 25.

³⁸ Csak feltételezés van a rabszolgák pontos helyzetével kapcsolatban. MOBERG 1984. 28–29.

²⁷ MYHRE 2003. 71.

²⁸ HALSALL 2007. 380.

²⁹ Tacitus a népgyűlést és a királyi hatalmat jellemzi több fejezetben. Tac. *Germ.* 11–13.

³⁰ Tac. *Germ.* 11.

³¹ Tac. *Germ.* 12.

³² Tac. *Germ.* 7.

³³ A középkorban is fennmaradtak a tartományi gyűlések, szerepükről az első írásos források 13. századiak. A királyi hatalom nagysága attól függött, hogy a király mennyire tudta befolyása alá vonni a gyűléseket,

1. ÁBRA ❖ A Római Birodalom a Kr. u. 2. században.
Elérhető: <http://www.ancient.eu/image/266/> Hozzáférés:
2015.08.21. 11:40.

keny volt, hiszen például ha egy szolgálónak születtől született gyereke, akkor azok nem voltak elidegeníthetőek a tulajdonostól, és a két réteg közötti ilyen jellegű kapcsolat már az ókorban is elterjedt volt.³⁹

Kereskedelmi kapcsolat Rómával

Skandinávia távol helyezkedett el a Római Birodalomtól, ezért közvetlen kapcsolat nem volt a két terület között, de Észak-Európa nem volt teljesen elszigetelt a kontinens többi részétől, ezért közvetett módon kapcsolatba került a birodalommal. Az írásos források hiánya miatt nehéz rekonstruálni a viszonyt, azonban a régészeti leletek segítséget nyújtanak ehhez. Alapvetően a kereskedőknek volt köszönhető a kapcsolat, a kevés rendelkezésre álló írásos forrás pedig többségében az ő el-

mondásaik alapján keletkezett. A kereskedők az eszközök cseréjében és a technológia fejlesztésében fontos szerepet játszottak. Skandinávia déli részének⁴⁰ volt elsősorban szerepe a kereskedelemben, ugyanis a Római Birodalom és Baltikum⁴¹ közti kereskedelmi útvonalak itt érték össze, erről több régészeti lelet is rendelkezésünkre áll. Közvetlen kereskedelme a birodalomnak azonban nem volt Skandináviával, a frízföldi és britanniai kereskedőkkel álltak kapcsolatban.⁴²

Földrajzi elhelyezkedése miatt a legkorábbi római leleteket (elsősorban edényeket) Dániában találták, és mennyiségüket tekintve is itt van a legtöbb. A Kr. u. 40-es évektől talál-

⁴⁰ Ami a mai Oslo–Stockholm vonallal nagyjából megegyező *limes norrlandicus* vonalától délre fekvő területek. Erről bővebb információ: WIJK 2008. 166–173.

⁴¹ Tacitus a balti népek leírásakor, akikkel esetleg a skandinávok is kapcsolatban állhattak, említi hogy legfőbb exportcikkük a borostyán. Tac. *Germ.* 45.

⁴² ANDERSON 1999. 15–16.

³⁹ MOBERG 1984. 26.

ható itt lelet, elsősorban a Jylland-félszigeten és a legjelentősebb dán szigeteken (Fyn, Lolland, Møn, Sjælland). Eloszlásuk korszakonként és területenként változatos, de számos tárgyi emlék maradt fenn erről a területről.⁴³ A Svédországban és Norvégiában talált leletek mennyisége és elterjedésük ideje hasonló mintát mutat, de ebben a térségben a legkorábbi leletek jóval későbbiek, mint Dániában. A Skandináv-félszigetre a Kr. u. 70-es évektől jellemzőek római tárgyi emlékek, de csak nagyon kis mennyiségben, továbbá a Kr. u. 160–210 közötti időszak leleteinek a datálása is nehéz, ezért nem lehet pontosan megállapítani a korszakból származó tárgyi emlékek pontos mennyiségét sem, földrajzi elhelyezkedésük azonban megállapítható: Norvégiában az Østfold térségben, Svédországban pedig elsősorban Gotland, Scania, Västergötland és Öland területén találhatóak.⁴⁴ A kereskedelem egészen a Római Birodalom visszaszorulásáig, vagyis az 5. század elejéig fennmaradt.⁴⁵ Ekkor ugyanis az utolsó római légiók is kivonultak a két terület közötti kapcsolatot biztosító Britanniából, és ezzel párhuzamosan az ottani hatalom is felaprózódott.⁴⁶ A Britanniával való kereskedelmi kapcsolat a Jylland-félszigettel tárgyi emlékek alapján egészen a 6. századig fennmaradt,⁴⁷ de a rómaiak kiszorulásával a birodalommal való kapcsolat megszűnt. Ezután Róma túlzottan le volt kötve a germán támadásokkal,⁴⁸ így a közvetítő kereskedelmet biztosító területekkel megszakadt a kapcsolat, ezért Skandinávia elszigetelődött. {1. ÁBRA}

Maguk a leletek többféle tárgyi emléket jelentenek. A legjelentősebbek közé a sírokból előkerült fegyverek, edények és egyéb ajándéktárgyak tartoznak, melyek kapcsol-

atba hozhatóak a rómaiakkal.⁴⁹ További tárgyi emlékek közül megemlítenédők a római pénzérmék, melyekből meglehetősen sok, nagyjából 11000 darab maradt fenn. A legelső első századi, de még a 3. századból is előkerültek többségében ezüst, kisebb mennyiségben arany érmék.⁵⁰ Mennyiségük és eloszlásuk megmutatja a Skandináviára gyakorolt római hatás területi kiterjedtségét.⁵¹ Végül az egyéb tárgyi leletek, például a kézműves termékek, mint az üvegtárgyak, melyeket a skandinávok technológia hiányában nem tudtak elkészíteni, csak importálták a Római Birodalomból, s ez szintén a kereskedelem meglétére utal. A rómaiak érdekében állt a kereskedelmi kapcsolatok fenntartása Skandináviával: nyersanyagokat importáltak, germán kereskedőket alkalmaztak, a törzsfők fiait taníttatták azért, hogy előmozdítsák a két terület közötti kapcsolatot, amivel akár szövetséget köthettek, melyhez politikai érdekeik is fűződhetek.⁵²

A római-skandináv kapcsolatok egyéb aspektusai

Az esetleges szövetségeket figyelembe véve érdekes felvetés a római és skandináv katonai kapcsolatok kérdése. Bár az írásos forrásokból nem lehet erre következtetni, a régészeti leletek felvetik az ilyen jellegű kapcsolatok létezésének lehetőségét is. Ez a kapcsolat ugyanis abból állt volna, hogy a skandináv törzsek, illetve harcosok katonai szövetséget kötöttek az északabbra fekvő római provinciákkal. Ezt a felvetést Thomas Grane tíz síremlékre alapozza, melyekből arra következtet, hogy az első három évszázadban katonai és politikai kapcsolat lehetett a két terület között. Ezek a feltárások gazdag germánok sírjait tartalmazzák, és több római tárgyat is találtak bennük. Arany, ezüst tárgyakat, fibulákat, kardokat, és egyéb értékes római eredetű tárgyakat, amik jelenlétéből

⁴³ GRANE 2007. 152–153.

⁴⁴ GRANE 2007. 152–154.

⁴⁵ SZÁNTÓ 1997. 10.

⁴⁶ COLLINS 2007. 132.

⁴⁷ Főleg Kent területére érkeztek dél-skandináv tárgyak. YORKE 1992. 26.

⁴⁸ BLOCKLEY 2007. 118–125.

⁴⁹ GRANE 2007. 188–191.

⁵⁰ ANDERSON 1999. 17.

⁵¹ GRANE 2007. 164–166.

⁵² MYHRE 2003. 69.

arra a következtetésre jut a szerző, hogy ajándékként⁵³ kerülhettek Skandináviába, ami felveti a politikai kapcsolatok lehetőségét.⁵⁴

A római eredetű fegyverek, páncélok és pajzsok szintén ezt a feltételezést támasztják alá. Ezek nem feltétlenül gazdagok sírjaiból kerültek elő (mint például a 2. századi Brokær lelet), hanem valószínű, hogy a Dél-Skandináviához közeli vidéken a római katonák kereskedelmi megállapodásokat is kötöttek helyi lakosokkal. Ebből Grane azt a következtetést vonja le,⁵⁵ hogy a kis távolság miatt ilyenek Skandináviában is előfordulhattak, bár ez utóbbi állításra véleményem szerint nincs elég bizonyíték. A szerző ezekből az adatokból fenntartja a lehetőségét, hogy egyes skandináv törzsek politikai szövetséget kötöttek a rómaiakkal, vagyis *foederati* lehettek.⁵⁶

Feltételezhető továbbá a skandináv zsoldosok⁵⁷ jelenléte a limesnél. Ezt a feltételezést germán eredetű edényekre alapozva magyarázza Grane, ugyanakkor elismeri, hogy nagyon keveset találtak ahhoz, hogy megalapozott teória legyen. Mindenesetre elképzelhető, hogy néhány harcos (főleg Sjællandból) római szolgálatba állt a markomann háborúk után, majd ott maradtak római területen. Erre az általuk használt edényekből lehet következtetni. Ha ez a feltevés igaznak is bizonyul, valószínűleg nem nagyszámú harcosról beszélhetünk.⁵⁸

Ezek a kapcsolódási pontokon kívül

⁵³ Az ajándékozásnak fontos szerepe volt a germánok és rómaiak közti kapcsolatban is. Az ajándéktárgyak főleg luxustermékek voltak, és a törzsfők kapták őket általában. A jelenségről bővebben: Székely 2011. 29–31.

⁵⁴ GRANE 2007. 167–171.; A politikai kapcsolatok lehetőségét Anderson is felveti. ANDERSON 1999. 21–22.

⁵⁵ GRANE 2007. 171–173.

⁵⁶ GRANE 2007. 167–168.

⁵⁷ A tárgyi emlékek alapján a skandináv hadszervezet rekonstruálására is sor került. E szerint nagymértékű római hatás érezhető rajta, Jylland területén a feltételezések szerint akár 500–1000 fős seregek is összegyűlhettek lovasokkal, íjászokkal és vezetőkkel. MYHRE 2003. 74–75.

⁵⁸ GRANE 2007. 183–188.

érdekes kérdés még a kulturális kapcsolatok mértéke, amit a germán rúnairás változásán keresztül is vizsgálat alá lehet venni. Ha a birodalom nem is, de a római kultúra hatása elérte Skandináviát.⁵⁹ A 4–6. század folyamán Közép-Európában, Britanniában és Skandináviában az idősebb, 24 betűből álló *futharkot*⁶⁰ használták. Ezt Közép-Európában fokozatosan felváltotta a római abc. Skandináviában azonban csak a 9. század folyamán váltott át a 24 betűs *futhark* 16 betűssé, ami valószínűleg a kereszténység terjedésének a következménye volt, vagyis a betűket latin szöveg írására is elkezdték alkalmazni, esetleg az ekkoriban végbemenő nyelvi változások tették szükségessé az írás megváltoztatását. A kulturális hatások tehát igaz, hogy lassabban érték el Észak-Európát, mint a kontinens többi részét, de mégis elérték.⁶¹

A római-skandináv kapcsolatok többsége a források hiánya miatt nem bizonyítható megfelelően. Ami bizonyos, hogy római tárgyak eljutottak Skandináviába, de a térség koránt sem állt olyan mértékű római hatás alatt, mint a birodalomhoz közelebb eső vidékek. A germán törzsek közül az északiakat érte a legkisebb római hatás. Ugyanakkor teljes mértékben nem szigetelődött el Európa e távoli szeglete, a megtalált régészeti leletek ezt bizonyítják. Véleményem szerint számottevő hatást⁶² nem gyakorolt a Római Birodalom Skandináviára, de kétségtelenül hatással volt rá, mivel a birodalomtól szinte lehetetlen lett volna teljesen elszigetelődni.

⁵⁹ Brøndsted szerint a legvalószínűbb, hogy a rúnairást a 2. században közvetlen vagy közvetett római hatásra kezdték el alkalmazni a germánok. BRØNDSTED 1983. 175. Ennek az elméletnek mond részben ellent az alább kifejtett rész.

⁶⁰ A germánok által Európa-szerte használt ábécé, rúnairás. Nevét az első hat betűjéről kapta. JÓNASSON 2003. 9.

⁶¹ JÓNASSON 2003. 55–56.

⁶² Anderson azon az állásponton van, hogy az ókori Skandinávia nem esett kívül a római befolyás övezetén, ha közvetlen katonai fenyegetés nem is érte. ANDERSON 1999. 15.

Összegzés

Összegzésképpen elmondható, hogy Skandinávia az ókorban marginális térség volt, ezért kevés forrás van a területtel kapcsolatban. Elsősorban a régészeti leletek alapján, valamint a nyelvészet segítségével azonban valamelyest rekonstruálható a lakosság és a társadalom, mely nagy hasonlatosságot mutat a délebbi germánokkal. A távoli fekvése ellenére azonban nem maradt teljesen elszigetelve Európa többi részétől. Ugyanis közvetett kereskedelmet folytatott a Római Birodalommal, melyet a tárgyi emlékek is alátámasztanak. Ugyancsak utalnak a két terület közötti kapcsolat egyéb aspektusaira is: politikai és katonai szövetség lehetősége is felvetődik mindezek alapján. Azt azonban el kell ismerni, hogy a kisszámú lakosság és nyersanyagokban szegény terület Rómára való hatása nem volt túl jelentős. Ennek ellenére az az érdekes megállapítás vonható le, hogy Európában még egy ilyen távoli és eldugott vidék sem maradhatott az ókorban teljesen elszigetelt, és bár a birodalom nem ért el Skandináviába, mégis hatással volt rá. *

FELHASZNÁLT IRODALOM

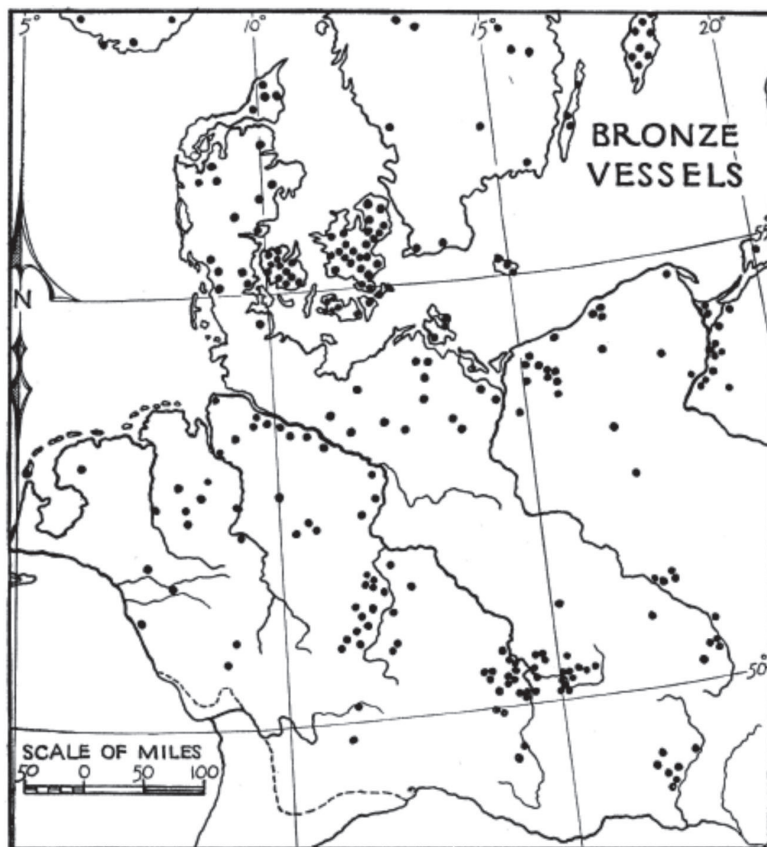
Források

- BEDE VENERABILIS: *Ecclestial History of the English Nation. Book I.* <http://www.fordham.edu/halsall/basis/bede-book1.asp> Hozzáférés: 2013.10.06.
- BOSTOCK, J. – RILEY, H. T. (transl.) (1855): *The Natural History of Pliny*. London.
- CAESAR, JULIUS (1994): *A gall háború*. Ford. jav.: Szepessy Tibor. Szeged.
- GARMONSWAY, G. N. (translated) (1978): *The Anglo-Saxon Chronicle*. New York.
- IORDANES (2004): *Getica. A gótok eredete és tettei*. Budapest.
- PAULUS DIACONUS (2012): *A langobardok története*. Gombos F. Albin ford. felhasználásával közread. Galamb György. Budapest.
- SZABÓ ÁRPÁD (ford.) (1961): *A germánok eredete, földje, szokásai és népei*. In Borzsák István (válogatta): *Tacitus*. Budapest.

Feldolgozások

- ANDERSON, CARL EDLUND (1999): *Formation and Resolution of Ideological Contrast in the Early History of Scandinavia*. St John's Collage. (A Dissertation submitted for the degree of Doctor of Philosophy)
- BARNES, MICHAEL (2003): Languages and ethnic groups. In: Knut Helle (ed.): *The Cambridge History of Scandinavia. Vol I. Prehistory to 1520*. Cambridge.
- BLOCKLEY, R. C. (2007): The dynasty of Theodosius. In Averil, Cameron – Garnsey, Peter (ed.): *The Cambridge Ancient History Vol. XIII. The Late Empire, A.D. 337–425*. Cambridge.
- BOLLÓK ÁDÁM (2006): Új irány a koraközépkori etnogenezis-kutatásban? : Gillett, Andrew (szerk.): *On Barbarian identity. Critical approaches to ethnicity in the Early Middle Ages*. (Studies in the Early Middle Ages 4.) Turnhout, 2002. *Korall* 7. évf. 24–25 sz. 265–282.
- BROGAN, OLWEN (1936): Trade between the Roman Empire and the Free Germans. *The Journal of Roman Studies* vo. 26. no. 2. 195–222.
- BRØNDSTED, JOHANNES (1983): *A vikingek*. Budapest.
- CHRISTIANSEN, ERIC (2008): *Vikingek*. Debrecen.
- COLLINS, ROGER (2007): The western kingdoms. In Cameron, Avril – Ward-Perkins, Bryan – Whitby, Michael (ed.): *The Cambridge Ancient History Vol. XIV. Late Antiquity: Empire and Successors, AD. 425–600*. Cambridge.
- COOK–ADCOCK–CHARLESWORTH (ed.) (1954): *The Cambridge Ancient History. Volume XI. The Imperial Peace A.D. 70–192*. Cambridge.
- GRANE, THOMAS (2007): *The Roman Empire and Southern Scandinavia – a Northern Connection!* University of Copenhagen. (Submitted as a PHD dissertation at the Saxo-Institute)
- HALSALL, GUY (2007): *Barbarian Migrations and the Roman West*, 376–568. New York.
- JONES, GWYN (2001): *A History of the Vikings*. 2nd. ed. Oxford–New York.
- JÓNASSON, BJÖRN (2003): *A Little Book about the Runes*. Iceland.
- MOBERG, VILHELM (1984): *Népem története. Svédország a középkorban*. Budapest.
- MYHRE, BJÖRN (2003): The Iron Age. In Knut Helle (ed.): *The Cambridge History of Scandinavia. Vol I. Prehistory to 1520*. Cambridge.
- POUNDS, NORMAN J.G. (2003): *Európa történeti földrajza*. Budapest, 2003.

- SAWYER, BIRGIT – SAWYER, PETER (2010): *Medieval Scandinavia. From Conversion to Reformation circa 800–1500*. Minnesota – London.
- SAWYER, PETER HAYES (1982): *Kings and Vikings. Scandinavia and Europe AD 700–1100*. London – New York.
- STYLEGAR, FRANS-ARNE (2013): Regionality in Iron Age Norway. A study of archeological cultures. In Khrapunov Igor – Stylegar, Frans-Arne (ed.): *Inter Ambo Maria 2*. Vest-Agder.
- SZÁNTÓ GYÖRGY TIBOR (1997): *Anglia története*. Budapest.
- SZÉKELY MELINDA (2012): A germán népek kereskedelme és intézményei a Kr. u. 1. században. *Belvedere Meridionale* 23. évf. 3. sz. 25–35.
- YORKE, BARBARA (2008): *Kings and Kingdoms of the Early Anglo-Saxon England*. London, 1992.
- WIIK, KALEVI: *Az európai népek eredete*. Budapest, 2008.

2. ÁBRA ❖ Római eredetű bronz edények eloszlása. BROGAN, Olwen: *Trade between the Roman Empire and the Free Germans*. In: *The Journal of Roman Studies* 26/2. (1936), 195–222, 208.

KACZÚR ÁGNES PhD
agnes.kaczur@ek.szte.hu
oktató (SZTE BTK)

A Franco-rezsimről... másképpen. ...és sokkal többről is, nyíltan...

— *About Franco-regime otherwise...* —

DOI 10.14232/belv.2015.3.11
<http://dx.doi.org/10.14232/belv.2015.3.11>

Cikkre való hivatkozás / How to cite
this article: Kaczúr Ágnes (2015): „A Franco-
rezsimről...másképpen. ...és sokkal többről is,
nyíltan... 27. évf. 3. sz. 110–111. pp

ISSN 1419-0222 (print) ISSN 2064-5929
(online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így
add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-Sha-
reAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

LÉNÁRT ANDRÁS: *A spanyol film a Fran-
co-diktatúrában. Ideológia, propaganda és
filmpolitika*. Szeged, JATEPress, 2014.

Ez az a könyv, amelyet ma, Magyarországon,
ha egy a film és a történelem iránt érdeklődő
olvasó a kezébe vesz, nem csak érdekfeszítő, hi-
hetetlen érdekes film és történelmi anekdoták-
kal tarkított könyvet olvashat el, hanem szinte
patologikus láttelepet kaphat - történelmi
példákon keresztül - a mai rendszerekről, a
mai Magyarországról is.

A filmet, mint sajátos vizuális műfajt,
ahogy megjelenése óta szinte mindig is, óriási
népszerűség övezte a különböző történelmi
korszakokban. Lénárt András ezzel a könyvvvel,
azzal, ahogyan kiharcolta és elfogadottá tette
a magyar történész körökben is azt, hogy a
film akár többszörös forrásként is használható
, „forradalmian új” nézőpontot és elemzési
technikát adott a szakemberek kezébe.

Természetesen mindezt a kutatási témáján
keresztül tette, eszközül használva a spanyol
történelem egyik legvitatottabb évtizedeinek, a
Franco- korszaknak a bemutatását. Korszako-
kon átívelő láttelepet ad a mindenkori hatalom
és az általa minden téren irányítani kívánt
társadalmi csoportok kapcsolatáról és annak
egyik legspeciálisabb, a tömegek gyönyörköd-
tetésére és/vagy manipulálására is alkalmas
eszközéről a FILM-ről.

Az első fejezetek a fogalmi alapvetés feje-
zetei, tisztán és világosan frissíti fel és egé-
szíti ki a téma nemzetközi szakirodalmáról, a
filmről, mint műfajról már meglévő tudásun-
kat és kutatásait elhelyezi a filmtörténészek
írásainak azon típusába, amely nagyobb tár-
sadalmi összefüggésben vizsgálja a film szere-
pét, politikatörténeti szempontokból, annak
minden multidiszciplináris vonatkozásával.

A jelenkori történelemben a 20. századtól,
a közvélemény és a többpártrendszerek vagy
a totalitárius/autokrata/paternalista/dikta-
tórikus rendszerek életében és kapcsolatában
hatalmas változások zajlottak, amelyeknek a
filmek, a technika fejlődésével egyre kifino-
multabb krónikásai lettek. A könyv szerzője
a történeti előzmények felidézése után ennek
az érdekfeszítő témának egy konkrét szeletére
koncentrált: nem átfogó spanyol filmtörténe-
tet írt, hanem a Franco-rendszer időszakára
vonatkozóan, tehát 1939 és 1975 között vizs-
gálta a FILM és a korszak hétköznapijainak
kapcsolatát, a filmpolitikai döntésektől, a té-
maválasztástól, a megvalósításon keresztül a
rezsimnek a közönséghez eljuttatott üzeneteit,
valamint azok utóhatásait.

Óriási anyag átnézésre és elemzésére vállalkozott Lénárt András: a több mint 300 primer forráson kívül, amelyek játékfilmeket, dokumentumfilmeket és filmhíradókat jelentenek, a spanyol filmarchívumokban, levéltárakban található vonatkozó jelentéseket, közlönyöket, végrehajtási utasításokat, monográfiákat és visszaemlékezéseket, a cenzúra rendelkezéseit, emellett hatalmas sajtóanyagot is át kellett fésülni az értékes és értékelhető információkért. Esztendőig tartó komoly munka eredménye tehát ez az összefoglalás, amely a száraznak tűnő információkat olyan logikusan, érzékletesen és olvasmányosan fűzte egybe, hogy azoknak is élvezetes olvasmány, akik nem ismerik az említett filmek legjavát, hiszen azok Magyarországon nem is mind ismertek.

A spanyol történelem egyik legérdekesebb korszakának vizsgálatáról van szó. A Franco-korszak megítélése, összevetése más hasonló berendezkedésű rendszerekkel manapság is érdekesítő téma nem csak a spanyol történeti irodalomban, hanem a rendszerváltásokat átélő közép és kelet európai térségben is. A spanyol nép történelmében óriási változások zajlottak, nagy veszteségeket és csapásokat élt át éppen a FILM, mint hatalmas tömegkommunikációs találmány születésének korszakában is: a valamikori világbirodalom maradványainak elvesztése, a 98-as nemzedék, gazdasági és politikai válságok, kisebb háborúk Észak-Afrikában, diktatúrák és a legtragikusabb: a polgárháború, majd az abból külső segítségével megszülető majdnem negyven évig tartó diktatúra, az ezeket napi szintem megélő

emberek történetei kimeríthetetlen és hatásos témákat szolgáltatottak a korszakban formálódó FILMnek.

A szerző összehasonlítja a rendszer specifikus „filmhasználatot”: hogyan, milyen célból, kiknek az engedélyével és rendezésében készítették vagy éppen készítették filmeket a Szovjetunióban, Olaszországban, a hitleri Németországban és a jelzett korszak Spanyolországában. Nagyon tanulságos képet kaphatunk a korszakról és az olvasó előtt ezekben a fejezetekben válik világossá az, ami a szerző célja is egyben: milyen fontos segéd tudománya lehet a film a történetírásnak, ha tudják hogyan kell elemezni azt nem csak formailag, tartalmilag, hanem célirányos felhasználását illetően is. A film ezekben a rendszerekben vált iparrá, olyan iparággá, amit a politika a vizuális társadalom-irányítás szintjére emelt.

A korszak legneuralgikusabb témái, a Második Köztársaság, a polgárháború, a caudillismo, majd az ún. apertura (nyitás) korszaka számtalan filmben háttér eseményekként, gesztusokból, színészi remeklésekből ismerhetők meg és nyújtanak érzékletes információkat egy történész számára. Ezeket a szerző élményszerűvé teszi a legfontosabb filmek bemutatásával, leírásával - elemzésével és teszi ezt olyan készséggel, hogy az olvasó, ha tehetné, azonnal megnézne egyet-kettőt az említett filmekből. Ezek a vizuális kordokumentumok megfelelően konzerválva sokáig őrizhetik az adott korszak „élményeit” és ez a könyv éppen erre hívja fel a figyelmet, összekapcsolva a történészi érdeklődést a filmkultúrával.

✱

HORVÁTH TAMÁS ILLÉS

eliam3@gmail.com

hallgató (SZTE BTK)

Kolumbiai álom

— *Columbian dream* —

DOI 10.14232/belv.2015.3.12

http://dx.doi.org/10.14232/belv.2015.3.12

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article: Horváth Tamás Illés (2015): Kolumbiai álom. *Belvedere Meridionale* 27. évf. 3. sz. 112–114. pp

ISSN 1419-0222 (print) ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

LÉVAINÉ DR. KOVÁCS MARIAN:

Gyerekállam – Gyerekálom. Valahol, Kolumbiában. Szeged, 2013, Magánkiadás.

A gyermekszegénység szociológiai jelensége korunk egyik legsúlyosabb társadalmi problémája, mely valamennyi országot a legkülönbözőbb mértékben egyaránt érint. A katolikus egyház és a nemzetközi szervezetek folyamatosan figyelmeztetnek arra, hogy gyermekek milliói szenvednek el a rossz gazdasági és pénzügyi politikák végzetes következményeit, melyek koránt sincsenek tekintettel alapvető szükségleteikre, valamint jóllétük jövőbeli feltételeire. A figyelmeztetések ellenére, a

statistikák tanúsága szerint, a gyermekszegénységgel járó utcagyerek-jelenség egyre csak növekszik. 2000-ben a nemzetközi szervezetek által készített felmérések szerint az utcagyerekek száma elérte a 100 milliót, ezeknek pedig mintegy 50%-a Latin-Amerika országaiban él. Lévainé Dr. Kovács Marian *Gyerekállam – Gyerekálom. Valahol, Kolumbiában*, 2013-ban magánkiadásban megjelent könyvében, a kolumbiai gyermekszegénységet és utcagyerek-jelenséget mutatja be, olyan civil és szerzetesi programokon keresztül, melynek dolgozói elkötelezetten küzdenek a társadalom peremére szorult gyermekek megsegítésén.

A szerzőt 2007-ben Mustó Péter jezsuita atya kérte fel, hogy tolmácsként vegyen részt egy kolumbiai dokumentumfilm elkészítésében. Az atya tizenkét éven át dolgozott Bogotában, Kolumbia fővárosában különböző, főként utcagyerekeket befogadó programok keretein belül. A dokumentumfilm az ő munkásságát, valamint az oktató és nevelő programokban résztvevő munkatársak életpályáját kívánta bemutatni. A forgatásra 2007. október 14. és november 11. között került sor. A tolmácsolással járó háttér munka szerző számára kiváló lehetőséget nyújtott arra, hogy a bogotai Benposta gyerekállam környezetét és lakosait kultúrantropológusi szemmel megfigyelje, továbbá, hogy a hivatalos interjúk mellett saját kutatási témáját érintő kérdésekre is választ tudjon kapni, olyan magánbeszélgetések során, melyre más esetben valószínűleg nem lett volna módja. A forgatás követően, néhány hónapos hazai utómunka után, a dokumentumfilm 'padre Páter' címmel jelent meg, melyet 2008-ban a Duna Televízió is bemutatott. Lévainé Dr. Kovács Marian és Mustó Péter jezsuita atya ezután még számos előadást tartottak, majd miután 2008-ban Mustó Péter bogotai gyereksorsokat bemutató „*Remény és kétségek között Bogota utcáin*” című könyve megjelent, Lévainé Dr. Kovács Marian úgy döntött, hogy a dokumentumfilmből kimaradt fontosabb jeleneteket és interjúkat a saját szem-

szögéből megvizsgálva maga is könyvbe foglalja. Tekintettel arra, hogy a szerző korábbi pályafutása során Latin-Amerika történelmét, valamint Gustavo Gutiérrez Felszabadítás-teológiáját és annak történetét vizsgálta, *Gyerekállam – Gyerekálmom* című könyvében érezhető, hogy valamennyi civil és szerzetesi program szellemisége mögött a Felszabadítás-teológia hatását próbálja szemléltetni, emellett pedig nagy hangsúlyt fektet az oktató és nevelő programok sajátos pedagógiai módszereinek bemutatására.

A szerző a könyvét Bemposta gyerekállam polgármesterasszonyával készített interjújával vezeti be, majd ezt követi a „Ment-e a könyvek által a világ elébb?” című fejezet, melyben a forgatás körülményeit részletezi, illetve könyvének sajátos szerkezetét vázolja fel. A szerző elsősorban arra törekedett, hogy személyes tapasztalatainak leírásával, a programok történeti ismertetésével, és az ott dolgozó nevelőkkel készített interjúk által mutassa be a programokat. A „Szerzetesi hivatással” című fejezeteknél ezt a szerkezetet azonban nem tudta mereven alkalmazni az interjúk eltérő jellege miatt, ezért a szerzetesrendek latin-amerikai történetének ismertetésével és az interjúalanyok megszólaltatásával igyekezett a szerzetesi programokat bemutatni.

A könyv második fejezetét a szerző alapvetően négy részre osztotta fel. Az első alfejezetben tudományos igényességgel a gyermekszegénység és az utcagyerek-jelenség globális és latin-amerikai jellegét tárgyalja, emellett meglepő nyíltsággal a probléma legfőbb okait vizsgálja. Az okokat az interjúalanyok és saját maga is elsősorban a növekvő munkanélküliségben és szegénységben, valamint

a társadalom szétesésében látja. A szerző hozzászól, hogy az aktuális gazdasági rendszer teljes mértékben figyelmen kívül hagyja a gazdasági növekedés és a társadalmi igazságtosság közti egyensúlyt. A fejezet második része a „Civilek a pályán” címet viseli. A szerző itt elsősorban Bemposta gyerekállam nevelőit, és a gyerekállam történetét mutatja be, különös tekintettel a spanyolországi előzményekre, Silva atya demokratikus utópiájára, és az állam-szervezeti felépítésére. A rövid áttekintésből megtudhatjuk, hogy Bemposta gyerekállam filozófiája az, hogy a nevelők elkötelezett munkájukkal hozzá tudjanak járulni olyan kiművelt új emberek kiképzéséhez, akik képesek elképzelni és felépíteni egy új alternatív, emberibb társadalmat, valamint, hogy képesek legyenek a valós problémákra konkrét válaszokat adni, és ha kell bíráltni tudják majd a fennálló társadalmi rendszert. A gyerekállamban a legnagyobb kincs a gyermek, akit az emberré válás folyamatában segíteni kell, személyiségét pedig tanulással, és munkával kell újrateremtetni. A szerző kifejti, hogy a gyerekállam vezetőire és nevelőire nagy hatást gyakoroltak a Felszabadítás-teológia gondolatai valamint történelemértelmezése, hiszen a vezetők magukat leginkább azokhoz a keresztényekhez hasonlítják, akik a II.-III.

században aktívan részt vettek a közösség életében és a történelmi folyamatok alakulásában. Bemposta gyerekállam átfogó bemutatása után Lévainé Dr. Kovács Marian először Mustó Péter jezsuita szerzetes által alapított Casa Estudio napközi otthont, a Mafalda óvodát és a Biblioteca Manuela Beltránt mutatja be, majd Javier de Nicoló szalézi szerzetes utcagyerek programját részletezi. A Mustó

Péter által alapított intézetek és Javier de Nicoló utcagyerek-programját bemutatva a szerző a nevelőkkel és a szalézi szerzetessel készített interjújában kellőképpen rávilágít arra, hogy a gyerekek, hogyan és milyen módon kerülhetnek be a programokba. Mindezekon felül bőségesen kifejti, hogy a gyermekek milyen képzésekben részesülhetnek, milyen finanszírozási és pedagógiai különbségek vannak Mustó és Nicoló intézetei között, valamint arra, hogy hogyan épülnek fel a különféle oktató és nevelő programok.

A fejezet harmadik nagy része a „*Szerzetesi hivatással*” címet viseli. Lévainé Dr. Kovács Marian a szerzetesekkel és nővérekkel készített interjúk előtt rövid áttekintést ad a jezsuita és a domonkos rend latin-amerikai történelméről, majd az általa készített interjúkban mutatja be a szerzetesi programokat. Carlos Eduardo Correaval készített interjújában rávilágít arra, hogy a jezsuita rend meggyőződése szerint a szegénység oka a társadalom felépítésében rejlik, valamint abban hogy a neoliberális politika alapja a piac, nem pedig az ember. A jezsuiták törekvése elsősorban az, hogy a fennálló társadalmi struktúrákat átalakítsák, termelőprojekteket építsenek ki, és hogy az emberekkel megismertessék az emberi és személyi jogokat. A szerző két jezsuita programot mutat be az interjúkon keresztül, az egyik a CINEP, mely gazdasági felméréseket és tanulmányokat készít, valamint az emberi jogok terén segédkezik. A másik a Hit és Öröm mozgalom, mely az állam és a civil társadalom közti szövetségi viszony megteremtését tűzte ki céljául, valamint az oktatás terén követel igazságot az állampolgárok számára, ugyanis a szerzetesek úgy gondolják, hogy a megfelelő oktatás idővel képes lenne megváltoztatni a társadalom struktúráját. Lévainé Dr. Kovács Marian a jezsuita rend szerzetesi program-

jainak bemutatása után két domonkos-rendi nővérrel is interjút készített, melyekben rávilágít a nővérek társadalmi munkájára, a II. Vatikáni Zsinatról alkotott véleményükre, és a Felszabadítás-teológiához való viszonyukra. A nővérek szerint (2007-ben), egyfajta visszafejlődés tapasztalható, hiszen az aktuális pápát nem hatják át a II. Vatikáni Zsinat reformjai, aki pedig Gustavo Gutiérrez Felszabadítás-teológiáját bírálja, az bizonyosan elég messze él a valódi szegénység világától.

A fejezet negyedik részében a szerző Josep Escalesel készült interjút közli, aki szintén Mustó Péter munkatársa volt Bogotában. Josep Escales tanárként elektromosságot tanított, majd tagja volt Keresztény Iskolatestvérek rendjének. 1994-ben Kolumbiában telepedett le, azóta lakásépítő programokon dolgozik, és így próbálja elősegíteni a szociálisan érzékeny csoportok társadalmi felemelkedést. A befejező interjú láthatóan gondosan kiválasztott, hiszen a programok hasznosságáról, és az életkörülmények javulásáról ad számot.

Lévainé Dr. Kovács Marian *Gyerekállam – Gyerekálmom. Valahol, Kolumbiában* című könyvében, ahogy maga is megjegyezte, a mű elsősorban ismeretterjesztő jelleggel készült, műfaja pedig az esszéhez áll közel. A szerző személyesen tapasztalta meg a latin-amerikai gyermekszegénységet, és az általa készített interjúk lényegre törő kérdéseket és válaszokat is tartalmaznak. Kiválóan szemlélteti a civil és szerzetesi programok működését, valamint a rendelkezésre álló releváns szakirodalmat kellőképpen felhasználva könyvét tudományos igényen szerkesztette. Összességében elmondható, hogy a könyvnek komoly tudományos dimenziója is van, mely a vallástudomány, a szociológia és a pedagógia szempontjából fontos adalékként szolgálhat. *

KOVÁCS ATTILA
hunim@freemail.hu
PhD-hallgató (SZTE BTK)

„A nemzet érdekeit tartva szem előtt”

*Mindszenty József koalíciós évekbeli
tevékenységéről*

— „Keeping
in Mind the National Interests” —

DOI 10.14232/belv.2015.3.13

<http://dx.doi.org/10.14232/belv.2015.3.13>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this
article: Kovács Attila (2015): „A nemzet ér-
dekeit tartva szem előtt”. Mindszenty József
koalíciós évekbeli tevékenységéről. 27. évf. 3.
sz. 115–116. pp

ISSN 1419-0222 (print) ISSN 2064-5929
(online, pdf)

Creative Commons) Nevezd meg! – Így
add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-
ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

MIKLÓS PÉTER: „A nemzet érdekeit tartva
szem előtt”. Mindszenty József koalíciós évekbeli
tevékenységéről. Budapest – Szeged, 2014,
Barankovics István Alapítvány – Bálint Sándor
Szellemi Örökségért Alapítvány.

A fentti címmel jelent meg Miklós Péter
történész legújabb munkája, 2014-ben jelent
meg Budapesten, a Barankovics István Alapít-
vány és a Bálint Sándor Szellemi Örökségért
Alapítvány közös támogatása nyomán. A mel-
lékletekkel együtt 110 oldalas mű két ajánlást,
és írójának rövid szakmai életrajzi ismertetőjét
is tartalmazza. A szerző munkája több szem-

pontból is vonzhatja az igényes olvasóközönség
figyelmét. Elsőként azért, mert Mindszenty-
vel kapcsolatban nem a fősodorbeli írások közé
tarozik ez a könyvecske, hiszen Mindszenty
kevésbé ismert oldaláról igyekszik többet meg-
mutatni Miklós Péter.

A mű borítója ízléses, összhangban áll az
elő és hátlapon szereplő Mindszentyt ábrá-
zoló képek komolyságával, és jól harmonizál
a korabeli fekete-fehér fotók decens stílusá-
val. Mindjárt a könyv elején egy tematikai-
lag logikusan felépített, és kellően informatív
tartalomjegyzékkel találkozhatunk. Mindezt
kiválóan egészíti ki a mű végén található képek
és dokumentumok jegyzéke. Mégpedig azért,
mert a képek és fotók alig ismertek, hiszen
a széles közvélemény, nem ezekről a kurió-
zum számba menő képi ábrázolásokról ismeri
Mindszentyt. A mű izgalmasságát nagyban
fokozza, hogy a szerző, a könyv eme utolsó ré-
szében olyan dokumentumokat közöl, amelyek
hitelességüknél fogva a maguk pőre valójában
tárják elénk a tényeket. Ráadásul a történelmi
hitelességet is következetesen fenntartja a szer-
ző azáltal, hogy a dokumentumok közlése
révén, a könyvben megfogalmazott állítások
könnyen ellenőrizhetőek. A végjegyzetek pe-
dig hűen idézik a korabeli magyar tudomá-
nyosság bevett publikációs szokását, így is
közelebb hozva az adott kort a mai olvasóhoz,
valamint lehetőséget ad arra, hogy hátralapoz-
va elmerülhessünk a szakszerűen összeállított
jegyzetek világában.

Maga a munka *in medias res* kezdéssel
máris a második világháború befejezése után,
az őszi hónapokba kalauzol minket. Elsőként
egy egyházi körlevél kiadása körüli eltúlzott
reakciókkal szembesülhetünk, amely körlevél-
nek közvetlenül a választások előtt való kiadása
teremtette meg a rendkívül feszült helyzetet. A
pártok vezető képviselői vérmérsékletüktől, és
ideológiai nézőpontjuktól függően, de egyhan-
gúlag, a közelgő választások direkt vagy indi-
rekt befolyásolásaként értékelték Mindszenty
lépését. Az alaphelyzet jobb megértéséhez
hozzátartozik, hogy hazánk ekkor még olyan

országként volt számon tartva, amely agresz-szorként lejáratta magát a háborúban. Időben a világméretű konfliktus békeszerződéssel való lezárása előtt vagyunk. Magyarország minden belföldi fejleményét árgus szemekkel kísérték külföldről is. A körlevél előzményének pedig a magyarországi földreform tekinthető – tudjuk meg Miklós Péter munkájából. Érdekes ellentmondásokra mutat rá a szerző, amikor felhívja a figyelmet, hogy Mindszenythy már a kezdet kezdetén, – ráadásul a kellő eréllyel – síkra szállt a felvidéki kisemmizett magyarság mellett, és érdekeiket nemzetközi fórumon is a legnagyobb aktivitással képviselte. Ehhez járul még, hogy a hercegprímás nem csak a jogfosztott és szociálisan ellehetetlenült magyarokért állt ki, hanem a magyarországi németek kollektív felelősségre vonását is helytelenítette. Ugyanakkor hevesen ellenezte az egyházi birtokok zömének a nincstelenek és rászorulóknak számára való kiosztását. Másik érdekesség, hogy a szerző láttatni engedi:

itt nem csak Mindszenythy és a kommunista politikai elit huzakodásáról van szó egyszerűen. Megismerhetjük a titokzatos Balogh pátert, aki személyesen próbál közvetíteni, hol a kormánypártok felé gyakorol kritikát, – és inti őket önmérsékletre –, hol a katolikus klérus felső vezetését igyekszik kompromisszumokra rábírní. Ilyen eset például, amikor az egyházi körlevél kapcsán próbálja a politikai elitet megnyugtatni és hibáik felmutatása mellett, arra rávenni, hogy ne vessék el a súlykot az egyházzal szemben. Ehhez fogható az is, amikor közvetlen felettese segítségét kéri, hogy a klérusra hassanak a józan paraszti észre hivatkozva, és a fennálló hatalmi viszonyokat tudomásul véve reális politikai stratégiát folytassanak. Ami azt jelenti, hogy igyekszik Mindszenythyékét rávenni arra, hogy ismerjék el a köztársaságot hivatalos államformának, valamint azt elérni, hogy a házasság felbontathóságába egyezzen bele az egyház. Ezeknek a politikai csatározásoknak a súlyát akkor érthetjük meg igazán, ha tudjuk, a közélet ekkoriban meglehetősen átpolitizált volt, köszönhetően a világháború következményeinek, és

az amúgy is régóta fennálló hazai társadalmi feszültségek megoldatlanságának. Erre hoz megdöbbentő adatot Miklós Péter: 3,2 millió hold földet osztanak ki bőven több mint 600 ezer igénylő között. A nincstelenek, legfőkébb egy holddal rendelkező állampolgárok aránya a magyar társadalomban még így is csak 17%-ra csökken (1941-ben ez még 46%!).

A könyvből megtudhatjuk még, hogy Mindszenythy az egyre fokozódó nyomás ellenére is kiállt hívei mellett. Ha kellett kéréssel fordult a hatóságokhoz, ha kellett személyesen mutatott példát emberségből, és szolidaritásból. Érdekes analógiát tár elénk a szerző, amikor azzal szembesít minket, hogy a totális hatalom birtokában a politikai elit hogyan élt vissza hatalmával, hogyan építették ki uralmukat lépésről lépésre, elvtelen kiszolgálókat helyzetbe hozva. Ez az analógia ott érhető tetten a leginkább, amikor a kommunista politikai elit megpróbálja 1848-49 emlékét teljesen az aktuálpolitikai eseményeknek alárendelni, és 1948-49-ben a történelmet egyoldalúan átértelmezni, valamint saját magát legitimálni. Mindezt úgy, hogy ha kell szembement az ország érdekeivel. Legtöbb esetben a határainkon kívül rekedt magyarság érdekeit is semmibe vette, ha politikai motivációi vagy holdudvarának érdekei úgy kívánták. Ez tehát kiválóan rimel arra a párhuzamra, amit a szerző felvillant. Így értesülhetünk arról, hogy az elnyomó Habsburg hatalom már a kiegyezés idején hasonló stratégiákkal próbálkozott, ezt láthatjuk a '48-49-es események értékelésénél, az ideológia oktatási intézményeken keresztül való súlykolásán át, valamint bizonyos társadalmi csoportok egyoldalú kedvezményezésével, kiemelésével.

Természetesen a mű minden kuriózumát és érdekességét nem fedhetjük fel egy könyvismertetőben, de remélhetőleg a lényeg kiemelésével sikerült kedvet csinálni Miklós Péter könyvének olvasásához. Minden kedves érdeklődőnek ajánlom szeretettel ezt a munkát, amely továbbgondolkodásra készítheti az olvasót, ezzel is elősegítve hazánk egy zivatáros korszakának jobb megértését. *

NYERGES ÁDÁM
nyerges.adam@pte.hu
PhD-hallgató (PTE BTK)

Egy távoli Európa-kép

— *Europa at a distance* —

DOI 10.14232/belv.2015.3.14
<http://dx.doi.org/10.14232/belv.2015.3.14>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article: Nyerges Ádám (2015): Egy távoli Európa kép. *Belvedere Meridionale* 27. évf. 3. sz. 117–119. pp

ISSN 1419-0222 (print) ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

„Az EU-nak immár szüneteltetnie kell a bővítési folyamatot, hogy megszilárdíthassuk mindazt, amit 28-an elértünk. Ezért bizottsági elnökségem alatt folytatódni fognak a már megkezdett tárgyalások – és különösen a Nyugat-Balkánnak nem szabad lemondania európai jövőjéről –, de a következő öt évben további bővítésre nem kerül sor.”¹ mondta *Jean-Claude Juncker* az Európai Bizottság frissen megválasztott elnöke.

Ez a szemléletmód mindenképpen a 2008 óta tartó gazdasági és társadalmi válságnak köszönhető, hiszen az alapjaiban nehezítette

meg a tagállamok mindennapjait, ezért a válság sikeres megoldásához egységesebb, koherensebb Unió a kívánatos. Ugyancsak ez a szemléletmód jellemző az új Bizottsági elnökre is, aki jelentős reformokat alkalmazott saját biztosi struktúrájának kialakításakor, amelyről semmiképpen sem mondható, hogy ad-hoc politikai lépések eredménye lenne, hiszen az elnök által a nyár folyamán közzétett politikai programja, részletes terveket tartalmazott az új és átszabott tárcákkal kapcsolatban. Így több olyan biztosi pozíció is létrejött, amely gazdasági és pénzügyekkel foglalkozik majd, vagy éppen a belső piaccal, az iparral és a vállalkozással foglalkozik. Ezek is mutatják, hogy a Bizottság és így az Unió is kiemeltebb hangsúlyt fektet a közeljövőben saját egysége és stabilitásának megőrzésére, mint korábban.

Annak ellenére, hogy a fenti idézetben *Juncker* világossá tette az Unió további bővítéssel kapcsolatos nézeteit, átalakította a korábban erre szolgáló pozíciót is, így az új pozíciót szomszédságpolitika és bővítési tárgyalások névre keresztelték át.

Maga az elnevezés – a fenti idézet figyelmen kívül hagyása mellett is – sejteti az Unió, következő időszakára jellemző külpolitikai, illetve geopolitikai stratégiáját is. Ez a stratégia viszont igen nagymértékben különbözik az eddig hangoztatott Unió állásponttól, amihez nem csak a válság, hanem a közvetlen szomszédságában zajló ukrainai események is nagyban hozzájárultak.

Bárdos-Féltoronyi Miklós az ezen eseményeket megelőző Unió geostratégiai álláspontjáról és annak jövőbeni lehetőségeiről is ír, a *Vigyázat, jönnek a törökök!* főcímmel rendelkező művében.

A szerző 1935-ben Budapesten született geopolitológus, aki 1957 óta Belgiumban él, majd a méltán híres belgiumi *louvaini* katolikus egyetemen a közgazdasági tudományok doktorává avatták, később pedig annak tanárává nevezték ki. 2000-ben nyugdíjba vonult és meghívott tanárként több magyarországi egye-

¹ Európai Bizottság 2014.

temen is tart előadásokat, mintegy 40 könyv és kiadvány szerzője, illetve társszerzője.

A kötet fő címe kicsit meglepő lehet a figyelmetlen olvasó számára, hiszen az inkább tölt be figyelem felkeltési funkciót, mint a fő tartalomra vonatkozó információt. Sokkal fontosabb a mű alcíme, amely a *Meddig terjednek s egyáltalán vannak-e az Európai Uniónak határai?* kérdést tartalmazza. Ez a filozofikus eszmefuttatást sejtető kérdés, már mind tartalmában, mind a gondolatmenet, vagy a szerző eszmefuttatásának tekintetében helytálló következtetéseket tud megfogalmazni a figyelmes olvasóban.

Már a mű előszavában a szerző kifejti, hogy személyes gondolatmenete geopolitikai és nem jogi jellegű és a célja egyfajta „átfogó tudományos ítélet lehetőségeinek kibányászása”, mivel a szerző szerint így lehet eljutni a mű alcímében szereplő és az előszóban is feltett, az Unió bővítésével és lehetséges határaival kapcsolatos kérdésekre.

Maga a kötet alapvetően két részre bomlik, az első két fejezet alapvető geopolitikai ismereteket nyújt a geopolitikában nem jártas érdeklődőknek, hogy a mű további négy fejezetében kifejtettekhez kellő értelmezési keretet adjon. A könyv sokban támaszkodik a szerző előző írásaira, amiket nem szerepeltet lábjegyzetben, de a figyelmes olvasó észreveheti, hogy egyes megállapítások gyakran visszatérő elemként jelennek meg. Ugyanakkor a szerző által említett szövegekői szakirodalmi hivatkozások igen sajátos módon az egyes fejezetek elejének első oldalán ömlesztve jelennek meg, ami nagyban nehezíti a tudományosan érdeklődő olvasó munkáját, amennyiben a fejezet folyamán felmerülő egy-egy gondolatmenet bővebb kifejtésére

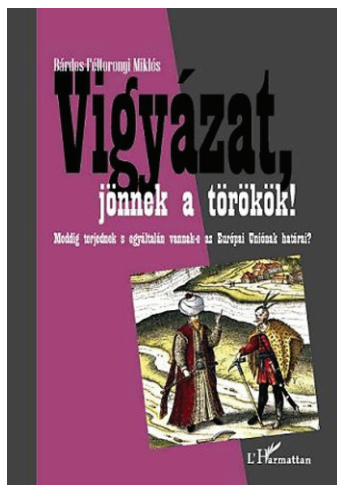
kíváncsi az ismertetett szakirodalom által.

A szerző őszinteségét dicséri, hogy már a könyv elején leszögezi sajátos beállítottságát, hogy az olvasó könnyen megkülönböztethesse tudományos elemzéseit, saját politikai vágyaitól. Valamint ugyanitt kitér rá, hogy a hosszú évek alatt anyanyelve elfranciásodott, amit nyelvi lektora segített kiküszöbölni – ami nem melleleg egy-két elütéstől eltekintve sikeresnek is mondható.

Fontos kiemelni, hogy a könyv 2012-ben lett kiadva, így mind a gazdasági válsággal kapcsolatos tapasztalat, mind az „arab tavasz” eseményei már befolyásolták a szerző, az Unió jövőjével kapcsolatos eszmefuttatását, ugyanakkor a jelenlegi ukrajnai események értelemszerűen ezt az értelmezési keretet már átformálták. Ettől viszont még érdekesebb a mű, hogy *Bárdos-Féltoronyi Miklós* a 2012-es geopolitikai kilátások által hogyan látta az Unió, bővítési lehetőségeit, geopolitikai helyzetét. Hiszen így az olvasó világos képet láthat az azóta bekövetkező események geopolitikai hatásáról.

A könyv első része, amely az első két fejezetet foglalja magában, tehát inkább a geopolitikába próbálja az olvasót bevezetni, és folyamatosan hoz aktuális példákat az egyes folyamatok bemutatására. Ugyanakkor maga a geopolitikai értelmezési keret bemutatása során a szerző kerüli a konkrét geopolitikai elméletek bemutatását, csak utal azokra.

A második rész a maradék négy fejezetet öleli fel, amely konkrétan az Európai Unió, világban elfoglalt szerepét és lehetőségeit boncolgatja. A harmadik fejezetben a szerző leginkább az Unió *sui generis* voltával foglalkozik, valamint leginkább annak kül- és biztonságpolitikájával és földrajzi adottsá-

gaiból adódó biztonságpolitikai kihívásaival. Ugyanitt a Lisszaboni Szerződés szövegrésztét felhasználva elemzi az esetleges bővítések lehetőségét, valamint a Szerződés és a NATO által kínált katonai biztonság különbözőségét.

A negyedik fejezetben az Unió közvetlen befolyási övezetét tárgyalja a szerző, és külön kiemelve elemzi Fehéroroszország, Ukrajna, Moldova, Törökország, Azerbajdzsán, Örményország, Grúzia, a Nyugat-Balkán országait és a Földközi-tenger egyes országait geostratégiai szempontból. Érdekességgént megemlíti a szerző az Oroszország-EU csatlakozását is – mint amilyen gondolati játszadozást – és rögtön megállapítja, hogy ez olyan hatalmi egyensúlyi eltolódást okozna a világban, amelyet mind az USA, mind Kína elfogadhatatlannak tartana és minden eszközzel ennek megakadályozásán fáradozna.

Ukrajnával kapcsolatban a szerző helyesen állapítja meg már ekkor, hogy a „térseg legnagyobb geopolitikai tétje minden kétséget kizáróan Ukrajna”, hiszen mind nyersanyagokban, mind termőföldben gazdag és az átmenő szénhidrogének országa, valamint népessége és kiterjedése miatt pedig komoly fogyasztóként is számba vehető. Mint ma már látjuk, ez a helyzet teljesen valóságossá vált.

Az ötödik fejezet igyekszik a globális hatalmi rendszert felvázolni, és az Unió ezen belüli helyét megtalálni, amelyhez különböző statisztikai adatokat használ fel a szerző. Ennek köszönhetően igyekszik a különböző mutatók és teljesítmények alapján összehasonlíthatóságot adni az EU27 és többek között Oroszország, USA, Kína stb. között és így egyfajta erősortrendet felállítani. A katonai szempontokat figyelembe vevő táblázat után viszont geostratégiai, valamint biztonságpolitikai szempontok alapján veszi sorra ezeket a szereplőket egyfajta GYELV elemzést alkalmazó táblázat segítségével. Ezen és az előző táblázatok kapcsán némi kritika illeti a szerzőt, hiszen azok alapjául szolgáló források az olvasó által rejtve maradtak és az sem teljesen világos, hogy mi alapján állít egy-egy szereplő esetén

egy-egy tulajdonságot a szerző gyengeségnek, vagy éppen erősségnek.

Ettől függetlenül az ötödik fejezet egy igen tetszetős konklúzióval záródik, mégpedig abban a megállapításban, hogy az Unió jövőbeni külpolitikájával kapcsolatban az erőszakmentes védekezés módszerei lennének a leginkább követendőek.

A könyv zárófejezetében a csatlakozási folyamathoz kapcsolódó dokumentumokat és az azok által megjelenített elveket mutatja be és elemzi a szerző, így becsüli meg a különböző potenciális országok, térségek csatlakozásának évtizedeit. A szerző ugyanitt világosan bemutatja a Törökországgal kapcsolatos politikai és geopolitikai értelmezési kereteket, amelyek kimondatlanul, de eddig is jelen lehettek a politikai szereplők gondolkodásmódjában.

Összességében elmondható, hogy a könyv a nagyközönség érdeklődő tagjai számára szól, és ajánlott is, hiszen a most formálódó geopolitikai események értelmezéséhez igen jól olvasható és érdekes alapokat adhat, és megmutatja azt a távoli Európai jövőképet, amely – mint ahogy a bevezetőben közölt idézetben is láthattuk – egyre távolabb került.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ARATÓ KRISZTINA – KOLLER BOGLÁRKA (2009): *Európa utazása*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- BÁRDOS-FÉLTORONYI MIKLÓS (2012): *Vigyázat jönnek a törökök!* Meddig terjednek s egyáltalán vannak-e az Európai Uniónak határai? Budapest, L'Harmattan Kiadó.
- BRZEZINSKI, ZBIGNIEW (1999): *A nagy sakktábla*. Budapest, Európa Kiadó.
- EURÓPAI BIZOTTSÁG (2014): *Tájékoztató a Juncker-Bizottságról*. http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-14-523_hu.htm Hozzáférés: 2015. 03. 06. 16:18
- HORVÁTH ZOLTÁN (2011): *Kézikönyv az Európai Unióról*. Budapest, HVG-ORAC Kiadó.
- HORVÁTH ZOLTÁN – ÓDOR BÁLINT (2010): *Az Európai Unió szerződéses reformja*. Az Unió Lisszabon után. Budapest, HVG-ORAC Kiadó.

Emlékezés Koszta Lászlóra

Remembrance to László Koszta

DOI 10.14232/belv.2015.3.15

<http://dx.doi.org/10.14232/belv.2015.3.15>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article: Halmágyi Miklós (2015): Emlékezés Koszta Lászlóra. 27. évf. 3. sz. 120–121. pp

ISSN 1419-0222 (print) ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

Július 24-én, pénteken, 9 órára megtelt Szegeden az alsóvárosi plébániatemplom. A család tagjai mellett munkatársak, barátok, tanítványok jöttek el az ország különböző részeiből, hogy búcsút vegyenek a Szegedi Tudományegyetem feledhetetlen történészprofesszorától, Koszta Lászlótól. Akik ismertük őt, döbbenettel fogadtuk a hírt, hogy július 18-án, életének 53. évében elhunyt. Halálával nemcsak nemzetközi hírű középkorkutatót, nagy tudású, magával ragadó tanárt, hanem segítőkész, életvidám, önzetlen és mindenki felé szeretettel forduló embert gyászolunk, akit a környezetében mindenki nagyra becsült és szeretett.

Koszta László 1962-ben született Szombathelyen. A Pécsen töltött ifjúkor után Szegeden folytatta egyetemi tanulmányait, ahol történelmet, földrajzot és latint tanult. Kristó Gyula, a nagy tekintélyű történészprofesszor felfigyelt a tehetséges hallgatóra, és rábízta könyvtárhoz hasonló irodájának kulcsát, hogy a fiatalember elmélyülten dolgozhasson. Koszta László munkássága elsősorban a középkori magyar egyháztörténet kutatásában teljesedett ki, bár várostörténettel, gazdaságtörténettel is foglalkozott. A magyar történelmet egye-

temes összefüggérendszerbe tudta illeszteni, a külföldi kutatási eredményeket magyar vonatkozású kérdések kutatásában hasznosította. Nyelvtudása, vitakészsége, barátságos és tapintatos, de határozott fellépése lehetővé tette számára a széleskörű kapcsolatrendszer kiépítését a hazaiakon túl német, osztrák, francia, cseh, szlovák, román, lengyel szakemberekkel. A magyar kutatás szempontjából igen fontos, hogy a hazai eredményeket a külföldi olvasóközönség felé is hozzáférhetővé tette.

Tetterős lendülettel folytatott munkáját egyre nagyobb szakmai sikerek koronázták: A PhD fokozat megszerzése (1996) után 2008-ban habilitált, 2013-ban pedig sikerrel védte meg MTA doktori dolgozatát. A középkori magyar egyházszervezet – pécsi, váci, bihari, nyitrai püspökség, kalocsai érsekség –, a káptalanok és kanonokok valamint a szerzetesrendek kutatása alkották munkája gerincét. A középkorkutatás mellett a szegedi érdekltségű középkorász professzorok életét, munkásságát tanulmányozva a 19-20. századi források világában való jártasságát is megmutatta a sokoldalú történész. Számos tanulmánya, könyvfejezete, szerkesztése, megannyi lexikon-szócikke mellett négy önálló könyvet jelentetett meg: *A pécsi székeskáptalan hiteleshelyi tevékenysége: 1214-1353.* (Pécs 1998); *Írásbeliség és egyházszervezet: fejezetek a középkori magyar egyház történetéből* (Szeged, 2007); *A kalocsai érseki tartomány kialakulása* (Pécs, 2013); *A Válság és megerősödés: 1038-1196* (Budapest 2009.)

Az eredményes kutató az oktatói munkában is kiválóan bizonyult. Lelkesedéssel adott elő, hallgatóival is megszerettette az oktatott témát. Közvetlen, barátságos modorával közel tudta hozni az anyagot, bátorságot ébresztve kérdések feltételére. Nemcsak az iskola falai közt foglalkozott a tanítványaival. Sokunk számára lehetnek emlékezetesek a vele együtt töltött szakmai jellegű kirándulások és a régebbi utakról hallott anekdoták. A megannyi szakdolgozó és a pályáját vezetése alatt kezdő fiatal kutatók bizonyítják, hogy Koszta László

tanári munkájával iskolát teremtett. Különleges képessége volt ahhoz, hogy a kutatói pályájukat kezdő fiatalokat töretlen lelkesedésével és életvidámságával átsegítse az őket ért nehézségeken. Tapintatának hála mindenkit úgy ösztönzött jobb teljesítményre, precízebb fogalmazásra és körültekintőbb szakmai munkára, hogy a fiatalokban nemcsak megőrizte, hanem tovább erősítette a történeti kutatások folytatása iránti elköteleződést, a már elvégzett munka utáni sikerélményt. Koszta László olyan korszakos jelentőségű pedagógus volt, aki jelenlétével, mosolyával, segítőkészségével ösztönösen és minden pillanatban nevelt, példát mutatott.

Sportos lendületéből futotta a tudomány-szervezésre, tudományos közéleti szereplésre is. Még egyetemistaként 1985-ben társaival megalapították az Aetas című folyóiratot, mely hallgatói lapból szakfolyóirattá növekedett, és ma is meghatározó periodikája a hazai történešszvilágnak. A Capitulum Középkori Egyháztörténeti Kutatócsoport 1997-ben tartott alakuló ülésén a vezetőjévé választotta. A fenti csoport felettes szervének, az MTA Szegedi Bizottsága Egyház- és Művelődéstörténeti Szakbizottságának titkára volt. Dékán-helyettesként is részt vett a szegedi bölcsészkar életében, kollégái a kar leendő dékánját látták benne. 2003-tól vezette a Középkori és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszéket. Vezetése idején több nemzetközi középkorász konferenciára is sor került Szegeden, köztük 2007 őszén a *Diplomácia az Anjou-dinasztia országaiban a 13–14. században* című rendezvény. Vezetői képességének további elismeréseként a Történettudományi Doktori Iskola élére is megválasztották. A nagydoktori cím megszerzése után kevesebb, mint két évvel, 2015 júliusában, pályája delelőjén, rövid, súlyos betegség után érte a halál, ígéretes terveket, lehetőségeket szakítva meg. Nem dohányzott, egészségesen élt, sportolt, ezért is volt döbbenetes betegségének híre. Nagy lelki erőre, önzetlenségre vall, hogy fiatal kollégái munkáját halálos betegen is segítette.

Koszta László több szerkesztőbizottságnak is tagja volt itthon és külföldön. Ennek ismeretében a Belvedere Meridionale számára nagy megtiszteltetés, hogy a nagyformátumú, nemzetközileg elismert professzort munkatársai között tudhatta. Amikor felkérést kapott, hogy legyen a folyóirat Tanácsadó Testületének tagja, a tőle megszokott készséggel mondott rá igent. Lektorként is segítette lapunk munkáját. Akik vele együtt dolgozhattunk, akiket útmutatással, bátorítással, pártfogással, kölcsönadott irodalmakkal segített, halála után fájdalmas úrt érezhetünk. A példa, amit adott, az emlék, amit róla őrzünk, méltó munkára kell, hogy ösztönözze tanítványait, munkatársait.

„Requiem aeternam dona ei Domine, et lux perpetua luceat ei.”

A TANÍTVÁNYOK NEVÉBEN
— HALMÁGYI MIKLÓS —

Megjelent!

KISS GÁBOR FERENC

*„Lovon, gyalog, autón,
biciklin, vasúton...”*

A MAGYAR KIRÁLYI HONVÉDSÉG GYORSCSAPATAI

Kiss Gábor Ferenc monográfiája a magyar királyi Honvédség történetének egy izgalmas korszakába vezeti el az olvasót. A tudományos igényvel megírt mű az akkor egyik legkorszerűbbnek számító fegyvernem, a gyorscsapatok (páncélosok, gépkocsizó lövészek, huszárok, kerékpárosok) megalakulását, fejlődését mutatja be annak gyakorlati alkalmazásán keresztül. A kötet lapjain nem csak egy modern fegyvernem története bontakozik ki, hanem az 1938-1941 közötti terület-gyarpodások hadtörténetének az utókor számára is tanúságos oldala. A tárgyalt korszak eseményeinek ismerete ugyanakkor segít megérteni a Honvédség második világháborús szereplésének hátterét is.

MEGRENDELHETŐ A KIADÓNÁL